

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Soňa Šindelková

**Jurisdikce Mezinárodního soudního dvora
ve sporných věcech**

Disertační práce

Školitelka: Doc. PhDr. Stanislava Hýbnerová, CSc.

Studijní program: Teoretické právní vědy – Mezinárodní právo

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 31. 12. 2020

Prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 352 096 znaků včetně mezer.

Soňa Šindelková

V Praze dne

Dovoluji si tímto poděkovat především své školitelce, Doc. PhDr. Stanislavě Hýbnerové, CSc., za veškerou poskytnutou podporu a pomoc, a to jak odbornou, tak lidskou.

Děkuji též Prof. JUDr. Pavlu Šturmovi, DrSc., za cenné rady a motivaci.

Děkuji i JUDr. Jiřímu Vlácilovi, Ph.D., za podnětné postřehy, připomínky a podporu.

Motto:

*„Protože však péče o mír není myslitelná bez spravedlnosti a spravedlnost bez ní,
protože ze spravedlnosti se mír rodí a je zachováván
a protože my a poddaní naši nemůžeme bez spravedlnosti v míru setrvávat,
proto spojujeme spravedlnost s věcí míru.“*

*Z mírového projektu Jiřího z Poděbrad,
vypracovaného v letech 1462 – 1463*

Úvod	1
1 Úvod do jurisdikce MSD ve sporných věcech, její podstata a význam	8
1.1 Povaha sporné jurisdikce MSD.....	8
1.1.1 Horizontální povaha mezinárodního práva a mezinárodní soudnictví	8
1.1.2 Zásada konsensuální jurisdikce	11
1.1.3 Mechanismus založení jurisdikce MSD	12
1.2 Význam jurisdikce MSD ve sporných věcech	15
1.2.1 Rovina procesní	16
1.2.2 Více než jen procesní otázka: potenciál MSD	17
1.2.3 Konsensuální jurisdikce jako „vlastnost“ mezinárodního práva	19
1.3 K některým základním pojmům.....	20
1.3.1 „ <i>Ius dicere</i> “ aneb jurisdikce, příslušnost, kompetence či soudní pravomoc	21
1.3.2 Jurisdikce ve sporných věcech a jurisdikce posudková.....	22
1.3.3 Jurisdikce materiální a personální	23
1.3.4 Obligatorní jurisdikce	24
1.3.5 Konsensuální jurisdikce.....	26
1.3.6 Konsensuální obligatorní jurisdikce: základní atribut i paradox současného systému	27
2 Historický vývoj: vznik právní úpravy jurisdikce Světového soudu a éra SDMS	29
2.1 Historický úvod a význam historické retrospektivy	29
2.2 Vznik SDMS a psaných pravidel o jeho sporné jurisdikci	34
2.3 Charakteristika SDMS a jeho rozhodovací činnost z hlediska jurisdikce ve sporných věcech.....	44
2.4 Vznik právní úpravy sporné jurisdikce ve Statutu MSD	59
2.5 Právní kontinuita mezi oběma soudy a přechod jurisdikce SDMS na MSD	63
2.6 Závěry z historického vývoje	65
3 Právní úprava jurisdikce MSD	68
3.1 Charta OSN.....	68
3.2 Statut MSD.....	71
3.3 Jednací řád MSD.....	73

3.4	Význam judikatury.....	74
3.5	Kontinuita a konzistentnost právní úpravy a rozhodovací praxe.....	75
3.6	K povaze procesních pravidel a závěrečná úvaha.....	77
4	Procesní rámec jurisdikce v jednotlivých řízeních	80
4.1	Význam a povaha procesních pravidel vztahujících se k jurisdikci MSD.....	80
4.2	Vymezení základu jurisdikce při zahájení řízení	81
4.3	Řízení o předběžné námitce nepřislušnosti MSD	83
4.4	Předběžné řízení <i>ex offio</i>	84
4.5	Rozhodnutí o předběžné námitce (procesní rovina)	85
4.6	Čl. 53 odst. 2 Statutu MSD	86
4.7	Námitka nepřislušnosti versus námitka nepřipustnosti.....	87
4.8	Substantivní a incidenční jurisdikce	88
5	Rozhodnutí o otázce jurisdikce: „<i>compétence de la compétence</i>“ a posuzování jurisdikce ve sporném řízení.....	90
5.1	Čl. 36 odst. 6 Statutu MSD, jeho význam a důsledky	90
5.2	Okamžik rozhodný pro určení jurisdikce.....	95
5.3	Článek 53 odst. 2 Statutu MSD.....	98
5.4	Specifika posuzování jurisdikce při rozhodování o uložení předběžných opatření (jurisdikce <i>prima facie</i>).....	100
6	Jurisdikce <i>ratione temporis</i>	108
7	Jurisdikce <i>ratione personae</i>.....	113
7.1	Obecně k otázce personální jurisdikce MSD	113
7.2	Stranou sporného řízení mohou být jen státy.....	117
7.3	Přístup do sporného řízení.....	119
7.3.1	Úvod	119
7.3.2	Historický základ	120
7.3.3	Státy, které mají přístup k MSD	120
7.4	Jurisdikce <i>ratione personae</i> v judikatuře	123
7.5	Mezinárodní organizace a sporné řízení	131
7.6	Závěrečná poznámka k jurisdikci <i>ratione personae</i>	136
8	Jurisdikce <i>ratione materiae</i>	138
8.1	Mezinárodní spor jako podmínka jurisdikce Dvora.....	138

8.1.1	Pojem sporu	138
8.1.2	Spory právní versus politické v tradičním pojetí	142
8.1.3	Právní spory v dnešním pojetí	142
8.1.4	MSD a spory politické	144
8.1.5	„ <i>Justiciable and non-justiciable disputes</i> “	145
8.2	Obecné otázky materiální jurisdikce	146
8.2.1	Konsensuální princip	146
8.2.2	Ke způsobům přijetí jurisdikce	149
8.2.3	Reciprocita a interpretace instrumentů, jimiž je jurisdikce přijímána	150
8.3	Prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD ...	151
8.3.1	Podstata, význam a základ právní úpravy	151
8.3.2	Prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce v praxi	154
8.3.3	Výhrady k prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce	156
8.3.4	Reciprocita prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce	158
8.3.5	Principy interpretace prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce	158
8.4	Přechod jurisdikce SDMS na MSD na základě opčních prohlášení	160
8.5	Zvláštní dohoda o založení příslušnosti MSD <i>ad hoc</i> (tzv. kompromis)	162
8.6	Doložka mezinárodní smlouvy o založení jurisdikce MSD	164
8.7	Princip <i>forum prorogatum</i>	165
8.8	<i>Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada)</i> a „ <i>Nicaragua</i> “: dvě strany jedné mince?	168
8.9	Závěrečná poznámka k materiální jurisdikci	177
9	Vztah MSD a Rady bezpečnosti z hlediska jurisdikce Dvora	179
10	K úloze MSD a K některým obecným otázkám	186
	Závěr	192
	Seznam použitých zdrojů	200
	Abstrakt	209
	Abstract	211

ÚVOD

Mezinárodní soudní dvůr (dále též jen „Dvůr“ nebo „MSD“), „*hlavní soudní orgán OSN*“, jak jej definuje ustanovení článku 92 Charty OSN, se těší postavení nejvýznamnějšího mezinárodního soudního orgánu, a to bez ohledu na nárůst počtu mezinárodních soudů, k němuž poslední dobou dochází. Judikatuře MSD je tak v mezinárodněprávní vědě přirozeně věnována značná pozornost; její význam a vliv na rozvoj mezinárodního práva je nepopíratelný. Aby však bylo možné realisticky zhodnotit působení MSD v mezinárodních vztazích, jeho možnosti a perspektivu, nestačí studovat pouze hmotněprávní kazuistiku, ale je třeba se podrobně zabývat i samotným Dvorem a řízením, které před ním probíhá. Mimořádný význam má pak s ohledem na povahu mezinárodního soudnictví, potažmo mezinárodního práva jako takového, vymezení jeho pravomoci, jakož i způsob, jakým je v praxi tato soudní pravomoc uplatňována.

Procesní právo bývá obecně označováno za méně rozvinuté odvětví mezinárodního práva; nepoutá na sebe pozornost teorie tolik jako mezinárodní právo hmotné, případně procesní normy ve vnitrostátních právních řádech. Pokud však jde o řízení před MSD, tvrzení o malé rozvinutosti procesního práva neobstojí. Příslušná ustanovení psaného práva představují normativní základ, který je upřesňován, doplňován a rozvíjen poměrně bohatou judikaturou i praxí států. Tím se vytváří soubor norem, který je svým rozsahem a významem srovnatelný s procesními předpisy vnitrostátních právních řádů a který poskytuje bohatý materiál pro zkoumání z nejrůznějších úhlů. V první řadě umožňuje získat konkrétní představu o fungování dotčeného orgánu, o jeho potenciálu i reálné praxi.

Předmět této práce se omezuje na problematiku jurisdikce MSD ve sporných věcech (neboli sporné jurisdikce). Ačkoli se primárně jedná o institut procesní (jde o podmínku meritorního projednání konkrétního sporu), má mnohem širší přesah. Tím, že vymezuje pole působnosti tohoto soudu, určuje jeho roli v životě mezinárodního společenství. Základní znalost pravidel, jimiž se jurisdikce řídí, je podmínkou pro objektivní hodnocení, jak tuto roli MSD naplňuje. O významu institutu jurisdikce MSD ve sporných věcech pojednává samostatná kapitola této práce (1.2), která tím

zároveň podrobněji odpovídá na otázku o důvodech pro volbu tohoto tématu. Jurisdikce MSD jakožto nejvýznamnějšího mezinárodního soudu představuje právní fenomén zásadního významu a při hlubším zkoumání se ukazuje jako natolik relevantní a zároveň komplikovaný právní jev, že si pozornost jako svébytné téma rozhodně zaslouhuje.

Pravidla o příslušnosti MSD jsou přitom v psaném právu stručná. Jsou však detailně rozvíjena rozhodovací praxí, bez níž nelze získat ucelenou a reálnou představu o jejich fungování. Relevantní je též chování států coby subjektů práva, ať už v rámci jednotlivých řízení nebo v obecnější rovině přijímání jurisdikce MSD. To vše spadá do zkoumané problematiky.

Tato práce se naproti tomu nezabývá srovnáváním mechanismu jurisdikce MSD s jurisdikcí jiných mezinárodních soudů či obdobných orgánů. Nezabývá se ani tzv. posudkovou jurisdikcí MSD. Omezuje se na otázku, za jakých okolností může MSD projednat spor mezi státy, a na důvody a důsledky tohoto nastavení. S tím souvisí i pojetí části pojednávající o historickém vývoji, která se zaměřuje až na období počínající vznikem současného systému, a nikoli na historii mezinárodních judiciálních, resp. kvazijudiciálních mechanismů jako takových. Předmětem zkoumání není ani politická rovina ve smyslu reflexe mezinárodněpolitické situace a vztahů, jež procházely v průběhu historie vývojem, který měl přirozené dopady i na přijímání jurisdikce (o předkládání sporů MSD ani nemluvě). Práce se v maximální možné míře omezuje na právní rovinu problematiky sporné jurisdikce.

Cílem předkládané práce tedy je popsat právní úpravu jurisdikce MSD ve sporných věcech, včetně okolností jejího vzniku, a praxi, kterou je naplňována, jakož i otevřít některé teoretické a případně též praktické problémy, které jsou s jejím uplatňováním spojeny, zdůraznit charakter a význam mezinárodní soudní pravomoci jako takové a poukázat na určité souvislosti.

Mezinárodní soudnictví funguje ve specifickém prostředí horizontálního systému mezinárodního práva – v rámci vymezeném především zásadou svrchované rovnosti států. S jistou nadsázkou lze říci, že tato práce usiluje v první řadě o odpověď na otázku, jak se právo, praxe států a zejména rozhodovací činnost MSD vyrovnává s tím, že nad

svrchovanými státy *ex lege* nestojí a nemůže stát žádná jiná moc vyšší, tedy ani moc soudní, pokud ji státy neakceptují z vlastní vůle. To je koncept tak odlišný oproti principům vnitrostátního práva, že si zaslouhuje pozornost již proto, abychom si byli neustále vědomi úlohy a limitů mezinárodního soudnictví, resp. v tomto případě MSD, jakož i místa, které soudnictví zaujímá v katalogu prostředků řešení mezistátních sporů.

Při zkoumání sporné jurisdikce MSD se otevírají dvě roviny. První se vztahuje přímo k řízení před ním, je to rovina procesní. Odpovídá se v ní na otázku, kdy je, či není dána jurisdikce MSD projednat určitý spor. Druhá rovina je obecná a týká se charakteristiky mezinárodní soudní pravomoci jako takové, včetně širších teoretických souvislostí. Vede k zamyšlení nad úlohou MSD v současném mezinárodním právu a v životě mezinárodního společenství, ale také nad charakterem mezinárodního soudnictví a nad důsledky konsensuální jurisdikce pro systém mezinárodního práva.

Tato práce se zaměřuje především na první rovinu, která je založena na pozitivní právní úpravě a rozhodovací praxi. Ta je pro zkoumání předmětné problematiky primární. Spíše v náznacích se otevírají otázky teoretické a obecnější. Hlavním cílem práce je tak zachycení základních pravidel, jimiž se řídí určování pravomoci MSD, včetně analýzy způsobu, kterým tento soudní orgán sám o své jurisdikci uvažuje a rozhoduje. Zároveň však chci upozornit i na ony širší souvislosti a poukázat na to, že jurisdikce MSD ve sporných věcech je něčím více než jen procesní otázkou: je významným rysem nejen mezinárodního soudnictví, ale i samotného systému mezinárodního práva jako takového a její studium nabízí sice jen dílčí, ale zajímavý a relevantní úhel pohledu na povahu současného mezinárodního práva.

Tato práce nemíří na kvalitativní soudy platné úpravy či praxe ani úvahy *de lege ferenda*. Stejně tak se v zásadě snaží vyhnout nejrůznějším „kdyby“, jakkoli některé úvahy tohoto druhu zcela eliminovat nelze. Existují určité zlomové momenty, kdy vývoj dospěl na křižovatku, a cesta, která byla zvolena, se nám dnes mnohdy jeví jako jediná možná, nebo je tak alespoň prezentována následující judikaturou a vnímána doktrínou. Ve skutečnosti tak tomu ale nemuselo být. Na tyto momenty se snažím upozornit, nicméně to nemění nic na tom, že hlavním předmětem zkoumání je platný právní stav.

Jurisdikce MSD ve sporných věcech představuje relativně úzkou a koherentní problematiku v tom smyslu, že v každém jednotlivém případě soudní příslušnost buď je, nebo není dána, přičemž jednotlivé aspekty sporné příslušnosti (*ratione personae, ratione materiae, ratione temporis*) jsou navzájem tak provázány, že je obtížné je od sebe oddělovat. Nicméně bylo nezbytné se vyrovnat se **systematikou** práce, a to i za cenu určitého schematického zjednodušení. Použitá systematika zajisté není ani zdaleka jediná možná. Byla volena účelově tak, aby byly postupně probrány všechny základní aspekty sporné jurisdikce MSD, resp. aspekty, které se mi jeví jako relevantní nebo zajímavé, a rovněž aby byl vykreslen rámeček, v němž sporná jurisdikce vznikla a funguje. A zvolená systematika pak zpětně ovlivnila metodu práce.

Oproti původnímu předpokladu, že východiskem bude analýza kazuistiky, se při hlubším zkoumání dostaly do popředí spíše ony obecné aspekty. Obecný rámeček, v němž byl současný mechanismus sporné jurisdikce vytvořen a rozvíjí se, resp. jednotlivé rámce, které lze identifikovat – historický, právní (v širším smyslu) a procesní – se staly východiskem zkoumání, od něhož jsem pak směřovala k popisu jednotlivých judikovaných oblastí.

S tím souvisí **metodologické pojetí zpracování tématu**. Původní záměr založit výzkum přednostně na primárních pramenech, zejména rozsudcích (se zaměřením na judikaturu vztahující se k prohlášením o přijetí tzv. obligatorní jurisdikce) byl opuštěn ve prospěch vyváženějšího a obecnějšího pojetí, které se ve výsledku snaží problematiku jurisdikce představit jako komplexní fenomén.

Právní institut, který zahrnuje sto let vývoje a mnoho desítek případů, nelze v práci tohoto typu prezentovat bez určitého zjednodušení. Ukázalo se, že pokud má být problematika sporné jurisdikce prezentována jako určitý celek, je nutné vybrat jednotlivé prvky (ať už rozsudky, právní ustanovení nebo historické události), identifikovat ty nejpodstatnější a sestavit je do vzájemných souvislostí. Kvalifikovaný pohled na tyto souvislosti se bez nauky neobešel.

Prameny tak nakonec byly normy psaného práva, včetně jejich „*drafting history*“, judikatura i nauka ve víceméně vyváženém poměru. Pokud jde o sekundární

prameny (přínejmenším ty dostupné), je třeba konstatovat, že ačkoli MSD přitahuje zájem nauky i z institucionálního hlediska, samotné problematice sporné jurisdikce je věnován mnohem menší prostor (např. standardní rozsah několika stránek v monografiích s tematikou MSD), než jaký si dle mého názoru zaslouhuje.

Mezi sekundárními prameny má zvláštní význam obsáhlý komentář ke Statutu MSD: *Zimmermann A., Oellers-Frahm K., Tomuschat C., Tams C. J. The Statute of the International Court of Justice: A commentary. 2. edition. Oxford University Press, 2012.* Tento opus je dílem více než tří desítek autorů a jeho rozsah se blíží dvěma tisícům stran. Jestliže je tedy nejčastěji citovaným sekundárním pramenem, neznamená to nutně jednostranně zaměřené čerpání ze sekundárních pramenů, neboť různí autoři se na určité otázky dívají z různých úhlů, a to i v rámci tohoto jednoho díla.

Přesto však tato práce usiluje o jakýsi návrat k základům, tj. k primárním pramenům, především rozsudkům, ale i k pramenům psaného práva, včetně procesních předpisů. Ostatně často býváme svědky toho, že rozsudky vrcholných vnitrostátních či mezinárodních soudních orgánů jsou poněkud mytizovány. Někdy jim bývají přisuzovány závěry, které v nich ve skutečnosti přímo obsaženy nejsou, nebo jsou tyto závěry prezentovány ve více či méně posunutém kontextu. Proto je dobré vrátit se k samotnému textu soudních rozhodnutí, a to v širším kontextu než pouze k jednotlivým větám, jež jsou „recyklovány“ navazující judikaturou a opakovány naukou. Prostě je přečíst, a to pokud možno od začátku do konce.

Na druhou stranu jsem se snažila vyhnout příliš kazuistickému zpracování problematiky. V době, kdy je na přehledných webových stránkách MSD každému okamžitě dostupná veškerá judikatura, jakož i související dokumenty, se postup, který by podrobně popisoval jednotlivé případy a jejich závěry, jeví jako překonaný (jakkoli je hlubší studium některých kauz nepochybně lákavé).

Syntéza komplexní problematiky vyžaduje určité zjednodušení a volbu konkrétního úhlu pohledu. Zvolila jsem celkový pohled na vývoj jurisdikce Dvora v průběhu oněch sto let, se zdůrazněním některých linií a problémů, které se mi jevily jako nejzajímavější. Proto je věnován nemalý prostor tématu historického vývoje.

Rozhodně to ovšem nemá být vyčerpávající zpracování dotčené problematiky. *Cum grano salis* lze říci, že se snažím prezentovat **vznik a vývoj jurisdikce Světového soudu** (jak bývá MSD, potažmo jeho předchůdce, Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti, nazýván), **jako příběh**, jenž se s pozoruhodnou kontinuitou (jak bude demonstrováno zejména v části pojednávající o historickém vývoji) píše již sto let.

Úvodem je třeba učinit **terminologicko-technickou poznámku**. Při zpracovávání problematiky založené na primárních pramenech, které jsou v anglickém a francouzském znění, bylo nutné vyrovnat se s absencí ustálené (či vůbec nějaké) české terminologie, především v procesní oblasti. Snažila jsem se tyto pojmy pro účely této práce, překládat. Také citace v textu jsou zpravidla uvedeny v pracovním překladu (pouze ve výjimečných případech je použito autentické znění tam, kde se nepodařilo nalézt smysluplný český ekvivalent, nebo tam, kde by překlad narušoval autenticitu sdělovaného textu). Názvy případů jsou citovány v oficiální podobě, tzn. v jednom z oficiálních jazyků, a to v podobě, kterou stanovil sám Dvůr. Běžně jsou v původním znění ponechány také texty v poznámkách pod čarou.

Při práci s mezinárodněprávními procesními pojmy se ovšem nejedná ani tak o problém jazykový, jako spíš terminologický (obsahový). Používané procesněprávní pojmy příliš nekorespondují s terminologií vnitrostátního práva. Vždy je třeba chápat je tak, jak je zná a používá mezinárodní právo, resp. procesní právo vztahující se k dotčenému soudu, a je nutné mít na paměti, že vazba na vnitrostátní právo může být velmi zavádějící. Je to dáno nejen tím, že proces před MSD se řídí odlišnou právní úpravou, ale především tím, že sama povaha tohoto řízení je jiná. Vzhledem k tomu, že nejasnost některých pojmů je někdy problémem nejen jazykovým, ale i teoretickým, objevuje se nejen v souvislosti s překlady, ale i při studiu autentického znění některých pramenů, především sekundárních. Navíc i při porovnávání anglické a francouzské verze je zřejmé, že každý jazyk s sebou nese určité dědictví vnitrostátního právního řádu, jehož je nástrojem. V každém případě je třeba vnímat mezinárodní právo, resp. procesní pravidla upravující řízení před MSD, jako autonomní systém s vlastní procesní terminologií.

Zbývá shrnout či naznačit otázky, na které předkládaná práce hledá odpověď. **Jak funguje pravomoc MSD v horizontálním systému mezinárodního práva, resp. jaké mechanismy umožňují výkon jurisdikce MSD ve sporných věcech nad nositeli suverénní moci? Jak je tato pravomoc upravena? Jak se prakticky realizuje? Jak se „střet“ státní suverenity se soudní pravomocí odráží v právní úpravě a praxi? Jinými slovy, kdy a koho vlastně může Mezinárodní soudní dvůr soudit?**

1 ÚVOD DO JURISDIKCE MSD VE SPORNÝCH VĚCECH, JEJÍ PODSTATA A VÝZNAM

1.1 Povaha sporné jurisdikce MSD

„Tváří v tvář velkému množství konfliktů v dnešním světě, které nespádají do pravomoci Mezinárodního soudního dvora, je obecná veřejnost často postavena před otázku, co vlastně má mezinárodní soud dělat.“

Z projevu Mohammeda Bedjaoui, předsedy Mezinárodního soudního dvora “Mezinárodní soudní dvůr: jaká bude jeho budoucnost?“, předneseného na 50. plenárním zasedání Valného shromáždění OSN dne 1. října 1995¹

1.1.1 Horizontální povaha mezinárodního práva a mezinárodní soudnictví

Mezinárodní právo upravuje především vztahy mezi svrchovanými státy. Nad jejich suverénní mocí neexistuje – v současném mezinárodním právu veřejném ani pojmově existovat nemůže – žádná jiná moc vyšší, tedy ani žádná moc soudní, která by stála nad suverény a rozhodovala by o jejich právech a povinnostech, resp. o sporech mezi nimi. V mezinárodním právu proto neexistuje obdobná obligatorní soudní pravomoc, jakou známe z vnitrostátního práva, případně z práva Evropské unie. V těchto podmínkách vzniká, rozvíjí se a funguje mezinárodní soudnictví, včetně MSD.

¹ Projevy předsedů Dvora jsou dostupné na oficiálních internetových stránkách MSD: www.icj-cij.org.

Nejen obecná, ale i odborná veřejnost se čas od času ocitá před otázkou, nakolik je mezinárodní právo efektivním regulátorem mezinárodních vztahů, pokud nedisponuje skutečnou obligatorní soudní mocí. Neexistuje tu judiciální orgán vybavený takovou pravomocí, která by každému subjektu (v daných souvislostech každému státu) zaručovala, že pokud má za to, že bylo porušeno jeho subjektivní právo, může se u tohoto soudního orgánu dovolávat svého nároku. Za těchto okolností je sám systém mezinárodního práva vystavován konfrontaci s lidskou touhou po institucionální spravedlnosti, formální rovnosti a uplatňování řádu.

Rovnost sporných stran v řízení před soudem, pojmový znak moderního soudnictví, který se přirozeně uplatňuje i v soudnictví mezinárodním, má specifický význam v prostředí, kde se střetávají subjekty, které si v reálném životě mocensky zdaleka rovny nejsou, a dokonale koresponduje s principem svrchované rovnosti, jakožto základním principem mezinárodního práva; a také s oním intuitivním požadavkem „spravedlnosti“ ze strany veřejnosti. V mezinárodních vztazích se velmi často objevují situace, resp. spory, které jakoby – přinejmenším z laického pohledu – přímo volaly po právním, „spravedlivém“, nejlépe soudním řešení, toho se jim však nikdy nedostane. Určitým paradoxem je, že i v těchto situacích často obě strany sporu argumentují mezinárodním právem a tvrdí, že právo je na jejich straně. Co nastupuje ve fázi sporu, kdy v moderním právním státě obvykle zaznívá věta „rozhodne nezávislý soud“?

Když Jiří z Poděbrad v rámci svého projektu mezinárodní mírové organizace vypracovaného v šedesátých letech patnáctého století navrhoval, aby „*v případě, že vzniknou nějaké pře a různice mezi králi a knížaty a jinými účastníky naší smlouvy, byl jeden druhému povinen a vázán před soudem naším podle práva odpovídati a s ním spor vésti a zachovávatí přitom ustanovení, rozhodnutí a nařízení, jež naši mluvčí a zástupci nebo jejich většina v shromáždění samém vydají a ustanoví,*“² značně předběhl nejen svou, ale i naši dobu. Ani o pět a půl století později není všeobecné přijetí jurisdikce mezinárodního soudu na dohled, a to dokonce ani mezi státy, které jsou stranami Statutu

² Citováno podle: VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Victoria Publishing, 1995; důraz doplněn.

MSD. Tím se otvírá prostor k úvahám o realitě mezinárodního soudnictví a o jeho perspektivě.

Mezinárodní soudní dvůr, „*hlavní soudní orgán OSN*“ ve smyslu ustanovení článku 92 Charty OSN, je v mnoha směrech jakousi vlajkovou lodí mezinárodního soudnictví. Do značné míry to platí i o otázce jeho soudní pravomoci. Elementární principy spjaté s jeho fungováním a jurisdikcí platí pro mezinárodní soudy obecně (alespoň pro soudní orgány „klasického“ typu, které řeší spory mezi suverény). Z hlediska tématu této práce je na druhé straně relevantní i hlavní odlišnost MSD od ostatních mezinárodních soudů, která spočívá v tom, že tento soud je na rozdíl od všech ostatních mezinárodních soudních orgánů nadán soudní pravomocí, která je v jistém směru výjimečná: v tom, že je *a priori* neomezená jak z věcného tak z personálního hlediska (s výhradou, že z hlediska *ratione personae* tato neomezenost platí pouze ve vztahu ke státům, nikoli k ostatním subjektům mezinárodního práva; o nutně restriktivním pojetí „neomezenosti“ *ratione personae* i *ratione materiae* bude pojednáno níže).

Mechanismus zakládání sporné soudní pravomoci MSD (stejně jako jeho předchůdce, SDMS) je v důsledku povahy mezinárodního práva a z ní plynoucích specifík mezinárodního soudnictví naprosto odlišný od založení pravomoci vnitrostátních soudů. Je dokonce natolik rozdílný, že je v podstatě vyloučeno jakékoli seriózní přirovnávání či srovnávání tohoto soudu, resp. jeho pravomoci k soudům vnitrostátním.³

Tím se dostáváme ke klíčové otázce: jak vlastně může z právního a praktického hlediska MSD vykonávat svou soudní pravomoc nad subjekty, nad nimiž z povahy věci již v zásadě žádná nadřízená moc stát nemůže, a jak se tato situace odráží v právní úpravě a v rozhodovací praxi?

³ H.L.A. Hart ve výše citovaném díle „Pojem práva“ spatřuje v absenci (skutečné) obligatorní soudní pravomoci jeden ze zdrojů pochybností o tom, zda je mezinárodní právo právem.

1.1.2 Zásada konsensuální jurisdikce

Jak se tedy mezinárodní právo, potažmo soudnictví vyrovnává s tím, že – jak již bylo opakovaně zmíněno výše – suverénní moc nelze zásadně podrobit žádné jiné vyšší, tady ani mezinárodní moci soudní? Pomineme-li lakonickou, avšak možnou odpověď, že obtížně, lze obecně říci, že k tomu, aby nad suverénními subjekty mezinárodního práva mohla být vykonávána jakákoli soudní pravomoc, je nutný jejich souhlas. Státy přitom podle současného mezinárodního práva nemají žádnou povinnost takový souhlas udělit a je výhradně na jejich svobodném rozhodnutí, zda a kdy se mezinárodní soudní moci podrobí, to znamená, zda vůbec, a případně v jakém rozsahu, přijmou pravomoc mezinárodního soudního orgánu. Tento princip je označován jako **zásada konsensuální jurisdikce: stát může být podroben mezinárodní soudní moci jedině tehdy, pokud sám projevem své vlastní svrchované moci tuto mezinárodní soudní moc přijme.** Jedná se přitom o obecný princip mezinárodního práva.

Dvůr zásadu konsensuální jurisdikce výslovně potvrdil v rozsudku *Monetary Gold Removed from Rome (Italy v. France, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America)*, kde konstatoval, že může vykonat svou jurisdikci pouze nad státem, který k tomu udělil souhlas. Přitom tuto zásadu označil za **ustálený princip mezinárodního práva, jenž byl začleněn do Statutu.**⁴ Ve své judikatuře tuto zásadu následně mnohokrát potvrdil.⁵

⁴ Case of Monetary Gold Removed from Rome (Italy v. France, United Kingdom and United States, Preliminary Question, ICJ Reports 1954, 19, 32); tento případ měl ovšem poněkud širší dimenzi, neboť řešil speciální otázku dopadu rozhodnutí na třetí státy, a následně „dopady tohoto dopadu“ na jurisdikci Dvora; nešlo *stricto sensu* o to, zda sporná strana přijala jurisdikci, nýbrž o otázku, zda vůbec Dvůr může rozhodovat, pokud rozsudek může mít dopad na právní zájmy státu, který není stranou řízení.

⁵ Např. Continental Shelf (Libyan Arab Jarnahiriya/Malta), Application for Permission to Intervene, Judgment, ICJ Reports 1984, p. 25, odst. 40; Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, ICJ Reports 1984, p. 431, odst. 88; Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali), Judgment, I. C. J. Reports 1986, p. 579, odst. 49; Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras), Application to Intervene, Judgment, I. C. J. Reports 1990, pp. 114-16, odst. 54-56, p. 112, odst. 73; Certain Phosphate Lands in Nauru

V ještě obecnějším rozsahu, a to ve vztahu ke všem formám mírového urovnávání sporů (ať už jde o mediaci, arbitráž či jakýkoli jiný prostředek mírového řešení), tuto zásadu potvrdil již v roce 1927 Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti ve své odpovědi na žádost o posudek ve věci *Status of Eastern Carelia*.⁶

Detailní odpověď na otázku, jak konkrétně mezinárodní právo ve vztahu k MSD řeší „střet“ státní suverenity se soudní jurisdikcí, pak nalezneme nejen v psané právní úpravě, ale odráží se zřetelně také v praxi států a zejména ve vlastní rozhodovací činnosti obou soudů, tj. Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti a Mezinárodního soudního dvora. S trochou nadsázky lze vlastně říci, že otázka jurisdikce MSD v současné podobě není ve své podstatě ničím jiným než otázkou výkladu a aplikace principu konsensuální jurisdikce a jeho důsledků.

1.1.3 Mechanismus založení jurisdikce MSD

Mechanismus zakládání soudní pravomoci byl vytvořen již při vzniku Statutu SDMS a následně byl plně převzat do Statutu MSD.⁷ Od té doby se tento mechanismus víceméně organicky rozvíjí, přesněji řečeno je zpřesňován rozhodovací činností nejprve jednoho a pak druhého soudu, nedoznává však žádných zásadních změn ve smyslu přelomových rozhodnutí, která by radikálním způsobem měnila či prolamovala judikaturou dříve formulovaná pravidla, či dokonce v podobě změny právní úpravy.

Již v této úvodní části práce shrnu základní principy mechanismu, kterým je zakládána jurisdikce Dvora ve vztahu k jednotlivým sporům, přičemž podrobněji budou jednotlivé prvky rozebrány v následujících částech práce.

(Nauru v. Australia), Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 1992, pp. 259-262, odst. 50-55), East Timor (Portugal v. Australia), Judgment, I. C.J. Reports 1995, p. 90, odst. 26.

⁶ „It is well established in international law that no State can, without its consent, be compelled to submit its disputes with other States either to mediation or to arbitration, or to any other kind of pacific settlement.“ (Status of Eastern Carelia, Reply to request of advisory opinion, 1923 PCIJ Series B, No. 5, p. 27).

⁷ Dílčí odlišnost spočívající ve vazbě na mezinárodní organizaci, v jejímž kontextu byly soudy zřízeny, a s tím související konstrukce zakládání personální jurisdikce, v této souvislosti nehraje podstatnou roli.

Předně platí, že stranami sporného řízení před MSD mohou být výhradně **státy** a žádné jiné subjekty mezinárodního práva. K tomu, aby stát mohl být spornou stranou v konkrétním řízení, musí být podle platné právní úpravy splněny současně dvě podmínky. Zaprvé stát, který má být spornou stranou v řízení, musí mít k MSD **přístup**, což je vázáno na právem stanovené podmínky. Zadruhé takový stát musí – projevem své svrchované moci – **přijmout jeho jurisdikci**.

Mechanismus, který se v právní úpravě i praxi uplatnil, spočívá v **oddělení těchto dvou podmínek**, a to jak z právního, tak zejména z praktického hlediska: **nikoli všechny státy, které mají k MSD přístup, přijaly jeho jurisdikci**. Jurisdikce **není obligatorní ani pro strany Statutu MSD**.

Státy přijímají příslušnost MSD několikerým způsobem, přičemž vždy pouze a výhradně z vlastní vůle. **Vůli státu** dobrovolně přijmout tuto jurisdikci **nelze ničím nahradit** (například ani rozhodnutím Rady bezpečnosti OSN, viz podrobněji níže). Bezvýjimečně se tu tedy uplatňuje princip konsensuální jurisdikce, z něhož plyne nutná podmínka, že k tomu, aby MSD projednal určitý spor, **musí** obě strany sporu, tedy **i strana žalovaná, dát souhlas** s jeho jurisdikcí.

Hovoří-li se o neomezené soudní pravomoci MSD, pak je ovšem nutno zdůraznit, že z hlediska personální jurisdikce, tedy z hlediska subjektů, které se mohou účastnit sporného řízení, je tento soud otevřen pouze státům. V řízení nemohou vystupovat jednotlivci a ve sporném řízení nemohou vystupovat ani žádné mezinárodní organizace či jejich orgány. Skutečně neomezená personální pravomoc se uplatňuje pouze v rovině přístupu všech států k MSD (to znamená, že MSD je „otevřen“ všem státům světa, ovšem pouze při splnění právem stanovených podmínek) a v obecném smyslu lze o ní tedy hovořit jen velmi podmíněně. Zejména ji nelze v žádném případě vykládat tak, že by MSD byl oprávněn vykonat svou pravomoc nad kterýmkoli státem (nebo alespoň nad státem, který je stranou Statutu MSD) bez dalšího.

Obdobně z pohledu materiální jurisdikce platí, že MSD může vykonat svou pravomoc pouze tehdy, pokud sporné strany jeho jurisdikci přijaly – buď přímo pro dotčený spor, anebo pro kategorii sporů, do které dotčený spor spadá. Jestliže se hovoří

o jeho neomezené pravomoci *ratione materiae*, znamená to v zásadě, že tento soud nemá vymezenou věcnou oblast právní úpravy, kterou by byl oprávněn aplikovat.

Přijetí jurisdikce MSD může stát učinit některým z následujících způsobů:

- jednostranným prohlášením podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD (označovaným běžně jako „prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce“, někdy též nepřesně jako „opční prohlášení“),
- doložkou o jurisdikci MSD obsaženou v mezinárodní smlouvě, která stanoví, že spory z dotčené smlouvy budou řešeny před MSD (neboli tzv. kompromisní či jurisdikční doložkou),
- uzavřením zvláštní dohody stran sporu o příslušnosti MSD rozhodnout dotčený spor, obvykle označované zkráceně jako „zvláštní dohoda“ nebo „kompromis“ či „kompromis *ad hoc*“ (angl. „*special agreement*“, fr. „*compromis*“),
- na základě principu označovaného jako *forum prorogatum*.⁸

Oddělení podmínky přístupu státu k MSD od přijetí jeho jurisdikce, spolu se všemi jednotlivými důsledky konsensuálního principu a existencí různých způsobů, jimiž lze jurisdikci přijmout (nebo také omezit), vytváří podmínky pro vznik **souboru poměrně složitých pravidel**, na nichž záleží, **zda MSD bude oprávněn meritorně projednat a rozhodnout konkrétní spor**. Otevírá se zde značný „manévrovací prostor“ pro státy, které v souvislosti s přijímáním jurisdikce přirozeně usilují o co nejvýhodnější postavení a minimalizaci případných rizik, jež by pro ně z přijetí jurisdikce MSD vyplývala.

⁸ Jako *forum prorogatum* se označuje situace, kdy je podána žaloba bez právního základu jurisdikce, žalobce však přesto vstoupí do řízení, čímž jurisdikci MSD přijme.

Zajímavé je, že Alexandrov jako samostatnou formu založení jurisdikce – vedle principu *forum prorogatum* – označuje akceptaci doporučení Rady bezpečnosti předložit spor Mezinárodnímu soudnímu dvoru, přičemž odkazuje na *Corfu Channel Case*. (ALEXANDROV, S. *Reservations in Unilateral Declarations Accepting the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989). S tímto přístupem se dle mého názoru nelze ztotožnit, mimo jiné i s ohledem na argumentaci žalované Albánie v tomto řízení (kde Albánie zdůraznila, že její postup nesmí založit precedens v tom smyslu, že by doporučení Rady bezpečnosti zakládalo jurisdikci MSD). Příklad Corfu Channel je přitom navíc uváděn jako doslova učebnicový příklad uplatnění principu *forum prorogatum*.

Zmíněné „manévrování“ se uplatňuje jednak při samotném přijímání soudní pravomoci (při rozhodování, zda soudní pravomoc MSD vůbec přijmout, případně v jakém rozsahu, a zejména – je-li přijímána tzv. obligatorní jurisdikce – zda učinit výhrady, případně jaké), ale i při rozhodování, zda Dvoru předložit konkrétní spor. Velmi časté jsou pak situace, kdy žalovaná strana v konkrétním případě nemá zájem na soudním projednání a rozhodnutí daného sporu, přestože v minulosti jurisdikci přijala. Zpravidla pak uplatňuje předběžnou námitku nepřislusnosti MSD a popírá titul jurisdikce, jehož se dovolává žalobce. Dvůr následně rozhoduje o vlastní jurisdikci.

Všechny uvedené aspekty nevyhnutelně vedou ke vzniku **složitě oblasti mezinárodního práva, která je sice primárně procesního charakteru, ale svým významem procesní rovinu výrazně přesahuje.**

1.2 Význam jurisdikce MSD ve sporných věcech

„Často se upozorňovalo na to, že téměř ve všech případech byly rozsudky Mezinárodního soudního dvora a jeho předchůdce, Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, řádně přijaty všemi stranami, jakoby se tím vyrovnávala skutečnost, že na rozdíl od státního práva nemůže být před tyto mezinárodní soudy předveden žádný stát bez vlastního předběžného souhlasu.“

H. L. A. Hart⁹

⁹ H.L.A. Hart: Pojem práva, Prostor, 2004, překlad Petr Fantys.

1.2.1 Rovina procesní

Otázka jurisdikce MSD poskytuje bohatý materiál ke studiu jak z obecného hlediska, tak i na úrovni jednotlivých případů. V některých kauzách je sporu o příslušnost Dvora věnováno tolik úsilí a času, přičemž argumentace je tak složitá, že se svou komplikovaností blíží projednávání věci samé. Tato skutečnost by sice mohla být na jedné straně považována za argument svědčící o nízké efektivitě MSD, avšak ve skutečnosti všechno toto vynaložené úsilí, obsáhlé a sofistikované rozsudky Dvora o vlastní příslušnosti, argumentace sporných stran a disentní a separátní vóta soudců, vlastně jen dokazují význam a komplikovanost problematiky jurisdikce ve sporných věcech. V každém případě je to neodmyslitelná součást současného systému.

Složitost a význam právní úpravy soudní pravomoci se v rámci jednotlivých případů z logiky věci projevuje především tehdy, pokud žalovaná strana namítá, že Dvůr není k projednání sporu příslušný. MSD rozhodoval o své jurisdikci na základě námítky nepřislušnosti řádově v několika desítkách případů. Zpravidla se jedná o spory předložené Dvoru na základě jurisdikční doložky mezinárodní smlouvy a na základě prohlášení podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD. Jinými slovy, typicky jsou to případy zahajované žalobou, kdy žalovaný udělil souhlas s jurisdikcí MSD pro určitou kategorii sporů předem, přesto se pak v konkrétním sporu jurisdikci brání. Na naznačeném postupu samozřejmě není nic nelegitimního. Je to přirozená součást litigační strategie žalované strany, která se snaží zabránit meritornímu projednání sporu (nebo jej alespoň oddálit). Současný právní stav dává žalované straně vedle meritorní obrany další, procesní, možnost, jak se žalobě bránit. Lapidárně řečeno je vždy lepší se před soud vůbec nedostat než riskovat prohru.

V případech předložených MSD cestou dohody o založení příslušnosti Dvora *ad hoc*, resp. založení jurisdikce *ad hoc* v širším smyslu (což zahrnuje tzv. *forum prorogatum*), kdy projevují vůli předložit již konkrétní spor Dvoru shodně obě strany, k tomuto jevu obvykle nedochází, nicméně vyloučeno to není. I v případě, že je spor

předložen MSD cestou zvláštní dohody, může sporná strana vznést námitku nepřislušnosti Dvora (může vzniknout neshoda či nejasnost ohledně výkladu zvláštní dohody).¹⁰

Lze tedy konstatovat, že o významu jurisdikce MSD jakožto zásadní a velmi složité otázky procesní v první řadě svědčí sama bohatá judikatura, která ji řeší. A již samy tyto právní bitvy o to, zda Dvůr bude vůbec rozhodovat ve věci samé, stojí za pozornost.

1.2.2 Více než jen procesní otázka: potenciál MSD

Ačkoli příslušnost MSD z právního hlediska vlastně představuje záležitost procesní, její význam je mnohem hlubší. Je totiž základem a nutnou podmínkou hmotně právní judikatury, tedy pramene autority Dvora, která plyne především z jeho rozhodovací činnosti. Současně může být svým způsobem do jisté míry i odrazem postavení, jemuž se v mezinárodních vztazích těší nejen MSD, ale i mezinárodní právo vůbec, což se projevuje především v přijímání příslušnosti Dvora jednotlivými státy.

Problematika sporné jurisdikce MSD má zásadní praktické dopady pro jeho postavení v mezinárodních vztazích i pro mezinárodní spravedlnost v institucionálním smyslu obecně. Jak znalost samotných pravidel, jimiž se řídí příslušnost Dvora, tak i znalost fungování těchto pravidel v praxi je klíčem k pochopení role, kterou MSD reálně sehrává v mezinárodních vztazích. Je také podmínkou k tomu, aby očekávání v tento soud kladená byla jeho úloze adekvátní. Ptáme-li se totiž na jurisdikci kteréhokoli soudního orgánu, ptáme se tím zároveň na jeho úlohu, význam a potenciál. V mezinárodním právu je význam této problematiky umocňován zvláštnostmi, jimiž se mezinárodní soudnictví vyznačuje; zvláštnostmi, které činnost Dvora nejen provázejí, ale i determinují, a které jsou dány horizontálním charakterem mezinárodního práva.

Jurisdikce MSD, plynoucí z jeho Statutu, je dvojí: **sporná** a **posudková**. Tato práce se věnuje pouze jurisdikci ve sporných věcech (zkráceně označována jako sporná jurisdikce). Za určité konstelace okolností mohou být posudky v některé oblasti

¹⁰ The Borchgrave Case, Judgment of November 6th, 1937 (Series A./B., No. 72).

mezinárodního práva nebo života mezinárodního společenství velmi významným prostředkem nalézání a rozvoje mezinárodního práva. Avšak pravomoc rozhodovat spory je tím, co činí soud soudem. Její výkon je základním posláním soudu, je soudnictvím ve funkčním smyslu, jeho samotnou podstatou. (Jakkoli právě v kontextu tématu této práce nelze nevidět, že nalézání práva Dvorem prostřednictvím posudků by mohla být dokonce chápána i jako jakási cesta k částečnému překonání některých implicitních nedostatků stávajícího vymezení soudní pravomoci. To je však otázka teoretická a značně diskutabilní. Již proto, že toliko rozsudky MSD jsou nadány právní závazností.

Jurisdikce MSD představuje základ, na němž vyrůstá stavba hmotněprávní kazuistiky. Rozsah, v němž je přijímána jurisdikce Dvora, v podstatě předurčuje míru využití této formy mírového urovnávání mezinárodních sporů. Jinými slovy, jeho potenciál je omezen na prostor, kam jej státy vpustí.

Není pochyb o tom, že rozsudky MSD jsou mimořádně významným prostředkem nalézání práva a jeho rozvoje. Mnoho států však neuznává v žádné formě jeho jurisdikci, většina pak neučinila prohlášení o přijetí tzv. obligatorní jurisdikce ve smyslu čl. 36 odst. 2 Statutu MSD. Státy, které takové prohlášení učinily, přijetí jurisdikce obvykle omezují výhradami (často rozsáhlými a podstatnými). A je-li v praxi podána žaloba, která se coby právního základu jurisdikce dovolává tzv. opčního prohlášení nebo jurisdikční doložky mezinárodní smlouvy, žalovaná strana běžně podává proti soudní příslušnosti námitky. Následuje složité řízení o tom, zda Dvůr má pravomoc spor meritorně rozhodnout, či nikoli. Všechny tyto překážky musí být – z hlediska jurisdikce – v zásadě překonány, aby MSD mohl meritorně rozhodnout konkrétní spor.

Stát je sice vázán mezinárodním právem, není však *ex lege* podřízen pravomoci soudního orgánu oprávněného toto právo nalézat a aplikovat. Objevuje se tak jistá disproporce mezi teoreticky tak často vzývanou autoritou MSD a skutečným stavem přijetí jurisdikce, limitujícím jeho reálnou možnost judikovat. Relativně nízký počet států, které přijaly tzv. obligatorní jurisdikci, je v úvahách o postavení MSD stále se opakujícím motivem. Navíc nejde jen o počet států, které prohlášením přijaly tzv. obligatorní jurisdikci. Nelze opomenout skutečnost, že tato prohlášení obsahují zmíněné výhrady, které mohou rozsah, a tedy i význam prohlášení výrazně omezovat (viz níže).

1.2.3 Konsensuální jurisdikce jako „vlastnost“ mezinárodního práva

Úprava příslušnosti MSD ve sporných věcech a její praktické uplatňování vypovídá nejen o Dvoru samotném, ale v jistém směru také o mezinárodním právu jako takovém. Na problému jurisdikce lze demonstrovat řadu charakteristických rysů mezinárodního práva, jako je jeho horizontální charakter, zásada svrchované rovnosti nebo princip svobodné volby prostředků řešení mezinárodních sporů. Problematika příslušnosti MSD svým způsobem zdůrazňuje tyto zvláštnosti mezinárodního práva, které je třeba mít stále na paměti. Dotýká se i dalších otázek, jako je například otázka subjektů mezinárodního práva.

Ve srovnání s vnitrostátním právem je soudnictví slabým článkem systému mezinárodního práva, chápeme-li soudnictví jako pojmový znak právního řádu. Nejde však o to, že by činnost mezinárodních soudních orgánů byla kvantitativně či kvalitativně nedostatečná; je to v podstatě otázka stanovení jejich soudní pravomoci.

Zkoumání jurisdikce MSD se proto jeví jako vhodná výchozí pozice pro analýzu obecné charakteristiky současného mezinárodního soudnictví. Je i základem pro porozumění **vztahu mezi jednotlivými způsoby urovnávání sporů** mezi státy, zejména mezi soudním řešením na jedné straně a ostatními způsoby mírového urovnávání na straně druhé v kontextu svobodné volby prostředků řešení sporů.

Studium soudní pravomoci přirozeně vede také k zamyšlení nad **perspektivou** MSD v současném mezinárodním společenství a nad rolí, kterou tento soud sehraje v kontextu moderních mechanismů řešení mezistátních sporů. Bude tento soud v dalším vývoji „výtěšňován“ jinými soudy či jinými prostředky urovnávání sporů mezi státy a odsouván na okraj palety řešení mezinárodních sporů? Naplnil stávající systém soudní pravomoci Dvora očekávání svých tvůrců? A naplnil již svůj potenciál, nebo lze v jeho rámci ještě důvodně očekávat dynamický rozkvět soudního řešení zásadnějších problémů současného mezinárodního práva? S otázkou jurisdikce úzce souvisí i místo MSD mezi ostatními prostředky řešení sporů mezi státy. Je soudní řešení privilegovaným způsobem, nebo je s ostatními prostředky zcela rovnocenné?

Tyto otázky budou níže spíše jen pootevřeny, neboť tato práce neaspiruje na kvalitativní hodnocení současného systému či stavu jurisdikce MSD a ani nehledá spekulativní odpovědi či úvahy *de lege ferenda*. Jejím hlavním **cílem** je především **zmapovat způsob, jakým tento soud sám uvažuje a rozhoduje o své vlastní jurisdikci, a čím je v tomto ohledu determinován**. Naznačené obecnější otázky jsou ovšem stále přítomny, ač obvykle skrytě a následují až za otázkami pozitivně právními.

1.3 K některým základním pojmům

„Chceš-li se mnou diskutovat, přesně vysvětlí pojmy

Voltaire

Jak bylo zmíněno v úvodu, je třeba chápat procesní právo upravující řízení před MSD jako zcela autonomní systém. I při vymezování tak elementárních pojmů, jako je soudní pravomoc, jurisdikce, příslušnost či jurisdikce materiální a personální, vstupujeme do oblasti, kde nelze vůbec, anebo jen obtížně, pracovat s terminologií vnitrostátního práva, resp. právní vědy zabývající se vnitrostátním právem. Přitom zmíněné pojmy jsou zakotveny v základní terminologické výbavě každého právníka, ovšem obvykle v té podobě, v jaké je zná vnitrostátní právo jeho státu. A nejen to. Řízení před MSD je procesněprávně, a tudíž i terminologicky, **autonomní i vůči jiným řízením** v rámci jednotlivých systémů **mezinárodního práva**. To vše může vést k některým nejasnostem a nedorozuměním.

Proto považuji za potřebné pro účely této práce základní pojmy ujasnit. Jejich všeobecně obhajitelná definice však není cílem práce a následující vymezení vybraných pojmů je vymezením pouze pracovním, jehož účelem je předejít případným nedorozuměním.

1.3.1 „*Ius dicere*“ aneb jurisdikce, příslušnost, kompetence či soudní pravomoc

Samotné vymezení *pojmu* jurisdikce či příslušnost MSD nemá oporu v psaném právu a pojem sám není explicitně definován ani judikaturou (ohledně obsahu tohoto pojmu jako takového nevystal problém, který by Dvůr musel řešit). Jeví se však jako vhodné ujasnit titulní pojem celé práce. Nejprve několik postřehů z jazykového hlediska.

V **českém znění** Statutu MSD, publikovaném pod č. 30/1947 Sb., je Kapitola II, která vymezuje jurisdikci, označená názvem „*Příslušnost Dvora*“.¹¹ České sekundární prameny pak porůznu běžně hovoří o jurisdikci, kompetenci či soudní pravomoci.

Anglická terminologie pracuje s pojmy „*competence*“ a „*jurisdiction*“. Pokoušela jsem se vysledovat, zda je v jejich používání rozdíl. Kapitola II. Statutu MSD je nazvána „*Competence of the Court*“. Čl. 36 Statutu však pracuje s pojmem „*jurisdiction*“. Zdá se tedy, jako by anglická terminologie inklinovala k pojmu „*competence*“ při označování pravomoci Dvora v obecném smyslu, zatímco „*jurisdiction*“ obvykle označuje příslušnost ve vztahu ke konkrétnímu případu, tj. v textu a při aplikaci čl. 36 Statutu MSD (tedy i v rozsudcích o jurisdikci: „*Jurisdiction of the Court*“), ale neplatí to beze zbytku, takže jednoznačný závěr nelze dovodit.

Pokud jde o **texty francouzské**, Statut MSD pracuje více s pojmem „*compétence*“, ovšem termín „*jurisdiction*“ používá také.¹² Například čl. 36 odst. 1 Statutu MSD hovoří o „*compétence*“¹³, druhý odstavec tohoto článku (ve vztahu k prohlášení o přijetí

¹¹ Č. 30/1947 Sb., vyhláška ministra zahraničních věcí o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku.

¹² Např. na webových stránkách MSD, v části, kde se pojednává o *compétence* (jurisdikci), je jako jedním z „*Fondements de la compétence de la Cour*“ (základů jurisdikce) uvedena „*Jurisdiction obligatoire*“ (obligatorní jurisdikce).

¹³ „La compétence de la Cour s'étend à toutes les affaires que les parties lui soumettront ...“ (důraz doplněn).

jurisdikce) a dokonce i čl. 37 Statutu¹⁴ používá termín „*jurisdiction*“. Rozsudky o své příslušnosti pak Dvůr označuje „*Compétence de la Cour*“.¹⁵

Bližší vymezení pojmů, které jsou víceméně synonyma, se pro účely této práce nejeví jako nezbytné, a dokonce ani přínosné. V této práci jsou pojmy „(soudní) pravomoc“, „jurisdikce“ a „příslušnost“, případně též „kompetence“ užívány víceméně jako synonyma. **Všechny označují oprávnění Dvora rozhodovat ve věci samé.**¹⁶

Ostatně, obdobně se k problému terminologické nejednoznačnosti v tomto směru postavil v roce 1924 Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti ve věci *The Mavrommatis Palestine Concessions*, kde – v rámci úplně prvního řízení o námitce, kterou kdy vznesla žalovaná strana proti jeho příslušnosti – odmítl pustit se do hry se slovy, resp. s právními pojmy a uvedl, že: „*Dvůr nemusí zjišťovat, jaké jsou, v různých procesních kodexech a v různých právních terminologiích, specifické charakteristiky takové námitky; zejména nemusí posuzovat, zda „competence“ a „jurisdiction“, „incompétence“ a „fin de non-recevoir“ by měly být, vždy a ve všech souvislostech považovány za synonyma.*“¹⁷

1.3.2 Jurisdikce ve sporných věcech a jurisdikce posudková

Jurisdikcí ve sporných věcech (angl. „*jurisdiction in contentious cases*“, fr. „*compétence en matière contentieuse*“) čili zkráceně spornou jurisdikcí či pravomocí („*contentious jurisdiction*“, resp. „*compétence contentieuse*“) se rozumí pravomoc rozhodovat spory mezi státy, které mají ke Dvoru přístup, resp. spory, které strany „naň

¹⁴ „Lorsqu'un traité ou une convention en vigueur prévoit le renvoi à une juridiction que devait instituer la Société des Nations ou à la Cour permanente de Justice internationale, la Cour internationale de Justice constituera cette jurisdiction entre les parties au présent Statut.“ (důraz doplněn).

¹⁵ Další příklady vyplynou z následujícího textu.

¹⁶ Např. Shabtai Rosenne definuje pojem jurisdikce jako „the power or authority of the Court to render a binding decision on the substance or merits of the case placed before it“. (ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 81).

¹⁷ *The Mavrommatis Palestine Concessions*, Series A.- No.2, August 30th, 1924, str. 10.

vznesou“ (řčeno slovy českého znění publikovaného ve Sbírce zákonů). V obecném jazyce je sice termín „sporná pravomoc“ zavádějící, neboť by mohl stejně tak znamenat pravomoc, o kterou se vede spor (což je ostatně v řízení o předběžné námitce často právě ten případ), nicméně v této práci je používán samozřejmě ve smyslu pravomoci ve sporných věcech (nevyplyne-li ze souvislostí jinak).

Protějškem tohoto pojmu je **posudková jurisdikce** (angl. „*advisory jurisdiction*“, fr. „*compétence en matière consultative*“), která je upravena ustanovením čl. 96 Charty OSN a Kapitolou IV Statutu MSD.

1.3.3 Jurisdikce materiální a personální

Rozlišení materiální a personální jurisdikce se jeví jako jednoduchá, téměř intuitivní záležitost. Přesto však lze nalézt nesrovnalosti při výkladu těchto elementárních pojmů (anebo je tam vnést).

Lapidárně řčeno, vymezení **personální jurisdikce** odpovídá na otázku, „kdo může být souzen“. V obecném právním jazyce v zásadě vymezuje okruh subjektů, které podléhají pravomoci soudu. V řízení před MSD označuje okruh subjektů, které jsou oprávněny účastnit se sporného řízení, resp. oprávněny přijímat materiální jurisdikci ve vztahu k určitému sporu, kategorii sporů či všem sporům, jejichž stranou se stanou.

Materiální jurisdikce pak definuje, „co lze soudit“, tedy na jaké spory soudní pravomoc dopadá.

Ve vztahu k MSD je mezi těmito dvěma kategoriemi třetí plocha. Existence sporu s určitými znaky je podmínkou materiální jurisdikce, ale podmínka, zda a kdy se jedná o spor mezinárodní, tedy o spor mezi subjekty mezinárodního práva, přesahuje do personální jurisdikce.¹⁸

¹⁸ To lze ilustrovat například na institutu diplomatické ochrany. O té bývá pojednáváno obvykle v souvislosti s personální jurisdikcí, dle mého názoru jde spíše o otázku jurisdikce materiální (jak bude vysvětleno dále). Oba pohledy mají svou logiku.

1.3.4 Obligatorní jurisdikce

Tento pojem – se svým protějškem v podobě jurisdikce fakultativní – vytváří patrně nejproblematictější pojmovou dvojici z hlediska možných nejasností a nedorozumění – i z pohledu této práce – a má zároveň přesah do samotné podstaty systému. Tato pojmová dichotomie se od ostatních odlišuje tím, že se neváže ke konkrétnímu případu. Jde o pojmy systémové a také teoretické (pozitivní právo s nimi v podstatě nepracuje).

Pojem obligatorní jurisdikce lze totiž chápat (a je také používán) ve dvojitým smyslu.

Zaprvé jím lze rozumět soudní pravomoc, jakou známe z vnitrostátního práva (ale i z práva Evropské unie), tj. pravomoc **nezávislou na vůli subjektů práva**, v konkrétním sporu na vůli žalovaného. V podstatě jde o pravomoc založenou *ex lege*. Jedině toto je **skutečná obligatorní soudní pravomoc**. Protějškem takto pojaté obligatorní jurisdikce je fakultativní jurisdikce, jakožto jurisdikce odvozená od vůle subjektů práva (resp. sporných stran), jurisdikce „zvolená“, zakládána právním úkonem (též ji lze označit jako jurisdikci konsensuální).

V souvislosti s MSD se však hovoří o obligatorní jurisdikci (angl. *compulsory jurisdiction*, fr. *jurisdiction obligatoire*) spíše **ve druhém smyslu**, a to o takzvané **obligatorní jurisdikci přijaté prohlášením podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD**. Toto prohlášení je také běžně nazýváno jako prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce.

Použití pojmu obligatorní jurisdikce ve spojení s MSD tedy nikdy neznamena, že by jeho pravomoc byla všeobecná, obligatorní *ex lege*, tj. obecně závazná bez dalšího pro všechny státy.

Nagendra Singh říká, že jurisdikce *ratione materiae* „touches the boundaries“ jurisdikce *ratione personae*, demonstruje to ovšem na příkladech z vnitrostátního práva. (NAGENDRA SINGH. *The role and Record of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 12).

Na základě prohlášení o přijetí jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD by měl mezi státy, které toto prohlášení učinily – taková byla alespoň původní představa tvůrců systému – vzniknout vztah obdobný, jako je vztah mezi subjekty podléhající téže (obligatorní) jurisdikci, typicky ve vnitrostátním právu. Již v rámci tohoto úvodu lze ovšem předeslat, že v důsledku rozsáhle využívané možnosti činit výhrady k těmto prohlášením jurisdikce přijatá na jejich základě nefunguje jako obligatorní ani mezi těmi státy, které prohlášení učinily. Jinými slovy stát, který učiní prohlášení o přijetí „obligatorní jurisdikce“, zdaleka nemá jistotu, že jeho případný spor s jiným státem, který rovněž učinil toto prohlášení, bude Dvůr kompetentní projednat. Jedná se tedy o obligatorní jurisdikci pouze názvem, nikoli obsahem (i v tomto úzce vymezeném smyslu).

Na „zrádnost“ pojmu obligatorní jurisdikce upozorňuje nauka. Například Stanimir Alexandrov výstižně konstatuje: „*obligatorní jurisdikce není skutečně obligatorní*“.¹⁹

Někteří autoři, například Mikulka a Tomka,²⁰ však zahrnují do obligatorní jurisdikce také jurisdikci založenou kompromisní doložkou mezinárodní smlouvy. Toto pojetí není v nauce ojedinělé. Kritériem obligatorní jurisdikce je v tomto případě znak spočívající v tom, že příslušnost MSD k rozhodnutí určitého sporu **je dána již v okamžiku, kdy tento spor vzniká**. To lze označit za obligatorní jurisdikci **v širším smyslu**. Bude-li řeč o předem přijaté jurisdikci, ať už na základě opčního prohlášení nebo kompromisní doložky mezinárodní smlouvy, budu používat termín „obligatorní jurisdikce v širším smyslu“.

Jinak bude v dalším textu pojem obligatorní jurisdikce používán zásadně ve vztahu k prohlášení **podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD**, nevyplyne-li z kontextu něco jiného (např. v rámci pojednání o historii, kdy se uvažovalo o skutečné obligatorní

¹⁹ ALEXANDROV, Stanimir. *The Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice: How Compulsory Is It?*. Chinese JIL, Chinese Journal of International Law (2006), Vol. 5, No. 1, 29–38.

²⁰ MIKULKA, V., TOMKA, P. *Československo a Medzinárodný súdny dvor - tempora mutantur?* (Právnik, r. 1990, č. 5).

jurisdikci). To je ostatně standardní pojetí tohoto pojmu v současné nauce.²¹ Tento pojem vznikl v době, kdy poté, co se ve Společnosti národů nepodařilo prosadit skutečnou obligatorní jurisdikci, byla k Podpisovému protokolu, jehož přílohou byl Statut SDMS, připojena **opční doložka o přijetí jurisdikce jako *obligatorní***²² (viz následující kapitola).

Protějškem takto definované obligatorní jurisdikce v širším smyslu (tj. jako jurisdikce založená před vznikem sporu) je dobrovolná jurisdikce (*voluntary jurisdiction*). Tou se obvykle rozumí jurisdikce založená smluvně, kompromisem, tedy smlouvami *ad hoc* o založení jurisdikce Dvora pro jednotlivý spor, tedy ve vztahu k již vzniklému sporu.²³ Do této kategorie spadá i *forum prorogatum*.

1.3.5 Konsensuální jurisdikce

Konsensuální jurisdikcí lze rozumět jurisdikci **závislou na vůli obou stran sporu**. Jakkoli můžeme jurisdikci Dvora přijatou prohlášením podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD nazývat obligatorní, nemění to nic na její konsensuální podstatě a nejedná se v žádném případě o jurisdikci obdobnou pravomoci vnitrostátních soudů. Princip konsensuální jurisdikce, jehož podstata byla přiblížena výše a jehož důsledky budou podrobněji analyzovány v následujících kapitolách, se uplatní vždycky. Jinými slovy **jurisdikce MSD je vždy závislá na vůli sporných stran**, je ze své podstaty konsensuální. Pak je ovšem nutno dospět k závěru, že v současném systému protějšek pojmu konsensuální jurisdikce neexistuje. (Lze zde poznamenat, že návrhy skutečné obligatorní jurisdikce pro strany Statutu SDMS, resp., MSD zazněly v rámci příprav obou statutů, ale neuspěly, jak bude popsáno v následující kapitole.)

²¹ Např. ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989 (str. 89); ALEXANDROV, S. *Reservations in Unilateral Declarations Accepting the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1995

²² „The Optional Clause relating to the acceptance of the jurisdiction of the Court as compulsory“ / „Disposition facultative relative a l'acceptance comme obligatoire de la juridiction de la Cour“ (důraz doplněn)

²³ Viz např. ALEXANDROV, S. *Reservations in Unilateral Declarations Accepting the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1995.

1.3.6 Konsensuální obligatorní jurisdikce: základní atribut i paradox současného systému

Jurisdikce MSD je vždy konsensuální. Bezvýhradně tu přece platí zásada konsensuální jurisdikce. Přesto se však u jurisdikce založené určitým způsobem (viz výše) setkáváme s přívlastkem obligatorní. Dospíváme tak ke „konsensuální obligatorní jurisdikci“ což je ovšem pojem, který obsahuje zjevný a zásadní vnitřní rozpor (striktně logicky vzato jde o pojmový nesmysl).²⁴ Je to dědictví pramenící z původní představy, že jednostranná prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce budou prostředkem či jakýmsi mostem k dosažení skutečné obligatorní soudní pravomoci, nebo alespoň takového stavu, který by se obligatorní jurisdikci blížil. Vznikl v rámci přípravy Statutu SDMS jako kompromis mezi zastánci skutečné obligatorní jurisdikce a jejími odpůrci. Předpokládalo se, že vznikne systém, který by se vytvořil na základě opčních prohlášení a který by se podobal poměrům v rámci vnitrostátního práva v tom smyslu, že státy které by takové prohlášení učinily, by se mohly bez dalšího navzájem žalovat s tím, že žalovaný by podléhal jurisdikci Dvora bez ohledu na svůj souhlas.

S tzv. obligatorní jurisdikcí se však nelze vypořádat pouhým konstatováním, že je to jen záležitost terminologická. Jurisdikce přijatá předem, tedy ve vztahu ke sporům, které mají teprve vzniknout, na základě jednostranného prohlášení i na základě kompromisních doložek mezinárodních smluv (obligatorní jurisdikce v širším smyslu), nese určité znaky, které ji ke skutečné obligatorní jurisdikci opravdu posouvají.

Jakkoli lze „konsensuální obligatorní jurisdikci“ v pravém smyslu označit z čistě logického hlediska za pojmový nesmysl, skutečností zůstává, že je jedním z elementárních prvků současného systému jurisdikce MSD. Není jediným paradoxem, který v tomto systému lze nalézt, je však nepochybně zdrojem i důsledkem řady jistých

²⁴ Je pravda, že v takto explicitním slovním spojení se s ním obvykle nesetkáváme. Jeho zdůrazněním chci upozornit na problematičnost obligatorní jurisdikce (jurisdikce založené jednostrannými prohlášeními) v tom, že v důsledku inherentní rozporuplnosti s sebou tento systém nese určité paradoxy, které se nutně musí projevit v praxi. Ostatně to v zásadě platí o tzv. obligatorní jurisdikci v širším smyslu, tedy i pro jurisdikci zakládanou jurisdikčními doložkami mezinárodních smluv.

logických ústupků, s nimiž se v judikatuře i teorii setkáváme. A v každém případě je pro celý systém velice příznačná.

2 HISTORICKÝ VÝVOJ: VZNIK PRÁVNÍ ÚPRAVY JURISDIKCE SVĚTOVÉHO SOUDU A ÉRA SDMS

„Stežka světového pokroku leží v současné době zahalena v mlhách, ale tu a tam se objevují záblesky světla a ozařují cestu.“

Z projevu Sira Erika Drummonda,
Generálního tajemníka Společnosti
národů, při otevření Stálého dvora
mezinárodní spravedlnosti

2.1 Historický úvod a význam historické retrospektivy

O historii mírového urovnávání mezinárodních sporů, o vzniku a dějinách mezinárodního soudnictví, resp. o jeho předchůdcích, již bylo napsáno mnohé. Zachycení odvěké myšlenky o eliminaci válek prostřednictvím rozhodování sporů za účasti nestranného třetího subjektu a výsledků těchto snah je součástí většiny prací zabývajících se mezinárodní spravedlností. Proto se nebudu podrobněji zabývat historií judiciálních či kvazijudiciálních mechanismů obecně, ale zaměřím se pouze na to, co se vztahuje k vymezení jurisdikce Mezinárodního soudního dvora a jeho předchůdce, Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti.

Úvodem lze stručně poznamenat, že historie kvazijudiciálních mechanismů sahá svými počátky až do období starověku, kdy se uplatňovalo urovnávání sporů za účasti třetího subjektu například mezi městskými státy starověkého Řecka, pokračuje přes středověké arbitráže (např. Švýcarsko či italské městské státy) až k počátku moderní arbitráže, za který je obecně považována tzv. **Jayova smlouva** z roku 1794, uzavřená mezi Spojenými státy a Velkou Británií za účelem řešení sporných otázek plynoucích z americké války o nezávislost. Jakkoli zde byly výrazné prvky diplomatického řešení sporů a rozhodčí komise zřízené touto smlouvou byly složeny výhradně z amerických a britských občanů, v důsledku čehož lze stěží hovořit o urovnávání sporů pomocí rozhodnutí třetí strany v pravém smyslu, procesní parametry řízení, jakož i skutečnost, že

rozhodčí komise aplikovaly právní pravidla, tento případ pasují na počátek historického vývoje arbitrážních, potažmo pak i soudních metod řešení sporů mezi státy.

Za klíčový mezník ve vývoji judičiálních a kvazijudičiálních prostředků řešení sporů mezi státy je pak považován **případ *Alabama* (*Alabama Claims Arbitration*)**, kdy úspěšně proběhla arbitráž mezi Spojenými státy a Velkou Británií řešící spory vzešlé z porušení neutrality ze strany Velké Británie během americké občanské války. Tzv. Washingtonská smlouva z roku 1871, kterou se tyto státy arbitráži podrobily, upřesnila základní právní pravidla, jež měl arbitrážní tribunál aplikovat, a velkým posunem vpřed bylo složení rozhodčího tribunálu, který zahrnoval nejen po jednom státním příslušníkovi obou sporných stran, ale též občany tří neutrálních států. Tento případ byl významným krokem – a také stimulem – ve vývoji mezinárodní litigace ve formě rozhodčího řízení.

Následně se rozšířila praxe uzavírání smluv o předložení sporu rozhodčímu řízení, jakož i vkládání tzv. kompromisních doložek do mezinárodních smluv.²⁵ V průběhu 19. století pak počet arbitrážních řízení narůstal.

Zhruba stoletý vývoj mezinárodní arbitráže završují na přelomu 19. a 20. století **Haagské mírové konference konané v letech 1899 a 1907**. Jejich cílem bylo mimo jiné – v rámci rozvoje prostředků mírového urovnávání sporů – vytvoření ustáleného mechanismu rozhodčího řízení s pevnými procesními pravidly, což mělo státům usnadnit využití arbitráže v situacích, kdy by vyjednávání o parametrech rozhodčího řízení mohlo být další komplikací při již existujícím sporu.

Nejproblematičtějšími otázkami byly jurisdikce rozhodčího tribunálu a jeho obsazení (tyto dva aspekty budou podobně problematické v budoucnu i při vzniku SDMS). Objevila se myšlenka obligatorního využití arbitráže při řešení sporů, nebyla

²⁵ Dohody o předložení sporu arbitráži byly běžně označovány francouzským pojmem *compromis*, jenž se prosadil i v anglofonním prostředí; tento termín se dodnes používá pro dohodu o přijetí jurisdikce MSD *ad hoc*; obdobně pojem kompromisní doložka se dnes užívá jako synonymum jurisdikční doložky, tedy ustanovení mezinárodní smlouvy o založení jurisdikce MSD.

však z politických důvodů schůdná. Státy nebyly ochotny zavázat se předem a v obecném rozsahu k tomu, že se za určitých okolností podrobí řešení sporu prostřednictvím rozhodčího řízení. Tato představa narážela na ustálenou politickou doktrínu, že nikoli každý spor se k takovému způsobu řešení hodí. Zejména to platilo pro spory zásadního politického významu, a to bez ohledu na jejich případnou jednoznačnou právní dimenzi či dokonce právní podstatu. Lze předem poznamenat, že dědictví této doktríny se později odrazí i ve vztahu k SDMS, potažmo i MSD, a také v oblasti teorie sporu v podobě dichotomie sporů na „souditelné“ a ty ostatní („*justiciable and non-justicible disputes*“), potažmo teorie dělení sporů na spory politické a právní, s níž se dosud v nauce někdy setkáváme. Nakonec byla myšlenka obligatorní arbitráže (a to i pro omezené kategorie sporů) odmítnuta.²⁶ Stálý rozhodčí soud, založený Úmluvou o pokojném řešení mezinárodních sporů na první Haagské mírové konferenci v roce 1899, která byla revidována na druhé Haagské mírové konferenci v roce 1907, vznikl a funguje jako toliko dobrovolné fórum pro arbitráž, přičemž má podobu panelu rozhodců nominovaných smluvními stranami. Idea zřízení tribunálu pro povinné arbitrážní řešení mezistátních sporů na obou Haagských mírových konferencích neuspěla.

V rámci druhé Haagské mírové konference se objevil názorový proud, zastávaný některými státy, že by se zamýšlené změny neměly omezovat na revizi arbitrážního mechanismu z roku 1899, ale že by měly jít dále. Především se jednalo o nahrazení panelu rozhodců sborem skutečných, stálých soudců. Návrh úmluvy o zřízení arbitrážního soudu složeného ze stálých soudců (*Court of Arbitral Justice*) ztroskotal zejména proto, že se nepodařilo najít shodu ohledně způsobu výběru soudců (a to i když byla eliminována citlivá otázka případné obligatorní jurisdikce).²⁷ Návrh byl proto odložen na dobu, až bude shody ohledně obsazení takového tribunálu dosaženo, a nikdy se neuskutečnil. Nicméně myšlenky v něm obsažené se později staly součástí východisek pro přípravu Statutu SDMS.

²⁶ ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*, 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 6-8.

²⁷ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 103.

S ohledem na to, že se nepodařilo vyřešit otázku jurisdikce a složení Stálého rozhodčího soudu způsobem, který by jej více přibližoval modelu soudního orgánu, Stálý rozhodčí soud nebyl a není orgánem v pravém smyslu slova, tím méně pak skutečným soudem. Pokud parafrázujeme úsloví o přání, které bývá otcem myšlenky, lze říci, že zde se přání stalo alespoň otcem názvu. Na nesprávnost označení Stálého rozhodčího soudu bylo poukazováno od samého počátku.²⁸ Zásadním problémem, resp. rysem, jež ho odlišoval od soudního orgánu, byl mimo jiné fakt, že nestálost, resp. „roztříštěnost“ složení jednotlivých arbitrážních tribunálů neumožňovala kontinuitu rozhodovací praxe.

Lze zde také zmínit (zjevně až příliš) pokrokový návrh prezentovaný v rámci druhé Haagské mírové konference, jímž byla Úmluva o zřízení Mezinárodního kořistního soudu (*Convention Relative to the Creation of an International Prize Court*), zřizující první skutečný mezinárodní soud, jenž měl řešit spory z kořistního práva. Tato úmluva však nikdy nevstoupila v platnost (byla ratifikována pouze Nikaraguou).

Zlomem ve vývoji, který dal vzniknout nové formě urovnávání mezinárodních sporů v podobě mezinárodního soudnictví, byl až Pakt Společnosti národů, jenž byl součástí souboru mírových smluv, kterými byla ukončena 1. světová válka. Tento Pakt vstoupil v platnost v roce 1920 a dal následně vzniknout Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti.

Po tomto obecném úvodu se pozornost zaměří na materii, která přibližuje vznik mechanismu soudní příslušnosti Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti v roce 1920 a následné obnovení, resp. znovupotvrzení tohoto mechanismu v roce 1945 při vzniku Mezinárodního soudního dvora. Především se jedná o okolnosti vzniku právní úpravy

²⁸ „The name of PCA was a misnomer, as has often been noted. Indeed, the name had been criticised already at the First Peace Conference, in 1899, by the German government, while at the Second Peace Conference, in 1907, criticism of the institution was commonplace. In the apt words of James Brown Scott, the Permanent Court is not permanent because it is not composed of permanent judges; it is not accessible because it has to be constituted for each case; it is not a court because it is not composed of judges.“ (ZIMMERMAN, A. - OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 102).

příslušnosti obou těchto soudů. Rovněž nastíním rozhodovací činnost SDMS ve věci jeho sporné jurisdikce. Judikatura tohoto již neexistujícího soudu je totiž z důvodu provázanosti mezi SDMS a MSD, včetně přechodu jurisdikce přijaté ve vztahu k SDMS na MSD, stále živá a je součástí validní judikatury.

Jinými slovy, části pojednávající o historii, včetně SDMS, je zde věnováno tolik prostoru právě proto, že **to stále ještě není pouhá historie.**

Zamyšlení nad pravomocí Světového soudu (v širším smyslu, tedy ve smyslu obou soudů)²⁹ vede k otázce, co přesně tehdy k přijatému řešení normotvůrce vlastně vedlo. Bylo toto řešení jediným možným, nebo bylo možné řešení jiné, lepší a efektivnější? Pokud ano, proč se v praxi neuplatnilo? Jistě, možná si lze teoreticky představit logičtější, účinnější a pro mezinárodní spravedlnost příznivější pravidla. Ostatně není bez zajímavosti, že právní experti, kteří připravili prvotní návrh textu Statutu SDMS, byli se svou původní představou nepochybně blíže ideálu mezinárodní spravedlnosti, resp. efektivnějšímu soudnictví oproti řešení, které se nakonec uplatnilo – viděno dnešními kritérii institucionální spravedlnosti a prizmatem moderního principu vlády práva. Ovšem na otázku, zda vůbec, a případně jak, by takové nastavení soudní pravomoci v praxi uspělo a zda by se také udrželo po dobu sta let, se odpověď nedozvíme nikdy. Pozitivní úprava sporné jurisdikce, která tehdy vznikla a dodnes trvá, představuje kompromis mezi svrchovaností suverénních subjektů, jejich politickými zájmy, včetně svobody zvolit si nejvhodnější způsob řešení případného sporu, na jedné straně, a potřebou ustavení efektivního mezinárodního soudu na straně druhé. Tato potřeba vykryštovala jednak v důsledku přirozeného rozvoje mezinárodního práva a jednak v důsledku situace spojené s oběma světovými válkami. Tedy v okamžicích, kdy státy dospěly k závěru, že mezinárodní soudnictví je přece jen lepší než válka.

²⁹ Pojem „Světový soud“ se ve vztahu k SMDS objevil již v rámci jednání Poradního právního výboru, který připravoval Statut SDMS. V rámci jeho jednání zaznělo, že je připravován Statut SDMS ‘*a real World Court for the Society of all Nations*’ (Procès-Verbaux of the Proceedings of the Advisory Committee of Jurists (1920), str.710).

V nejobecnější rovině je tedy odpovědí na otázku, proč je úprava jurisdikce Dvora taková, jaká je, skutečnost, že mezinárodní soudnictví nebylo dáno zákonodárcem stojícím nad státy a vybaveným autoritativní pravomocí k prosazení optimální, maximálně funkční a systémové soudní pravomoci. Jsou to samy státy, kdo tuto pravomoc stvořil a zároveň stanovil její meze – suverénní státy se všemi svými politickými zájmy a s přirozenou snahou o zachování prostoru pro svobodnou volbu prostředku řešení sporů, ať už obecně či ve vazbě na jednotlivé případy.

Při pohledu do historie, přesněji řečeno do období, kdy byl připravován návrh Statutu SDMS, je zřejmé, že nakonec **přijaté řešení nebylo jediným projednávaným ani jediným možným**, i když se nám dnes s odstupem sta let jako prakticky jediné možné může zdát.

Pro pochopení právní úpravy i následné výkladové a aplikační praxe týkající se pravidel příslušnosti Dvora, jakož i pro hodnocení efektivity tohoto systému je důležitá alespoň minimální znalost okolností, za nichž současný systém vznikl a ze kterých pramení. Nejde přitom jen o historicko-politické okolnosti, které vedly k ustavení Dvora a k tomu, že jeho pravomoc byla vymezena právě tímto způsobem, ale také o naděje, které byly do tohoto systému ve své době vkládány ze strany jeho tvůrců, resp. mezinárodního společenství. Pak je možné kriticky a objektivně sledovat cestu, kterou se ubírala praxe a která je do jisté míry odlišná od představ a záměrů těch, kdo stáli při zrodu tohoto systému, stejně jako korigovat případné nepřiměřené naděje. A zároveň plastičtěji vyvstává obraz úlohy, kterou byl Dvůr ze strany států pověřen.

Historizující pohled nám zkrátka umožní vnímat „příběh jurisdikce“ **realisticky** a v celé jeho **komplexnosti**. To je dle mého názoru nezbytné pro skutečné pochopení této problematiky, protože studium omezené na jednotlivé případy (zejména ty, které odhalují inherentní slabost konsensuální jurisdikce) může vyvolat neprávem skeptický dojem z efektivity fungování Dvora, potažmo mezinárodního soudnictví obecně.

2.2 Vznik SDMS a psaných pravidel o jeho sporné jurisdikci

Se vznikem mezinárodního soudnictví byly – i v reakci na právě skončenou 1. světovou válku – spojovány velké naděje. Při zahajování činnosti Stálého dvora

mezinárodní spravedlnosti nizozemský ministr zahraničních věcí a předseda Shromáždění Společnosti národů Herman Adrian van Karnebeek označil tento pokrok za nejvýznamnější krok vpřed, jehož ve svém úsilí dosáhlo lidstvo na poli práva.

Ustavení Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti jakožto prvního **skutečného stálého judičiálního orgánu** bylo ve své době bezprecedentní záležitostí.

V této souvislosti lze připomenout, že Stálý rozhodčí soud nebyl ani stálý, ani soud.³⁰ Na okraj lze dodat, že ačkoli Stálý rozhodčí soud bývá označován za předchůdce SDMS, není to dle mého názoru přesné. Stálý rozhodčí soud je spíše vývojovým předstupněm SDMS než jeho předchůdcem v pravém smyslu, neboť SDMS nepřišel až po něm, nýbrž existoval paralelně s ním a neměl svého „předchůdce“ nahradit. Naopak, SDMS měl fungování Stálého rozhodčího soudu souběžně doplňovat, jak také explicitně vyplývá z čl. 1 Statutu SDMS, který praví: *„Neodvisle od Rozhodčího dvoru, vytvořeného Haagskými úmluvami z let 1899 a 1907, a od zvláštních rozhodčích soudů, jimž státy mohou nadále po své vůli svěřovati rozhodování svých sporů, zřizuje se souhlasně s článkem 14 Úmluvy o Společnosti národů Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti.“*³¹

Smyslem a podstatou vytvoření SDMS bylo vnesení nové, vyšší kvality do katalogu prostředků pokojného řešení sporů mezi státy. Na rozdíl od Stálého rozhodčího soudu se měl nový soud stát skutečným orgánem, opravdovou institucí se stálým sborem soudců. Kromě teorií neexistovaly žádné praxí prověřené vzory (ať osvědčené či nikoli) pro vymezení jurisdikce takového orgánu, jakým se SDMS měl stát. Nelze přímo říci, že by nový soud vznikl úplně „na zelené louce“, neboť byl výsledkem dlouhého historického vývoje, přičemž významnou roli sehrály především úspěchy – a také neúspěchy – Haagských mírových konferencí na poli mezistátní litigace. Ty podnítily úsilí a naděje směřující ke zřízení opravdového mezinárodního soudu a poskytly i určitá teoretická a politická východiska pro další historickou kapitolu pokojného řešení sporů. Přesto se tato nová kapitola začíná reálně psát na listě zcela nepopsaném.

³⁰ Jak konstatuje například Shabtai Rosenne (ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 8).

³¹ „Statut Stálého dvoru mezinárodní spravedlnosti“ byl publikován pod č. 124/1922 Sb. z. a n.

Zásadní změnou (a vlastně i předpokladem nové kvality vznikajícího orgánu), která efektivně umožnila a předurčila ustavení nového soudu, bylo jeho začlenění do rámce nové mezinárodní organizace, a to bez ohledu na to, že se tento soud nestal jedním z jejích orgánů. Tato vazba se uplatnila nejen na úrovni propojení SDMS se Společností národů při jeho fungování, ale také v tom, že SDMS byl vytvořen v rámci institucionálního aparátu této organizace.

Tím se dostáváme od obecného historického rámce k jádru problematiky, kterým je právní vymezení pravomoci SDMS ve sporných věcech a jeho geneze.

Pro jeho budoucí spornou jurisdikci je podstatné, že SDMS se rodí v době, kdy určujícím elementem mezinárodního práva a života mezinárodního společenství vůbec je státní suverenita, v té době zcela neomezená. Světová válka však přeci jen přinesla určitou změnu v uvažování o prostředcích řešení mezistátních sporů. Tato změna našla odraz také v čl. 12 a 13 Paktu Společnosti národů (vedle čl. 14 Paktu, který upravuje přímo založení SDMS).

V těchto ustanoveních Paktu členové Společnosti národů deklarovali ochotu využívat k řešení svých sporů rozhodčí (resp. též soudní) řízení, jinými slovy řešit své spory (přesněji řečeno určité kategorie sporů) právní cestou. Čl. 12 Paktu stanovil: *„Členové Společnosti jsou zajedno, že vyskytne-li se mezi nimi spor, který by mohl vésti k roztržce, předloží věc buď řízení rozhodčímu [nebo soudnímu], nebo Radě k přezkoumání. Jsou dále zajedno v tom, že se v žádném případě neuchýlí k válce dříve, než uplynou tři měsíce od rozsudku rozhodčích [nebo soudu] neb od zprávy Rady.“* Čl. 13 Paktu deklaroval: *„Členové společnosti jsou zajedno v tom, že, vyskytne-li se mezi nimi spor hodící se podle jejich mínění k rozsouzení rozhodčími [nebo soudem], a nemůže-li tento spor býti uspokojivě řešen cestou diplomatickou, předloží celou spornou věc rozhodčímu [nebo soudnímu] řízení.“*³². Text uvedený v hranatých závorkách byl doplněn

³² Pakt byl publikován pod č. 507/1921 Sb. z. a n., a to pod názvem „Úmluva o Společnosti národů“ (s citovanými ustanoveními ve znění bez textu v hranatých závorkách). Budu nicméně pracovat s konvenčním označením „Pakt“.

až s účinností od roku 1924, původní znění, účinné v době, kdy byl vypracován Statut SDMS, jej nezahrnovalo.

I když ustanovení čl. 12 a 13 Paktu neobsahovala přímo právní závazek (na to byla příliš neurčitá, což zejména platí o čl. 13, který dával státům příliš širokou diskreci v podobě důrazu na „jejich mínění“)³³ a jednalo se o závazek spíše politické povahy, přesto představovala ve vývoji mezinárodního práva průlom.

Pro otázku sporné jurisdikce *ratione materiae*, kterou měl být nový soud nadán, pak bylo relevantní ustanovení druhého odstavce čl. 13 Paktu. To v podstatě vymezilo „cílovou skupinu“ sporů určených, či přesněji řečeno vhodných, pro rozhodování podle práva. Tato skupina sporů byla specifikována tak, že „za případy tohoto druhu, jež se obecně hodí k rozsuzování rozhodčím [nebo soudním] řízením, prohlašují se spory o výklad některé smlouvy, o veškerých otázkách práva mezinárodního, o tom, je-li dána skutečnost, která, jsouc prokázána, by zakládala porušení mezinárodního závazku, nebo spory o rozsah a povahu náhrady, již dává za takové porušení.“ Toto vymezení bylo relevantní také při přípravě Statutu SDMS i při reflexi jeho činnosti.

Diskuse při přípravě Statutu SDMS v roce 1920 pak fakticky otevřela otázku, zda je přednost státní suverenity před mezinárodním soudnictvím z hlediska vymezení soudní pravomoci skutečně nevyhnutelná. Optikou dnešní právní teorie se s jistými výhradami nabízí analogie s moderní konstrukcí přenesení části státní suverenity (byť ve velmi omezeném rozsahu) na mezinárodní organizaci či – v dané souvislosti – orgán. Rozumí se v případě, že by se prosadil koncept skutečné obligatorní jurisdikce pro všechny strany Statutu SDMS. Je ovšem otázkou, zda by tato koncepce byla použitelná pro pouhé přijetí „nadmárodní“ soudní pravomoci, tedy aniž by byla součástí širšího mechanismu mezinárodní organizace, včetně příslušné normotvorby. Navíc tato rétorika by do dvacátých let dvacátého století ani nepatřila. Nicméně ve svém důsledku by přijetí

³³ Rosenne ustanovení čl. 12 a 13 Paktu Společnosti národů za závazek považuje, i když závazek velmi obecné povahy a neurčitého rozsahu (ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*, 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 12 – 13). Každopádně otázka závaznosti těchto ustanovení je v nauce vnímána jako neujasněná.

skutečné obligatorní jurisdikce Dvora na základě pouhého přijetí Statutu SDMS představovalo zásadní sebeomezení svrchovanosti dotčených států a naznačená analogie přinejmenším zdůrazňuje význam takového kroku, pokud by k němu došlo.

Po celé období fungování SDMS i MSD judikatura obou soudů, praxe států i právní věda prezentují princip konsensuální jurisdikce v podobě, v jaké se nakonec uplatnil (tedy to, že obě sporné strany musí vyslovit s příslušností Dvora v nějaké podobě souhlas a nestačí, že jsou stranami Statutu) jako danost, jako nutný důsledek principů mezinárodního práva a vlastně samotnou podstatu mezinárodní jurisdikce. Při přípravě Statutu SDMS to však jednoznačné nebylo. Tenkrát se odehrál ideový „soubor“ **mezi konceptem skutečné obligatorní jurisdikce a jurisdikce fakultativní** a lze říci, že při formování návrhu právní úpravy fungování SDMS se mezinárodní společenství poprvé ocitlo relativně blízko, či lépe řečeno na dohled „prahu“ skutečné obligatorní soudní pravomoci, ačkoli se tento práh nepodařilo překročit. Můžeme vlastně konstatovat, že mezinárodní společenství nikdy nebylo opravdové obligatorní jurisdikci blíže, než právě v době, kdy byl připravován návrh příslušných ustanovení Statutu SDMS.

Jak se tedy před sto lety konkrétně formovala příslušná právní ustanovení, která vymezila jurisdikci SDMS, prvního skutečného mezinárodního soudu, a která dodnes upravují spornou pravomoc MSD?

Prvotním pozitivněprávním krokem, k němuž lze datovat vznik Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, je ustanovení **čl. 14 Paktu Společnosti národů**: *„Rada pověřuje se úkolem, aby připravila návrh Stálého mezinárodního soudního dvora a aby jej předložila členům Společnosti. Tento soudní dvůr bude nalézati o všech sporech rázu mezinárodního, jež strany naň vnesou. Bude též podávati dobrá zdání o sporech neb otázkách, jež naň vnesou Rada nebo Shromáždění.“*

Pařížská mírová konference, ze které vzešel Pakt Společnosti národů, neposkytovala potřebný prostor, resp. nebyla fórem způsobilým pro vytvoření nového soudu ve smyslu přípravy a přijetí jeho statutu. Tento úkol byl proto citovaným článkem 14 Paktu jednoduše delegován na Radu Společnosti národů a samotný Pakt nespécifikuje žádné parametry nového soudu. Dotčené ustanovení se omezuje toliko na to, že nový

soud bude mít dvojí jurisdikci, a to spornou a posudkovou. Charakter a bližší vymezení sporné jurisdikce zůstaly úkolem Rady Společnosti národů.

Rada za účelem splnění povinnosti, kterou jí čl. 14 Paktu uložil, jmenovala již na svém druhém zasedání v únoru roku 1920 desetičlenný **Poradní právní výbor** (angl. „*Advisory Committee of Jurists*“, fr. „*Comité consultatif de juristes*“), složený ze zástupců různých států.³⁴ Výbor, kterému bylo uloženo předložit Radě zprávu, resp. příslušný návrh, se sešel na pětatřiceti zasedáních a vypracoval **návrh statutu** nového soudu. Ustanovení o soudní pravomoci byla přirozeně naprosto klíčovou otázkou.

O vymezení soudní pravomoci platí to, co o všech zásadních otázkách, jež bylo nutno při tvorbě Statutu SDMS vyřešit. Autoři návrhu, špičkoví mezinárodní právníci své doby, se museli vypořádat nejen s odlišnostmi v různých právních kulturách i ve vlastních představách, pokud šlo o modely či modality „soudního dvora“ jakožto (vrcholného) soudního orgánu a jeho role v systému. Museli také překonat rozdílnost mezi vnitrostátním právem a právem mezinárodním. To znamená „přenést“ či transformovat koncepty vnitrostátního práva, resp. vnitrostátních právních řádů do mezinárodního prostředí, jež se řídilo (a dosud řídí) zcela odlišnými principy fungování.³⁵ Právě u otázek jurisdikce se tato odlišnost projevovala ze samé podstaty věci snad nejvýrazněji.

S otázkou sporné jurisdikce souvisí mimo jiné i to, že vznik nového soudu nejen vývojově navazoval na arbitráž, ale také se vůči ní musel vymezit, aby se jednalo o skutečný soud, a nikoli (opět) pouze o orgán rozhodčí.³⁶ S tím byly spojeny dva

³⁴ Své zástupce ve Výboru měly Japonsko, Španělsko, Brazílie, Belgie, Norsko, Francie, Nizozemsko, Spojené království, Itálie a USA. Jeho předsedou byl Baron Descamps (Belgie); členové nicméně vystupovali ve své funkci jako soukromé osoby.

³⁵ Elihu Root, zástupce USA v Poradním právním výboru, k tomu později uvedl: „*We passed hours and hours and days in that committee in discussing subjects where the only difference was not in our discussion or in what we were saying, but in a different set of ideas in the backs of our heads.*“ (citováno podle ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 104).

³⁶ „*The distinction between arbitration and adjudication related to national law: adjudication implemented ideals of a court of justice taken from national legal systems, whereas, from the perspective of those*

nejcitlivější aspekty celého projektu, a to obsazení soudu a jeho jurisdikce (jak již bylo zmíněno výše).

Personální jurisdikce v Poradním právním výboru při tvorbě návrhu v zásadě větší spory nepřinesla. Bylo celkem lehce dosaženo obecné shody o tom, že budoucí soud má být povolán řešit spory mezi státy.³⁷ I když pro úplnost lze dodat, že byla zmíněna a projednána i možnost, aby za určitých podmínek měli přístup k soudu též jednotlivci, která se ovšem brzy ukázala jako nereálná.

Naproti tomu otázka **jurisdikce *ratione materiae*** představovala při přípravě návrhu **jeden z vůbec nejspornějších bodů**.³⁸ Je to vlastně pochopitelné vzhledem k tomu, do jak citlivé oblasti tato úprava měla zasáhnout. Při přípravě návrhu se ve Výboru zformovaly dva protichůdné směry: zastánci obligatorní jurisdikce na jedné straně a zastánci jurisdikce konsensuální povahy na straně druhé. Jednalo se v zásadě o to, zda podle nové právní úpravy bude moci jedna sporná strana pohnat druhou spornou stranu k soudu, aniž by s tím žalovaná strana musela vyslovit souhlas.

Obligatorní jurisdikce se přirozeně neměla bez dalšího vztahovat na všechny státy světa, ale **pouze na strany statutu** nového soudu. Klíčová otázka tedy zněla, zda státy, které budou stranami protokolu, k němuž bude statut připojen, tím zároveň přijmou jurisdikci Dvora pro budoucí spory, které mezi nimi vyvstanou, eventuálně alespoň pro určité kategorie sporů.

systems, arbitration was exceptional, consensual, and ad hoc.“ (ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012., str. 102).

³⁷ Advisory Committee of Jurists, Procès-verbaux, str. 204-217.

³⁸ Manley O. Hudson (označovaný někdy za „kronikáře“ SDMS) označil ustanovení, které bylo nakonec obsaženo v čl. 36 odst. 2 Statutu za „*the result of the greatest contest waged in the creation of the new court*“ (Manley O. Hudson: *The Permanent Court of International Justice 1920 - 1942: A Treatise*“ (1943), citováno podle ALEXANDROV, Stanimir. *Reservations in Unilateral Declarations Accepting the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*, Martinus Nijhoff Publishers, 1995).

Pro některé členy Výboru byla obligatorní soudní pravomoc přirozenou a nezbytnou podmínkou k tomu, aby vznikající orgán byl skutečně orgánem soudním, a nikoli rozhodčím. Mezi zastánce obligatorní jurisdikce patřil například i sám Bernard Loder, budoucí první předseda SDMS. Ten v rámci jednání Výboru uvedl, že musí být uznáno právo jedné strany vznést žalobu proti jiné straně bez jejího souhlasu a že k založení jurisdikce není nutná dohoda stran sporu. Právě v tom spatřoval rozdíl oproti arbitráži.³⁹

V Poradním právním výboru koncept skutečné obligatorní jurisdikce, tj. obligatorní jurisdikce v pravém smyslu slova pro všechny spory ve smyslu článku 13 Paktu Společnosti národů – rozumí se samozřejmě **pro signatářské státy Statutu – zvítězil.** Pro některé členy Výboru byla sice tato koncepce nepřijatelná, nicméně návrh statutu, který byl nakonec Výborem předložen v srpnu 1920 Radě, obligatorní jurisdikci skutečně obsahoval: *„Lorsqu'un différend surgit entre Etats, qu'il n'a pu être réglé par la voie diplomatique et que l'on n'est pas convenu de choisir une autre juridiction, la Partie qui se prétend lésée peut en saisir la Cour. La Cour, après avoir décidé s'il est satisfait aux prescriptions précédentes, statue sous les conditions et limitations déterminées par l'article suivant.“*⁴⁰ (*„Vyvstane-li mezi státy spor, jenž nemohl být urovnán diplomatickou cestou a pro nějž nebyl zvolen za příslušný jiný soud, Strana, jež se cítí poškozena, se může obrátit na Dvůr. Dvůr po rozhodnutí, zda bylo učiněno zadost předchozím podmínkám, rozhodne za podmínek a omezení stanovených v následujícím článku.“*)

Rada Společnosti národů však tuto koncepci odmítla (a v rámci změn, které v návrhu provedla, byla obligatorní jurisdikce eliminována). Návrh skutečné obligatorní

³⁹ „According to M.Loder, an agreement between the parties is not necessary. The right of one party to take action against another without having obtained its previous consent, must be recognized. It was just this step forward which must be taken to pass the boundaries of arbitral jurisdiction. In answer to a question by the President, M. Loder explained that he desired compulsory jurisdiction for all disputes.” (Advisory Committee of Jurists, Procès-verbaux, p.224).

⁴⁰ Citováno podle: ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary.* 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 639.

jurisdikce pro strany statutu se neseťkal s příznivým přijetím ani při debatě ve Shromáždění. Řada států koncepci obligatorní soudní pravomoci sice podporovala, jiné v ní však spatřovaly přílišné omezení své suverenity. Objevily se rovněž námitky, že by takové ustanovení bylo v rozporu s – dle některých názorů – dispozitivní povahou článků 12 a 14 Paktu Společnosti národů.⁴¹

Nakonec tedy zvítězil názor, že je sice potřeba přístup států ke vznikajícímu soudu co nejvíce usnadnit, ale zároveň je třeba jim zachovat při podrobování se soudní moci diskreci.⁴² Z diskusí v orgánech Společnosti národů tak nakonec vzešla právní úprava jurisdikce SDMS ve sporných věcech, která v podstatě odpovídá dnešnímu ustanovení čl. 36 Statutu MSD.⁴³

⁴¹ ALEXANDROV, Stanimir. *Reservations in Unilateral Declarations Accepting the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*, Martinus Nijhoff Publishers, 1995, str. 7.

⁴² ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 639 (Tomuschat).

⁴³ *The jurisdiction of the Court comprises all cases which the Parties refer to it and all matters specially provided for in treaties and conventions in force.*

The Members of the League of Nations and States mentioned in the Annex to the Covenant, either when signing or ratifying the protocol to which the present Statute is adjoined, or at a later moment declare that they recognize as compulsory ipso facto and without special agreement, in relation to any other Member or State accepting the same obligation, the jurisdiction of the Court, in all or any of the classes of legal disputes concerning

- (a) The interpretation of a Treaty.*
- (b) Any question of International Law.*
- (c) The existence of any fact which, if established, would constitute a breach of an international obligation.*
- (d) The nature or extent of the reparation to be made for the breach of an international obligation.*

The declaration referred to above may be made unconditionally or on condition of reciprocity on the part of several or certain Members or States, or for a certain time.

In the event of a dispute as to whether the Court has jurisdiction, the matter shall be settled by the decision of the Court.

Shromáždění Společnosti národů schválilo text Statutu SDMS jednohlasně dne 13. prosince 1920. Rezolucí z téhož dne Shromáždění uložilo Radě, aby předložila k ratifikaci Podpisový protokol o přijetí Statutu SDMS členskými státy organizace, a rozhodlo, že Statut nabude účinnosti, jakmile bude protokol ratifikován většinou členských států Společnosti národů. Protokol byl otevřen k podpisu 16. prosince 1920. V září 1921 bylo dosaženo potřebného počtu ratifikací a Statut Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti vstoupil v platnost.

Statut SDMS byl ve vztahu k Paktu Společnosti národů samostatným dokumentem, resp. samostatnou smlouvou. Prohlášení podle čl. 36 odst. 2 Statutu, kterým státy přijímaly jurisdikci Dvora „jako obligatorní“, se pak nečinila přímo na základě tohoto ustanovení, nýbrž přijetím **opční doložky** (angl. „*The Optional Clause relating to the acceptance of the jurisdiction of the Court as compulsory*“, fr. „*Disposition facultative relative a l'acceptance comme obligatoire de la juridiction de la Cour*“), která byla připojena k Podpisovému protokolu.⁴⁴

Jako dědictví tohoto uspořádání se dodnes ve vztahu k prohlášením o přijetí obligatorní jurisdikce používá zažitý pojem „*optional clause system*“ (a v češtině se běžně hovoří o opčním prohlášení), přestože v případě MSD žádná opční doložka neexistuje a bez znalosti historického pozadí je tento pojem nepochopitelný a dle některých názorů by se ani používat neměl.⁴⁵ Nicméně je nadále běžně používán.⁴⁶ Jako opční doložka se dnes někdy označuje čl. 36 odst. 2 Statutu MSD.

⁴⁴ Její text zněl: „*The undersigned, being duly authorized thereto, further declare, on behalf of their Government, that, from this date, they accept as compulsory ipso facto and without special convention, the jurisdiction of the Court in conformity with Article 36, paragraph 2, of the Statute of the Court under the following conditions.*” (ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 639 (Tomuschat).

⁴⁵ ALEXANDROV, S. *Reservations in Unilateral Declarations Accepting the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1995, str. 7, pozn. pod čarou č. 32.

⁴⁶ Viz např. separátní vótum soudce Kooijmanse připojené k rozsudku Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court, Judgment, ICJ Reports 1998, p. 432 (str. 489).

Pointou tohoto příběhu z historie je tedy **vznik ustanovení čl. 36 Statutu, které upravuje jurisdikci MSD dodnes**, a to dokonce pod stejným číslem článku, jenom v rámci statutu jiného soudu.

Zároveň je třeba již v historickém úvodu zmínit, že poté, co neuspěla opravdová obligatorní jurisdikce, naděje se upnuly k opční doložce a k systému obligatorní jurisdikce (v onom dnešním, mezinárodněprávním smyslu), který měl být vytvořen na jejím základě. Předpokládalo se, že prostřednictvím „sítě“ jednostranných prohlášení se vytvoří skupina států, které budou mezi sebou v podobném vztahu, jako jsou subjekty vnitrostátního práva, které podléhají téže jurisdikci, a že se tato skupina bude postupně rozšiřovat. Opční doložka měla posloužit jako nástroj k rozšíření obligatorní jurisdikce, k pozvolnému překonání neochoty států k radikálnějšímu zásahu do své svrchovanosti.

2.3 Charakteristika SDMS a jeho rozhodovací činnost z hlediska jurisdikce ve sporných věcech

Inaugurační zasedání Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti se uskutečnilo 15. února 1922. Tím začal fungovat první řádný a **trvalý** mezinárodní soudní orgán, se stabilním sborem soudců, s pevně stanovenými a poměrně jasnými **procesními pravidly** (upravenými částečně Statutem, ale i Jednacím řádem), která byla závazná pro strany řízení i pro samotný soud. SDMS měl svůj Sekretariát (angl. „Registry“, fr. „Greffé“), který zajišťoval mimo jiné komunikaci se státy i s mezinárodními organizacemi. Soudní řízení bylo veřejné, zveřejňovaly se také procesní dokumenty. K transparentnosti a právní jistotě poskytnuté státům, resp. mezinárodnímu společenství, významně přispěl čl. 38 Statutu SDMS, který vyjmenoval prameny práva, na jejichž základě Dvůr rozhodoval.⁴⁷

⁴⁷ „Soudní dvůr bere za podklad: 1. mezinárodní úmluvy buď všeobecné, buď zvláštní, v nichž jsou vytčena pravidla výslovně uznaná státy jsoícími ve sporu; 2. mezinárodní zvyklost jako doklad obecné praxe pojímané za právo; 3. povšechné zásady právní, uznané civilisovanými národy; 4. s výhradou ustanovení článku 59, soudcovské nálezy a nauku nejvyš kvalifikovaných spisovatelů, jako pomůcku k určení právních pravidel. Toto ustanovení nikterak nezasahuje v pravomoc Soudního dvoru nalézati za souhlasu stran *ex aequo et bono*.“

Od samého počátku své činnosti SDMS začal poskytovat mezinárodnímu společenství tolik potřebnou **kontinuitu rozhodovací praxe**.

Uvedené znaky učinily SDMS **prvním skutečným mezinárodním soudem**.⁴⁸ Stálost, transparentnost a předvídatelnost, to byly atributy, které představovaly ve vývoji mezinárodního soudnictví, resp. prostředků řešení mezistátních sporů obrovský pokrok. Je proto pochopitelné, proč byl znak stálosti akcentován přímo v samotném názvu tělesa.

Vymezení jeho jurisdikce ovšem jakožto případný definiční znak soudního orgánu (oproti rozhodčímu řízení), již tak přesvědčivé nebylo. Přetrval v podstatě koncept tzv. arbitrážní jurisdikce ve smyslu jurisdikce založené na souhlasu obou stran sporu.

SDMS měl k mezinárodní organizaci, se kterou byl spojen, z právního hlediska ambivalentní vztah. Dvůr nebyl součástí Společnosti národů, resp. nebyl jejím orgánem. Jeho Statut byl formálně zcela nezávislý na Paktu Společnosti národů. Členství ve Společnosti národů neznamenal, že se stát bez dalšího stává stranou Statutu SDMS, a k založení jurisdikce *ratione personae* SDMS museli i členové Společnosti národů ratifikovat Podpisový protokol, k němuž byl Statut připojen. Na druhou stranu existovaly mezi Společností národů a SDMS úzké vztahy. Kromě toho, že Společnost národů SDMS vytvořila, měly členské státy Společnosti národů ze Statutu např. právo podílet se na výběru soudců a povinnost podílet se na jeho nákladech.

Pokud šlo o **personální jurisdikci** tohoto soudu, platilo (stejně jako dnes ve vztahu k MSD) bezvýhradně pravidlo, že stranou sporného řízení mohou být **jen státy**. To bylo logickým, nutným a nezpochybnovaným důsledkem tehdejšího (tradičního) mezinárodního práva. Čl. 34 Statutu SDMS stanovil, že „*Jedině státy nebo členové Společnosti národů mohou jako strany před Soudním dvorem vystupovati.*“

⁴⁸ K soudním atributům SDMS viz podrobněji např. NAGENDRA SINGH. *The role and Record of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 8 a násl.

Pokud šlo o přístup k tomuto soudu, Dvůr byl otevřen členům Společnosti národů, dále státům uvedeným v příloze Paktu Společnosti národů (např. Spojeným státům americkým) a za určitých podmínek pak i dalším státům (čl. 35 Statutu SDMS).

Materiální jurisdikce tohoto soudu plně závisela na souhlasu obou sporných stran a zakládala se následujícími **tituly** (obdobně jako v případě jeho nástupce, MSD):

- prohlášením o přijetí jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu SMDS na základě opční doložky (fr. „*disposition facultative*“, angl. „*optional clause*“),
- mezinárodní smlouvou, resp. jurisdikční či kompromisní doložka smlouvy, která stanovila jurisdikci SDMS pro určitou kategorii sporů, zásadně spory plynoucí z výkladu a aplikaci dotčené smlouvy (fr. „*clause compromissoire*“ angl. „*compromissory clause*“); mezi multilaterálními smlouvami měl přitom zvláštní postavení Generální akt o pokojném řešení mezinárodních sporů z roku 1928,
- zvláštní dohodou o založení jurisdikce Dvora ve vztahu ke konkrétnímu sporu (fr. „*compromis*“, angl. „*Special Agreement*“),
- uplatněním principu *forum prorogatum* (způsob založení jurisdikce, který neměl přímou oporu ve Statutu, vytvořil se praxí a spočíval v tom, že žalovaná strana přijala jurisdikci Dvora *ad hoc* až po obdržení žaloby).

Dostáváme se k otázce, jak vypadalo přijímání jurisdikce SMDS v praxi.

Doložku o jurisdikci SDMS obsahovala řada **multilaterálních smluv**. Mezi nimi byly v podstatě nejvýznamnější smlouvy své doby, včetně například mírových smluv či všech mandátů Společnosti národů.

Doložky o příslušnosti Dvora byly zahrnuty i do řady **smluv bilaterálních**. V nich obsažené jurisdikční neboli kompromisní doložky představovaly závazek státu, který byl stranou takové smlouvy, do budoucna podrobit se jurisdikci Dvora ve vztahu ke sporům, které vzniknou ohledně jejího výkladu a aplikace. Existovaly ovšem i smlouvy s takovou konstrukcí, kdy se strany zavázaly v případě sporu uzavřít dohodou o příslušnosti Dvora *ad hoc*. V těchto případech se pak jurisdikce Dvora zakládala až tímto tzv. kompromisem (dohodou o založení příslušnosti Dvora *ad hoc*).

Zvláštní význam mezi instrumenty, jimiž se přijímala jurisdikce SDMS, měly opční doložka a Generální akt o pokojném řešení mezinárodních sporů.

Přijetím **opční doložky o přijetí obligatorní jurisdikce SDMS**, která byla připojena ke Statutu (viz výše) stát – stejně jako dnes – přijímal *ipso facto* a bez uzavření zvláštní dohody jurisdikci Dvora ve vztahu ke kterémukoli jinému státu, který učinil stejný závazek.⁴⁹

Obdobným mechanismem státy mohly přijmout jurisdikci Dvora na základě **Generálního aktu o pokojném řešení mezinárodních sporů** ze dne 26. září 1926. Ten je někdy považován za jakýsi paralelní mechanismus k opční doložce, neboť fungoval na podobném principu.⁵⁰ Generální akt o pokojném řešení mezinárodních sporů byl multilaterální mezinárodní smlouvou, která kombinovala trojí mechanismus urovnávání mezistátních sporů. Konkrétně se jednalo o konciliaci, arbitráž a řízení před SDMS. Soudní pravomoc se uplatňovala v podstatě subsidiárně vůči arbitrážnímu řízení.

⁴⁹ Pro zajímavost uvádím text československého prohlášení podle čl. 36 odst. 2 Statutu SDMS (citováno podle http://www.worldcourts.com/pcij/eng/documents/1942.12.31_optional.htm):

„On behalf of the Czechoslovak Republic and subject to ratification, I recognize as compulsory ipso facto and without special agreement in relation to any other Member of the League of Nations or State accepting the same obligation, that is to say, on condition of reciprocity, the jurisdiction of the Court, in conformity with Article 36, paragraph 2, of its Statute, for a period of ten years from the date of the deposit of the instrument of ratification, in any dispute arising after the ratification of the present declaration with regard to situations or facts subsequent to this ratification, except in cases where the parties have agreed or shall agree to have recourse to another method of pacific settlement, and subject to the right, for either of the parties to the dispute, to submit the dispute, before any recourse to the Court, to the Council, of the League of Nations.“

Geneva, September 19, 1929.

(Signed) DR. EDVARD BENEŠ

⁵⁰ *The Permanent Court of International Justice: its Constitution and Work. Trilingual book (English, Spanish, French)*, first published in 1939, republished in 2012, dostupné na http://www.icj-cij.org/pcij/serie_other/cpji-pcij.pdf

V roce 1938 platil závazek přijetí jurisdikce na základě opční doložky pro 38 států a 33 států takto zavazoval Generální akt o pokojném řešení mezinárodních sporů.⁵¹

Instrumentů (multilaterálních a bilaterálních smluv a jednostranných aktů), jimiž státy ve vztahu k určitým kategoriím sporů přijímaly jurisdikci Dvora, tak celkem existovalo **několik set**. Tím byly rozptýleny pochybnosti, které mohly předtím existovat, ohledně toho, zda vůbec může stálý mezinárodní soud prakticky a efektivně fungovat.⁵²

Procesní pravidla týkající se jurisdikce – s výjimkou základního minima, resp. dvou zásadních procesních prvků zakotvených přímo ve **Statutu**⁵³ – byla v zásadě obsažena v Jednacím řádu (fr. „*Règlement de la Cour*“, angl. „*Rules of Court*“). Otázky spojené přímo s jurisdikcí byly ovšem, ve srovnání s aktuálním Jednacím řádem MSD, upraveny velmi stručně a řada pravidel chyběla úplně. Bylo zde upraveno zahájení řízení prostřednictvím zvláštní dohody a dále pro případ žaloby povinnost žalobce specifikovat právní základ jurisdikce (čl. 32). V Jednacím řádu SDMS bylo stručně upraveno také řízení o předběžné námitce, avšak nikoli přímo předběžná námitka nepříslušnosti (nedostatku jurisdikce) Dvora. Konkrétnější pravidla byla **formována praxí**, a to platí také o podávání předběžné námitky nepříslušnosti Dvora a následného rozhodování o této námitce formou rozsudku. Následně pak byla tato pravidla postupně zpřesňována a některá z nich zakotvována v Jednacím řádu.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Jak se uvádí na webových stránkách MSD: <http://www.icj-ij.org/court/index.php?p1=1&p2=1#Permanent>

⁵³ Čl. 36 Statutu SDMS, posl. odstavec, který zakotvuje *compétence de la compétence* Dvora („*In the event of a dispute as to whether the Court has jurisdiction, the matter shall be settled by the decision of the Court.*“) a čl. 53 Statutu SDMS, který Dvoru ukládá, aby se v případě, že se žalovaná strana neúčastní řízení, před rozhodnutím přesvědčil, zda je ve věci příslušný.

V období od roku 1922 do roku 1940 Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti řešil celkem 29 sporných případů⁵⁴, přičemž sedmkrát rozhodoval o své jurisdikci.

V rámci tohoto historického úvodu zmíním **případy, v nichž SDMS řešil svou jurisdikci** a které zásadním způsobem přispěly k formování pravidel, jimiž se určování jurisdikce řídí dodnes. Nejedná se o zevrubnou analýzu dotčených případů, nýbrž pouze o zdůraznění vybraných prvků. O relevantních aspektech některých z nich pak bude v konkrétních souvislostech pojednáno podrobněji v dalších částech práce. Následný přehled lze sice považovat za krok směrem k příliš kazuistickému pojetí, jemuž se tato práce obecně snaží vyhnout, přesto však považuji vhodné zblízka se podívat, jak se v praxi rodily základy systému, jenž funguje dodnes, a čím vlastně SDMS při tvorbě pravidel o jurisdikci ve sporných věcech přispěl. Podrobněji se zastavím hned u prvního z těchto případů.

- „*Mavrommatis*“ (*Greece v. Great Britain*) (1924, 1925 a 1927)

Koncesí pana Mavrommatise, řeckého státního příslušníka, na provedení určitých veřejných prací v Palestině (v Jeruzalémě a v Jaffě) se týkaly hned tři rozsudky SDMS.⁵⁵

První z nich, *The Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. Great Britain)*⁵⁶, byl teprve druhým rozsudkem, který SDMS vydal, a zároveň prvním případem, kdy tento soud rozhodoval o své jurisdikci. Je to rozhodnutí významné z řady důvodů. Například tu byla vyslovena definice **pojmu sporu**, která vešla do učebnic a na niž se MSD ve svých rozhodnutích odvolává dodnes. Byla zde definována možnost, resp.

⁵⁴ To je údaj, který na svých oficiálních webových stránkách uvádí MSD (<http://www.icj-cij.org/court/index.php?p1=1&p2=1#Permanent>). Rosenne uvádí 32 rozhodnutí ve sporných věcech (ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989).

⁵⁵ The Mavrommatis Palestine Concessions; Mavrommatis Jerusalem Concessions; Readaptation of the Mavrommatis Jerusalem Concessions (Jurisdiction).

⁵⁶ The Mavrommatis Palestine Concessions, Series A.- No.2, August 30th, 1924

samotná podstata **diplomatické ochrany** (která se stala „klasickým“ předmětem sporných řízení). Lze to formulovat i tak, že spory z diplomatické ochrany byly zahrnuty do materiální jurisdikce Dvora. A v neposlední řadě se zde začal formovat samotný **procesní postup** vedoucí k rozhodnutí Dvora o vlastní jurisdikci.

V tomto řízení Řecko podalo žalobu proti Velké Británii jakožto mandátní mocnosti pro Palestinu. Za právní základ jurisdikce označilo mimo jiné kompromisní doložku obsaženou v Mandátu, která zakládala jurisdikci Dvora pro spory týkající se aplikace či interpretace ustanovení Mandátu. Dotčená doložka ovšem příslušnost Dvora omezovala určitými podmínkami.

Věcně šlo o následující. Pan Mavrommatis, řecký státní příslušník, nabyt před válkou od příslušných osmanských úřadů koncese na provedení určitých veřejných prací v Palestině, konkrétně v Jeruzalému a v Jaffě. Po válce však příslušné úřady (již britské) udělily jistému panu Rutenbergovi rozsáhlé koncese na veřejné práce, jež se s těmi udělenými panu Mavrommatisovi částečně překrývaly. Mezitím došlo k podpisu Dohod z Lausanne, které upravovaly mimo jiné též zachování koncesí udělených před válkou. Pan Mavrommatis dlouho vyjednával s příslušnými úřady, aby mohl zahájit realizaci svých koncesí, a poté požádal o pomoc svou vládu, která nakonec předložila spor Dvoru a domáhala se zmíněnou žalobou toho, aby britská vláda vykompenzovala panu Mavrommatisovi škody, které utrpěl v důsledku toho, že jeho koncese odmítla (dle tvrzení žaloby neoprávněně) uzнат.

Britská vláda po obdržení žaloby sdělila Dvoru, že se „*cítí nucena vznést námitku proti jeho jurisdikci*“. Na to předseda Dvora určil lhůtu, do kdy tak má učinit. Tehdejší Statut přímo nestanovil, jak při námitce nepříslušnosti Dvora postupovat. Zřejmě proto (z důvodu procesní opatrnosti) byla tato námitka vedena po dvou liniích. Britská vláda podala jednak **námitku**, v níž žádala Dvůr, aby o předběžné námitce vynesl rozsudek a zamítl v něm žalobu pro nedostatek jurisdikce, aniž by projednával meritum věci, a zároveň k témuž datu podala **předběžné memorandum** (angl. „*Case*“, fr. „*Mémoire*“), ve kterém žádala Dvůr, aby zamítl žalobu z důvodu nedostatku jurisdikce. Britská vláda tedy v podstatě zkoušela uplatnit nedostatek jurisdikce Dvora paralelně jak v předběžné, tak i v meritorní fázi.

Na britskou námitku Řecko odpovědělo replikou, načež Dvůr konstatoval mimořádně široký dopad uplatněné námitky a nutnost vyřešit ji **předtím, než přikročí k projednávání merita** věci. K tomu, aby Dvůr zjistil, zda předmětný spor spadá pod čl. 26 Mandátu⁵⁷, který zakládal jeho příslušnost, musel vyřešit tři otázky, resp. tři okruhy problémů.⁵⁸ V této souvislosti vyslovil několik závěrů, které se staly základními kameny, na nichž byla založena jeho další rozhodovací praxe ohledně vlastní příslušnosti a na kterých staví dodnes MSD. Z hlediska tématu této práce je přitom relevantní především první okruh.

Zaprvé, bylo třeba určit, zda se jedná o spor (což byla první podmínka příslušnosti Dvora) mezi mandátní mocností a jiným členem Společnosti národů (druhá podmínka). V rámci posuzování první podmínky Dvůr vyslovil dnes „klasickou“ **definici sporu**.⁵⁹ (Ta bude rozebrána dále v kapitole pojednávající o pojmu sporu.) V rámci posuzování druhé podmínky definoval Dvůr (rovněž dodnes aktuální) podstatu **diplomatické ochrany**. Předmětný spor původně spočíval ve sporu jednotlivce s cizím státem. S tím se Dvůr musel vypořádat, pokud měla být splněna podmínka, že jde o spor mezi státy (v daném případě konkrétně o spor mezi mandátní mocností a dalším členem Společnosti národů). V opačném případě by spor do rozsahu kompromisní doložky samozřejmě nespadal. Vzhledem k tomu, že tímto rozhodnutím byly spory z diplomatické ochrany v podstatě „vtaženy“ do materiální jurisdikce Dvora a staly se běžným předmětem sporných řízení, stojí příslušná úvaha z rozsudku za citaci. „*Je základním principem mezinárodního práva, že stát je oprávněn chránit své občany, jsou-li poškozeni jednáním v rozporu s mezinárodním právem, jehož se dopustí jiný stát, od něhož se*

⁵⁷ Toto ustanovení znělo: "The Mandatory agrees that, if any dispute whatever should arise between the Mandatory and another Member of the League of Nations relating to the interpretation or the application of the provisions of the Mandate, such dispute, if it cannot be settled by negotiation, shall be submitted to the Permanent Court of International Justice provided for by Article 14 of the Covenant of the League of Nations."

⁵⁸ Budu se zde zabývat pouze kompromisní doložkou Mandátu, nikoli Smlouvou z Lausanne ani dalšími aspekty, jež byly v této věci rovněž relevantní.

⁵⁹ „A dispute is a disagreement on a point of law or fact, a conflict of legal views or of interests between two persons.“ (The Mavrommatis Palestine Concessions, Series A.- No.2, August 30th, 1924, str. 11)

*nemohli domoci satisfakce prostřednictvím běžných prostředků. Tím, že se stát ujme záležitosti svého občana a uchýlí se k diplomatickým krokům nebo k mezinárodnímu soudnímu řízení svým jménem, uplatňuje tento stát ve skutečnosti svoje práva – své právo zajistit, v osobě svého občana, dodržování pravidel mezinárodního práva. Tudiž otázka, zda předmětný spor počíná porušením soukromého zájmu, což je ve skutečnosti případ mnoha mezinárodních sporů, je z tohoto hlediska irelevantní. Jakmile se stát ujme případu jménem svého občana před mezinárodním soudem, je v očích druhého státu jediným žalobcem.*⁶⁰

Zadruhé, bylo nutno určit, zda nelze vyřešit spor vyjednáváním. Dvůr zde dospěl k závěru, že tato podmínka byla splněna ve vztahu ke koncesím v Jeruzalémě, nikoli však v Jaffě.

Zatřetí, bylo třeba určit, zda se spor týká „výkladu a aplikace ustanovení Mandátu“. Při hledání odpovědi na otázku, co je „sporem ohledně výkladu a aplikace ustanovení“, Dvůr konstatoval, že spor může být jakékoli povahy, ale nutně se musí skutečně vztahovat k výkladu a aplikaci předmětných ustanovení.

Dále se právě zde se zrodil počátek řízení o námitce nepřislušnosti, resp. začala se vytvářet příslušná **procesní pravidla**. Dvůr uvedl, že je povinen takové zjišťování provést podle posledního odstavce čl. 36 Statutu (tj. dnešní čl. 36 odst. 6 Statutu MSD), který stanoví, že v případě sporu o jurisdikci Dvora rozhoduje Dvůr. A přitom konstatoval, že *„Statut ani Jednací řád neobsahují pravidlo pro postup v případě námítky nepřislušnosti Dvora in limine litis. Dvůr má proto svobodu přijmout takové pravidlo, které považuje za nejvhodnější k zajištění výkonu spravedlnosti, nejprůměrnější řízení před mezinárodním soudem a nejvíce v souladu se základními principy mezinárodního práva“*.⁶¹ V tomto kontextu dospěl k závěru, že je třeba, aby se ujistil, že jeho jurisdikce se zakládá na příslušné kompromisní doložce před vynesením rozsudku ve věci samé a že k tomu nestačí pouhý předběžný závěr. Tak byla založena

⁶⁰ The Mavrommatis Palestine Concessions, P.C.I.J., Series A.- No.2, August 30th, 1924, str. 12.

⁶¹ The Mavrommatis Palestine Concessions, P.C.I.J., Series A.- No.2, August 30th, 1924, p.16.

praxe samostatného rozhodování o jurisdikci rozsudkem vydaným v předběžné fázi řízení, která našla explicitní zakotvení až mnohem později, v Jednacím řádu MSD.

Stojí zároveň za povšimnutí, jak při uvedeném zkoumání Dvůr dbal, aby nevybočil z pravomoci, která mu byla dotčenými státy, resp. spornými stranami udělena. Dvůr „maje na paměti skutečnost, že je jeho jurisdikce omezená, že je plně závislá na souhlasu žalovaného a existuje pouze v takovém rozsahu, v jakém byl tento souhlas udělen,“⁶² tak založil linii, které s nemenší obezřetností MSD drží dodnes.

Z procesního hlediska je podstatné především to, že Dvůr nakonec o jurisdikci rozhodoval samostatně. Pokud jde o výsledek řízení, Dvůr nakonec rozsudkem zamítl námitku ve vztahu k jeruzalémským koncesím a vyhověl jí ohledně koncesí v Jaffě.

V druhém z uvedených řízení, tj. ve věci *Mavrommatis Jerusalem Concessions*, v němž Dvůr rozhodoval o předmětném nároku meritorně, se poprvé uplatnil princip *forum prorogatum* (k tomu podrobněji dále).

Jurisdikce se týkal i třetí rozsudek z tohoto „balíčku“, a to *Readaptation of the Mavrommatis Jerusalem Concessions (Jurisdiction)*⁶³. Zde se Řecko domáhalo určení, že Velká Británie jako mandátní mocnost porušila své povinnosti uložené jí Mandátem, neboť v důsledku zpoždění a nevstřícnosti britských úřadů nemohl pan Mavrommatis začít plnit smlouvy o provedení určitých veřejných prací (dodávce vody do Jeruzaléma) na základě koncesí, jejichž platnost byla potvrzena rozsudkem Dvora, a vznikla mu tak škoda. Podle řecké vlády tím britská vláda zároveň nesplnila předchozí rozsudek. Britská vláda mimo podala námitku nedostatku jurisdikce Dvora (mimo jiné namítala, že žádné

⁶² The Mavrommatis Palestine Concessions, P.C.I.J., Series A.- No.2, August 30th, 1924, p. 16.

⁶³ Case of Readaptaion of the Mavrommatis Palestine Concession (Jurisdiction), P.C.I.J., Series A. – No.11.

ustanovení nedává Dvoru pravomoc posuzovat, zda byl splněn některý z jeho dřívějších rozsudků). Dvůr námitce britské vlády vyhověl.⁶⁴

Případ *Mavrommatis* (v kontextu všech tří uvedených řízení) jakoby v řadě aspektů předznamenal peripetie, jimiž mělo v budoucnu určování jurisdikce Dvora docházet: žalovaná strana odmítala jurisdikci Dvora, následovalo poměrně komplikované projednávání právního základu jurisdikce, který nebyl na první pohled jednoznačný, odpověď zněla zároveň ano i ne (ve vztahu k jednotlivým částem nároku), ve fázi dalšího případu se pak uplatnil princip *forum prorogatum* atd. A nejenže tento případ řadu peripetií předznamenal, ale také položil **základy k jejich řešení**.

- *Certain German Interests in Polish Upper Silesia (Preliminary Objections)*, (1925)⁶⁵

V tomto řízení se řešily současně dvě záležitosti. První z nich bylo převzetí nitratové továrny v Chorzówě, která byla vybudována během války na základě smlouvy mezi německou říší a německou soukromou osobou, polskými úřady, a druhý okruh nároků se týkal vyvlastnění rozsáhlých zemědělských majetků různých osob.

Německá vláda se coby základu jurisdikce odvolávala doložky Ženevské úmluvy z roku 1922, která, při splnění určitých podmínek, zakládala jurisdikci Dvora. Na to polská vláda vznesla námitku nepřislusnosti Dvora i nepřípustnosti řízení. Dvůr o předběžných námitkách rozhodoval opět samostatně, přičemž o každé z nich zvlášť, a to opět formou rozsudku. V řízení je stále patrné určité „procesní tápání“, nicméně proces se již začíná upevňovat. Dvůr rozhodl, že je příslušný. A ve vztahu k továrně v Chorzówě upozornil, že rozhodnutí o předběžné námitce nebude mít dopad na meritorní posouzení.

⁶⁴ Pokud jde o terminologii výroku: „*the Court ... upholds the Preliminary Objection taken by His Britannic Majesty's Government in Great Britain denying the Court's jurisdiction to entertain the Application filed by the Greek Government*“ (str. 23 citovaného rozsudku).

⁶⁵ Case Concerning Certain German Interests in Polish Upper Silesia, Series A – No. 6, August 25th, 1925.

- Factory at Chorzów. (Claim for Indemnity) (Jurisdiction) (Germany v. Poland)(1927)⁶⁶

V tomto řízení se jednalo o pokračování předchozího případu. Vzhledem k tomu, že se nedařilo dosáhnout dohody ohledně výše a způsobu odškodnění, podala německá vláda žalobu. Polská vláda vnesla námitky ohledně jurisdikce. Zakládala je na tvrzení, že neshody ohledně reparací za porušení mezinárodního práva nelze podřadit pod „*názorové neshody vyplývající z aplikace a interpretace*“ dotčené smlouvy ve smyslu kompromisní doložky. Vedle toho polská vláda tvrdila, že Dvůr není příslušný z důvodu příslušnosti jiných soudů. Dvůr námitky zamítl.

- Phosphates in Morocco (Italy v. France) (1938)⁶⁷

V tomto řízení Dvůr rozhodoval ***ratione temporis*** o **uplatnění francouzského prohlášení** připojeného k opční doložce o přijetí obligatorní jurisdikce („*déclaration apposé par la France à la disposition facultative relative à l'acceptation comme obligatoire de la juridiction de la Cour*“/„*declaration affixed by France to the optional clause relating to the acceptance of the jurisdiction of the Court*“) (důraz doplněn). Zde je z terminologie dobře patrný mechanismus, v němž jsou k opční doložce (připojené k Podpisovému protokolu) připojována prohlášení států; z čehož se v češtině vyvinul zmíněný dodnes používaný, ač poněkud nepřesný, pojem „opční prohlášení“.

Nicméně tento případ je významný tím, že se zde SDMS poprvé vyslovil ke své jurisdikci *ratione temporis* ve vztahu k instrumentům, jimiž je přijímána jeho příslušnost a které toto přijetí omezují časovými okolnostmi.

Italská vláda se ujala ochrany práv určitých svých státních příslušníků, která vyplývala z licencí na těžební průzkum fosfátů vydaných příslušnými úřady v Maroku v letech 1918-1919 jistým francouzským občanům, kteří postoupili tato práva italským občanům. V roce 1920 byl však v Maroku na těžbu fosfátů zaveden monopol a marocké

⁶⁶ Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) (Jurisdiction), P.C.I.J., Series A – No. 9, July 26th. 1927.

⁶⁷ Phosphates in Morocco (Preliminary Objections), P.C.I.J., Judgment of June 14th, 1938, Series A/B.

úřady předmětná práva italských občanů odmítly uznat. Po neúspěšných pokusech vyřešit záležitost vyjednáváním podala italská vláda v roce 1936 žalobu. Jako právního základu jurisdikce se dovolávala prohlášení na základě opční doložky. Na to francouzská vláda namítla, že přijetí obligatorní jurisdikce, které učinila, se vztahovalo na spory „*po ratifikaci prohlášení ohledně situací či skutečností následujících po ratifikaci*“. Dvůr rozhodl, že nemá jurisdikci, neboť francouzské prohlášení bylo ratifikováno v roce 1931, přičemž dekrety o monopolizaci byly vydány v roce 1920 a rozhodnutí, kterým byly zamítnuty nároky italských občanů, bylo přijato v roce 1925.

Dvůr tak definoval jedno ze základních pravidel jurisdikce *ratione temporis*, které je relevantní dodnes. (K tomu blíže v 6. části pojednávající o jurisdikci *ratione temporis*).

○ *The Borchgrave (Preliminary Objections) (Belgium/Spain)(1937)*⁶⁸

Tato kauza je zajímavá tím, že byla jednou ze sporných stran uplatněna námitka nepřislusnosti (nedostatku jurisdikce) Dvora přesto, že spor byl Dvoru předložen zvláštní dohodou (kompromisem) stran. Dokazuje tak, že ani předložení sporu Dvoru cestou zvláštní dohody nezaručuje, že ohledně jurisdikce Dvora nevznikne spor.

Během španělské občanské války baron Jacques de Borchgrave, belgický státní příslušník, spolupracoval s belgickou ambasádou v Madridu. Jednoho dne byl nalezen mrtev. Jednání španělské a belgické vlády vyústilo v uzavření zvláštní dohody o předložení sporu Dvoru. Španělská vláda projevila ochotu zaplatit kompenzaci, za podmínky, že bude případ předložen Dvoru. Při podpisu zvláštní dohody (kompromisu) zaplatila rodině B. milión franků jako kompenzaci, a to bez ohledu na to, k jakému rozhodnutí Dvůr dospěje. Zvláštní dohodou sporné strany požádaly Dvůr o rozhodnutí, zda španělská vláda nese za incident odpovědnost. Belgická vláda žádala Dvůr, aby rozhodl zaprvé o odpovědnosti španělské vlády za předmětný zločin, a zadruhé odpovědnosti španělské vlády za to, že nevěnovala náležitou pozornost zatčení a obžalobě viníka. Španělská vláda následně podala námitku, že Dvůr nemá jurisdikci k rozhodnutí

⁶⁸ The Borchgrave Case, Judgment of November 6th, 1937 (Series A./B., No. 72).

o druhém z požadavků belgické vlády. Dvůr tuto námitku zamítl. Nakonec však strany případ stáhly.

Nicméně tento případ dokazuje, že ani skutečnost, že dotčený spor byl předložen Dvoru na základě zvláštní dohody, nevylučuje následnou námitku nepřislušnosti Dvora ohledně rozsahu nebo výkladu zvláštní dohody.

Účelem uvedeného shrnutí vybraných případů bylo demonstrovat zaprvé to, že otázka jurisdikce Dvora byla od samého počátku komplikovanou záležitostí se zásadním dopadem a jako takové jí byla věnována ze strany Dvora při jejím posuzování mimořádná pozornost. Její význam nejlépe odráží to, že o ní Dvůr začal rozhodovat samostatně v předběžné fázi řízení, a to ve formě **rozsudku** (význam této skutečnosti bude rozebrán dále). Zadruhé pak z tohoto přehledu vyplývá, že SDMS svou praxí **zformoval jak procesní pravidla** (která až mnohem později, v éře nového soudu, najdou výraz v psaných procesních normách), **tak i mnohé elementární principy**, které ovládají jurisdikci MSD dodnes.

Při zkoumání otázek jurisdikce ovšem nejsou **relevantní** pouze ta rozhodnutí, v nichž Stálý dvůr přímo rozhodoval o své jurisdikci, ale **i jiné případy**. Tak například při aplikaci principu *forum prorogatum* se samostatný rozsudek o jurisdikci nevydává. Stejně mají relevanci obecnější závěry, které Dvůr vyslovil v jiných souvislostech, jako například v rámci rozhodnutí *Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex*⁶⁹ a jiné. Tak, jako nelze posuzovat jednotlivá ustanovení pozitivního práva odtrženě od ostatních, je na místě i judikaturu vnímat v její komplexnosti.

V kontextu své doby vyvolávalo zahájení činnosti mezinárodního soudu v odborných kruzích (ze strany akademiků, politiků i praktikujících právníků) až téměř romantické nadšení.⁷⁰ V prvním desetiletí své činnosti byl SDMS poměrně aktivní. Býval

⁶⁹ Case concerning the Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex, Order of 19 August 1929, P.C.I.J., Series A, No. 22, p. 13.

⁷⁰ Ernest Pollock, the former Attorney General for England and Wales said "*May we not as lawyers regard the establishment of an International Court of Justice as an advance in the science that we pursue?*", John

dokonce kritizován za to, že svou jurisdikci uplatňoval příliš široce, resp. že ji vykládal příliš extenzivním způsobem. Někteří autoři za extenzivní výklad příslušných ustanovení Statutu týkajících se personální jurisdikce, jinými slovy za (příliš) extenzivně uplatňovanou personální jurisdikci, považovali rozhodování sporů z diplomatické ochrany. Bylo mu též vytýkáno, že nevěnoval dostatečnou pozornost, resp. dostatečně nedbal splnění podmínky, že se řešený spor nepodařilo urovnat vyjednáváním.⁷¹

Již v průběhu třicátých let však dochází k útlumu činnosti SDMS.⁷² S nástupem 2. světové války se ukazuje Ciceronovo „*silent enim leges inter arma*“ jako nadčasové a tento soud umlká. Poslední jednání proběhlo dne 4. prosince 1939⁷³. Válka nicméně neměla na právní existenci SDMS vliv, stejně jako skutečnost, že Konference v San Francisku vytvořila nový soud.⁷⁴ V průběhu 2. světové války SDMS předseda a kancléř, spolu s velmi omezeným aparátem, sídlili v Ženevě, zatímco jeden ze soudců zůstal za účelem „obranu práv“ Dvora v Haagu.

Naposledy se SDMS sešel za účelem řešení víceméně technických záležitostí v říjnu 1945 a formálně byl rozpuštěn 17. dubna 1946 rezolucí Společnosti národů.

Co tedy lze říci **závěrem k éře Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti** z hlediska vývoje pravidel určujících jeho jurisdikci?

Henry Wigmore said that the creation of the Court "*should have given every lawyer a thrill of cosmic vibration*", and James Brown Scott wrote that "*the one dream of our ages has been realised in our time*". (Hudson (January 1923), p.27, citováno podle http://en.wikipedia.org/wiki/Permanent_Court_of_International_Justice)

⁷¹ Jacoby (1936) p. 237, citováno podle http://en.wikipedia.org/wiki/Permanent_Court_of_International_Justice

⁷² Pro ilustraci: v letech 1922 – 1939 bylo SDMS předloženo celkem 66 případů, z toho 50 v letech 1922 – 1932.

⁷³ Ve věci Electricity Company of Sofia.

⁷⁴ V období mezi prvním zasedáním MSD do formálního rozpuštění SDMS tak existovaly oba soudy současně.

Ve čtyřicátých letech dvacátého století je mezinárodní společenství vybaveno soudním orgánem s konsensuální jurisdikcí, tedy jurisdikcí plně závislou na vůli sporných stran. Stručná pravidla Statutu SDMS ohledně jurisdikce jsou v základních obrysech rozvinuta judikaturou i praxí a k dispozici je již řada základních pravidel, kterými se jurisdikce Dvora řídí dodnes. Například je etablováno **právo činit výhrady k opčním prohlášením**, a to do té míry, že při přípravě statutu nového soudu experti řeknou, že ani není třeba tuto možnost zakotvit v psaném právu. Do jurisdikce Dvora jsou zahrnuty případy **diplomatické ochrany**. Judikaturou je v maximální šíři potvrzen a rozvinut **princip konsensuální jurisdikce**. Je zaveden i způsob založení jurisdikce označovaný jako *forum prorogatum*. A v neposlední řadě je vytvořen **procesní rámec** rozhodování o jurisdikci – tj. rozhodování formou rozsudku o předběžné námitce nepřislušnosti Dvora, což bude později začleněno do Jednacího řádu MSD. Téměř jako by se nabízela otázka, zda bude vůbec v éře soudu, který má teprve vzniknout – s vědomím, že právní úprava jurisdikce zůstane stejná – „co nového pod sluncem“.

SDMS svoji pravomoc nejen právně upřesňoval, ale především aktivně vykonával, a to i v případech politicky citlivých. Je tedy zřejmé, že konsensuální jurisdikce, resp. skutečnost, že nebyl vybaven skutečnou obligatorní pravomocí, mu nebránila v tom, aby efektivně plnil svou úlohu, samozřejmě v mezích mandátu, který mu byl udělen suverény. O tom svědčí jak počet a povaha případů, které řešil, tak i značný počet instrumentů, kterými státy zakládaly jeho jurisdikci. Pokud vezmeme v úvahu, jaké byly „startovní podmínky“ tohoto soudu v prostředí ovládaném bezvýhradnou svrchovaností států, je zmíněné nadšení, které by výše v textu mohlo vyznít poněkud ironicky, v zásadě opodstatněné.

2.4 Vznik právní úpravy sporné jurisdikce ve Statutu MSD

Již v roce 1943, kdy 2. světová válka teprve vrcholila, se začal připravovat vznik nové mezinárodní organizace, která by byla schopna do budoucna zajistit mezinárodní bezpečnost a mír. Od počátku se předpokládalo, že její součástí bude i mezinárodní soud.

Na základě iniciativy Spojeného království byl ustaven Neformální spojenecký výbor expertů (*The Informal Inter-Allied Committee of Experts*)⁷⁵, který 10. února 1944 vydal své závěry ohledně povahy budoucího soudu. Podle nich by nový soud neměl mít obligatorní jurisdikci a neměl by mít jurisdikci nad ryze politickými záležitostmi. Hlavním cílem celého mechanismu mělo být udržení mezinárodního míru a bezpečnosti mezi národy.⁷⁶

Návrhy vzešlé z Konference v *Dumbarton Oaks* (formálně nazvané „Washingtonské rozhovory o Mezinárodní mírové a bezpečnostní organizaci“), na níž se na podzim roku 1944 sešli zástupci čtyř spojeneckých velmocí (USA, Velká Británie, SSSR, Čína), aby projednali návrhy na vytvoření poválečné organizace, pak daly budoucí mezinárodní organizaci, včetně soudu, který měl být jejím hlavním soudním orgánem, konkrétnější kontury.

Následně vláda USA svolala na jaře 1945 do Washingtonu Výbor právníků ze 44 zemí, tzv. **Washingtonský právní výbor** (*Washington Committee of Jurists*).⁷⁷ Ten byl pověřen **přípravou návrhu statutu nového soudu pro Konferenci v San Francisku.**

První volbou, kterou bylo při koncipování nového soudu potřeba učinit, byla volba mezi existujícím SDMS a vytvořením soudu nového. Jinými slovy šlo o to, zda postačí příslušné změny stávajícího mechanismu, jež by byly provedeny změnou Statutu SDMS, anebo zda je třeba provést hlubší, systémovou změnu a ustavit soud nový.

Brzy bylo rozhodnuto, že bude zřízen soud nový, ovšem s využitím zkušeností SDMS.⁷⁸ Vedly k tomu politické zájmy na diskontinuitě soudů (zejména z toho důvodu,

⁷⁵ Ten za předsednictví Sira Williama Malkina zahrnoval právníky a experty z 11 zemí.

⁷⁶ Je namístě všimnout si zdůrazňování míru a mezinárodní bezpečnosti jako hlavního cíle či dokonce *raison d'être* Dvora. Má to význam při hledání místa soudnictví v systému mezinárodního práva.

⁷⁷ Za předsednictví G. H. Hackworda (USA).

⁷⁸ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 639 a následující (Tomuschat).

že státy, které byly stranami Statutu, nebyly na Konferenci v San Francisku příliš zastoupeny a naopak), nikoli skutečnost, že by SDMS byl hodnocen jako nevyhovující či neefektivní. Navíc se mělo za to, že nový soud bude lépe „ladit“ s novou organizací.

Další klíčovou otázkou bylo vymezení jurisdikce: bude tentokrát soudní pravomoc ve sporných věcech v pravém smyslu pro členy OSN a strany Statutu obligatorní? Tentokrát ani sám Washingtonský výbor nedospěl k jednoznačnému závěru a předložil Konferenci v San Francisku **dva alternativní návrhy**.

První varianta obsahovala ustanovení čl. 36 odst. 2 Statutu v podobě, ve které dnes platí. Tato varianta tedy v podstatě kopírovala **čl. 36 odst. 2 Statutu SDMS**.

Druhá varianta pak stanovila **obligatorní jurisdikci** nového soudu pro všechny právní otázky. Ustanovení druhého odstavce článku 36 navrhovaného statutu znělo: *„The Members of the United Nations and the States Parties of the Statute recognize as among themselves the jurisdiction of the Court as compulsory ipso facto and without special agreement in any dispute concerning ...”* (následovalo tradiční vymezení).⁷⁹ Návrh dokonce ani neobsahoval ustanovení umožňující činit výhrady, i když komentář k navrhovanému ustanovení připouštěl, že budou ještě nutné další úpravy, umožňující například výhrady *ratione temporis* nebo výhrady ve vztahu k událostem poslední války.⁸⁰

Konference v San Francisku uložila posouzení návrhu ustanovení čl. 36 statutu nového soudu Výboru (*Committee*) IV/1/, jenž za tím účelem zřídil Podvýbor (*Subcommittee*) IV/1/D. Ten měl rozhodnout, který z návrhů bude vzat za základ pro další jednání a práce. Měl na výběr mezi třemi variantami vymezení jurisdikce nového soudu, a to dvěma již zmíněnými variantami, které předložil Washingtonský výbor, a navíc návrhem, který předložil Nový Zéland, s koncepcí striktně obligatorní jurisdikce. **Novozélandský návrh** druhého odstavce článku 36 navrhovaného statutu zněl: *„Save as hereinafter excepted the Court shall in particular have jurisdiction to hear and determine,*

⁷⁹ UNCIO XIV, str. 842.

⁸⁰ UNCIO XIV, str. 841.

and the parties to this Statute agree to it, any legal dispute concerning (...)". Podvýbor se rozhodl pro tradiční cestu, tedy pro první variantu Washingtonského výboru, tj. zachování stávajícího mechanismu. Většina delegátů sice emocionálně podporovala obligatorní jurisdikci, existovaly však obavy z toho, že by striktní mechanismus jurisdikce mohl zabránit schválení textu Charty a Statutu. Z předchozích diskusí totiž vyplynulo, že mezi zaryté odpůrce obligatorní jurisdikce patřily USA a Sovětský svaz. Návrh č. 1 Washingtonského výboru byl nakonec schválen přesvědčivou většinou 31:14.⁸¹

Je příznačné, že „*ani v tak kritických dobách lidské historie nebylo upřednostněno obligatorní soudní řešení sporů*“, jak poznamenává Nagendra Singh, soudce a svého času i předseda MSD.⁸²

Nové ustanovení čl. 36 Statutu obsahovalo oproti předchozímu ustanovení Statutu SDMS pouze dvě nevelké obsahové změny (vypuštění slov „*nebo v některých případech*“ z druhého odstavce a doplnění odstavce pátého, který upravil zachování účinků prohlášení o přijetí jurisdikce SDMS ve vztahu k novému soudu).

Mezinárodní společenství tak „*vkouzlo*“ do vymezení jurisdikce, které bylo obsahově prakticky shodné s meziválečnou právní úpravou, včetně komfortu téměř doslovného převzetí příslušných ustanovení Statutu (a to i se shodným číslem příslušného článku).

Nadto okolnosti umožnily i kontinuitu na úrovni materiální, resp. ve fyzické rovině. V průběhu 2. světové války totiž zůstaly ušetřeny škod prostory a zejména též archivy SDMS. To významně usnadnilo novému soudu navazovat na praxi svého předchůdce.

⁸¹ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 640 (Tomuschat).

⁸² NAGENDRA SINGH. *The role and Record of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str.10.

2.5 Právní kontinuita mezi oběma soudy a přechod jurisdikce SDMS na MSD

I když SDMS přestal existovat a vznikl soud nový, chtěli tvůrci nového uspořádání zachovat onen nesporný pokrok, kterého bylo na poli jurisdikce a obecně fungování SDMS v meziválečném období dosaženo.

Tento záměr našel explicitní výraz v **čl. 92 Charty OSN**, jenž stanoví, že Statut MSD „je založen na statutu Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti“. Tato návaznost se promítla i do oblasti jurisdikce ve sporných věcech, a to velice výrazně.

To, že ustanovení Statutů SDMS a MSD o jurisdikci ve sporných věcech jsou prakticky identická, přirozeně vytvořilo ideální podmínky k tomu, aby nový soud mohl nejen navázat, ale také plně převzít způsob aplikace a výkladu relevantních ustanovení, který provedl jeho předchůdce, pokračovat v něm a rozvíjet jej.

Nejde však jen o návaznost psané právní úpravy, resp. shodnost příslušných ustanovení obou statutů, která umožňuje dnešnímu soudu v oblasti jurisdikce navazovat na judikaturu svého předchůdce. Tato provázanost šla tak daleko, jak jen to bylo možné. Do Statutu MSD byla zakotvena ustanovení, která určila, že **jurisdikce, kterou státy přijaly ve vztahu k SDMS, přechází na MSD**. Stalo se tak prostřednictvím čl. 36 odst. 5⁸³ a 37⁸⁴ Statutu MSD.

⁸³ „O prohlášeních podle článku 36 statutu Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, která jsou ještě v platnosti, je třeba míti za to, že pokud jde o strany zúčastněné na tomto statutu, přijaly jimi závaznou příslušnost Mezinárodního soudního dvora na dobu, po kterou tato prohlášení ještě mají platiti, a to podle jejich znění.“

⁸⁴ „Kdykoli některá platná smlouva neb úmluva stanoví, že nějaká otázka má býti vznesena na soud, který měl býti zřízen Společností národů, nebo na Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti, bude otázka vznesena, pokud jde o strany zúčastněné na tomto statutu, na Mezinárodní soudní dvůr.“

V současné době je v platnosti šest prohlášení o přijetí jurisdikce SDMS, jež zakládají jurisdikci MSD ve vztahu k dotčeným státům.⁸⁵ O ustanovení čl. 36 odst. 5 Statutu MSD a určitých nuancích (resp. limitech) jeho aplikace bude pojednáno níže v rámci kapitoly o prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce.

Ani čl. 37 Statutu MSD, bez ohledu na to, že od zániku SDMS uplynulo více než sedmdesát let, stále není mrtvým ustanovením, ačkoli se během času přirozeně jeho význam snižuje. Z praktického hlediska představuje problém pro hodnocení aktuálního významu tohoto ustanovení skutečnost, že z technických důvodů nelze přesně identifikovat počet smluv, kterých se toto ustanovení týká. Není totiž k dispozici seznam smluv z období před rokem 1945, které obsahují ustanovení o jurisdikci SDMS. Nehledě na to, že z hlediska výkladu se ukázala jako problematická otázka, co se rozumí platnou smlouvou („*in force*“). MSD ve své rozhodovací praxi přistupoval k tomuto ustanovení poměrně zdrženlivě a uplatňoval jej spíše jako *ultima ratio* tehdy, když nebylo možné uplatnit jiné tituly. To ostatně platí do značné míry i o aplikaci čl. 36 odst. 5 Statutu MSD. Přesto však jsou obě dotčená ustanovení relevantním základem jurisdikce MSD.

Lze uzavřít, že deklarovaná a zamýšlená **kontinuita** mezi oběma soudy v oblasti jurisdikce byla naplněna a dosud se realizuje, a to **ve dvou rovinách**. Zaprvé, MSD obsahově navazuje ve svých rozhodnutích na judikaturu svého předchůdce. Díky identické právní úpravě a precedenční či kvaziprecedenční povaze rozsudků, jimiž SDMS rozhodoval o své jurisdikci, přesahuje jeho význam až do dnešní doby a judikatura je stále „živá“. Zadruhé, došlo k přechodu jurisdikce, kterou státy přijaly ve vztahu k SDMS formou tzv. opčních prohlášení a příslušných ustanovení mezinárodních smluv, na MSD.

⁸⁵ Jedná se o prohlášení Dominikánské republiky, Haiti, Lucemburska, Panamy a Uruguaye. Spadá sem též prohlášení Nikaraguy, které se však vyznačuje jistým specifikem. Nikaragua přijala příslušnost SMDS prohlášením datovaným dne 24. září 1929 s tím, že prohlášení bylo uloženo až 24. září 1946. Tato zvláštnost dala vzniknout jednomu z nejdiskutabilnějších rozhodnutí, které MSD o své příslušnosti vydal (případ Nicaragua), a bude vysvětlena níže.

2.6 Závěry z historického vývoje

Co tedy z pohledu do historie ohledně jurisdikce Dvora, resp. obou soudů, ve sporných věcech vyplývá?

Předně lze konstatovat, že jurisdikce Světového soudu (ve smyslu pojmu zastřešujícího SDMS i MSD), její historie i současnost představuje **jediný, dodnes probíhající „příběh“**, který se začal psát v roce 1920 a který prošel určitým vývojem, má své kapitoly i zásadní zlom v podobě zániku původního soudu a vzniku nového, vyznačuje se však pozoruhodnou kontinuitou. Při posuzování efektivity současného systému sporné jurisdikce je vhodné vnímat jej v celé jeho komplexnosti a v rámci historických a politických reálií.

Zadruhé, historická retrospektiva vyvrací falešné zdání nevyhnutelnosti, pokud jde o způsob, jakým je jurisdikce Světového soudu vymezena. Připomíná, že právo není ničím jiným než produktem lidské vůle, v daném případě (politické) vůle států a jejich zájmů, výsledkem vyjednávání a rozdaných karet na politickém stole v kontextu své doby.

Dále nám pohled zpět do dvacátých let minulého století připomíná, že tehdy byl vytvořen systém s velkým potenciálem, do kterého byly vkládány značné naděje, zejména ve vztahu k systému obligatorní jurisdikce přijímané prostřednictvím tzv. opčních prohlášení (o těchto nadějích bude podrobněji pojednáno v části o materiální jurisdikci). To nám umožňuje porovnat plány a naděje, které byly s tímto systémem spojovány – zejména ve vztahu k přijímání jurisdikce prostřednictvím opčních prohlášení – s realitou, a to v odstupu sta let. Skutečností zůstává, že k zásadnímu rozšíření systému obligatorní jurisdikce založené na opčních prohlášeních, oproti očekáváním z dvacátých let minulého století, nedošlo.

Systém tzv. obligatorní jurisdikce v podobě, ve které funguje dodnes, tedy kompromis mezi státy, které si přály skutečnou obligatorní jurisdikci, a těmi, které ji odmítaly, byl na počátku v podstatě vnímán jako jakési provizorium. Lze konstatovat, že v režimu tohoto „provizoria“ funguje Světový soud po celou dobu své existence. Po sto letech uplatňování těchto norem se v tomto kontextu ony „záblesky světla“, o nichž mluví

úvodní citát této kapitoly a které ve dvacátých letech ozářily či měly ozářit temnotu „mezinárodně právního chaosu“ naději do budoucna, nejeví zas až tak optimisticky.

Na kontinuitu „příběhu jurisdikce“ se tak lze dívat dvojitým úhlem pohledu. Buď můžeme aktuální stav interpretovat jako zkosnatělý systém, který se během téměř sta let prakticky nevyvinul, přestože mezinárodní společenství prošlo významnými změnami, protože zaprvé státy nejsou ochotnější podrobit se mezinárodní justici, než byly ve dvacátých letech minulého století, a zadruhé Dvůr má prostor extrémně omezený striktními právními mantinely. Anebo můžeme konstatovat, že vymezení sporné jurisdikce Světového soudu bylo už v té době nastaveno natolik citlivě a prozíravě, že funguje i po sto letech.

Mechanismus zakládání sporné jurisdikce, který vzešel jako kompromis z jednání při vzniku SDMS, se totiž nakonec ukázal být **natolik životaschopným, že dokonce přežil éru soudu, pro který byl stvořen.**

Pro úplnost můžeme znovu připomenout, že SDMS nebyl orgánem Společnosti národů a jeho Statut nebyl součástí Paktu Společnosti národů, zatímco MSD je orgánem OSN a jeho Statut tvoří nedílnou součást Charty OSN. Jinou právní konstrukcí se tudíž zakládal přístup států k tomuto soudu. Tyto odlišnosti však z hlediska rozhodovací praxe týkající se jurisdikce nejsou relevantní. Nic tedy nebrání MSD v rozhodnutích o vlastní jurisdikci navazovat na judikaturu svého předchůdce. Činil to od svého vzniku a činí tak dodnes.⁸⁶

V neposlední řadě historický vývoj dokazuje, že konzistentní je nejen právní úprava a rozhodovací praxe. Konzistentní je také poměrně rezervovaný postoj států ke skutečné obligatorní soudní pravomoci, případně k jejímu systémovému rozšíření. Totéž v zásadě platí o personální jurisdikci, tedy o monopolu států na přístup do sporného

⁸⁶ Jako jeden z příkladů lze z 21. století uvést například rozsudek ve věci „Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide“ z roku 2008, kde Soudní dvůr podrobně odkazuje na (tehdy) 84 let starý rozsudek svého předchůdce o jurisdikci (odkazuje na tzv. doktrínu Mavrommatis).

řízení. Pokud pomineme určité úvahy *de lege ferenda* (k tomu více v dalších částech), pak je nutno konstatovat, že *de facto* a *de lege lata* v tomto směru mezinárodní společenství od roku 1920 nepokročilo vůbec. A bez vůle normotvůrce, tedy států, pokročit nemůže.

Na druhou stranu je nutno obdivuhodnou životaschopnost, kterou takto nastavený systém prokázal, vyzdvihnout. **Přetrval již celé století, přestál všechny historické změny, jimiž mezinárodní společenství během této doby procházelo, a přestože nenaplnil všechna očekávání, která stála u jeho zrodu, nezhroutil se a ani z hlediska svého účelu a reálných možností fatálně neselhal.**

3 PRÁVNÍ ÚPRAVA JURISDIKCE MSD

3.1 Charta OSN

Po historickém úvodu, jenž se uzavřel vznikem pravidel, která dnes upravují jurisdikci MSD ve sporných věcech, je namístě popsat příslušné právní nástroje, v nichž jsou tato pravidla obsažena, a zasadit tento právní rámec do širšího kontextu.

Pravidla smluvní povahy zakotvující existenci a postavení MSD, která můžeme označit jako **konstitucionální**, jsou obsažena v **Chartě OSN** (dále též jen „Charta“) a ve **Statutu MSD** (dále též jen „Statut“), který tvoří její nedílnou součást.

Pokud jde o konkrétní ustanovení Charty OSN, jsou relevantní v první řadě ustanovení obsažená v čl. 92 až 96 Kapitoly XIV. Tato kapitola zakládá MSD jakožto hlavní soudní orgán OSN a vymezuje základní principy jeho fungování.

Máme-li se však zabývat fenoménem jurisdikce MSD ve sporných věcech komplexně, je důležité vnímat i širší rámec, ve kterém je MSD zasazen a v němž působí, a to **rámec institucionální**. MSD je součástí institucionálního aparátu OSN. Je jedním z jejích hlavních orgánů (čl. 7 odst. 1 Kapitoly I. Charty), které fungují ve vzájemné interakci. Je přitom hlavním soudním orgánem této organizace (ve smyslu Kapitoly XIV. Charty), což mu dává specifické a výlučné postavení. A má také určitou úlohu podle Kapitoly VI. Charty OSN, která upravuje pokojné řešení mezinárodních sporů a v jejímž rámci MSD působí v poněkud jiných souvislostech. Obecnější rovinu úpravy v Chartě OSN, která nepřímo souvisí s otázkou soudní pravomoci MSD, tak lze shrnout následovně.

Zaprvé, ustanovení čl. 2 odst. 3 Charty OSN (v rámci Kapitoly I., jež definuje cíle a zásady OSN) zakotvuje **povinnost** všech členů OSN **urovnávat své spory mírovou cestou**. *„Všichni členové urovnávají své mezinárodní spory pokojnými*

*prostředky, tak aby mezinárodní mír i bezpečnost a spravedlnost nebyly ohrožovány.*⁸⁷ Povinnost mírového řešení sporů, resp. zákaz řešení sporů použitím síly, dnes navíc neplyne toliko ze smluvního závazku obsaženého v Chartě OSN, nýbrž také z obyčejového mezinárodního práva.

Ačkoli se na první pohled jeví judiciální prostředky jako zdánlivě optimální způsob pokojného urovnávání mezinárodních sporů ve smyslu čl. 2 odst. 3 Charty, a to zejména s ohledem na to, že citované ustanovení výslovně chrání spravedlnost, která nesmí být řešením sporu ohrožena, nelze z platného mezinárodního práva závěr o právně relevantní přednosti soudního řešení nikterak dovodit.⁸⁸

Zadruhé, MSD je jedním z hlavních orgánů OSN, které zřizuje čl. 7 odst. 1 Charty OSN⁸⁹. Toto ustanovení a z něj plynoucí souvislosti mají hlubší dopady, než by se mohlo zdát na první pohled. Na obecné úrovni začleňuje MSD do institucionálního mechanismu OSN v postavení jednoho ze šesti hlavních orgánů této organizace. To je zásadní rozdíl oproti SDMS, který nebyl orgánem Společnosti národů. Toto postavení MSD má za následek jeho provázanost s ostatními hlavními orgány (s nimiž musí spolupracovat), jakož i rovné postavení vůči nim (což implikuje obecné usilování o rovnováhu mezi nimi). Institucionální architektura OSN nezná hierarchii hlavních

⁸⁷ Vyhláška č. 30/1947 Sb. (Vyhláška ministra zahraničních věcí o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 25. června 1945 na konferenci spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku).

⁸⁸ Christian Tomuschat vysvětluje, že z „drafting history“ k tomuto ustanovení vyplývá, že kritérium spravedlnosti bylo do tohoto ustanovení inkorporováno na základě požadavku menších států, jež měly obavy z toho, že velmoci budou prosazovat svou politiku „appeasementu“ na jejich úkor, tak jako tomu bylo při uzavření Mnichovské dohody v roce 1938. Zároveň Tomuschat zdůrazňuje, že je třeba odlišovat spravedlnost od soudního řešení. Když se totiž státy obrátí na MSD, neusilují o řešení na základě „spravedlnosti“, nýbrž o řešení podle mezinárodního práva. V této souvislosti připomíná, že čl. 38 odst. 2 Statutu, jenž opravňuje Dvůr rozhodnout *ex aequo et bono*, v praxi nikdy nebyl uplatněn. (ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. édition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 141).

⁸⁹ „Valné shromáždění, Rada bezpečnosti, Hospodářská a sociální rada, Poručenská rada, Mezinárodní soudní dvůr a sekretariát“ (Vyhláška č. 30/1947 Sb.).

orgánů. Ani skutečnost, že MSD je hlavním *soudním* orgánem OSN (čl. 92 Charty), nemá za následek jeho privilegované postavení vůči ostatním hlavním orgánům.

Zatřetí, pro MSD plynou také určité úkoly z Kapitoly VI. Charty, která upravuje pokojné řešení sporů. MSD se tak stává **součástí bezpečnostního mechanismu** organizace, což je třeba odlišovat od ryze soudní funkce (ačkoli tyto úlohy samozřejmě nejsou v rozporu). Je nicméně zřejmé, že soudní řešení nemusí být vždy efektivním prostředkem způsobilým k urovnání závažného mezistátního sporu, který ohrožuje mezinárodní bezpečnost. S tím souvisí princip svobodné volby prostředků mírového řešení sporů, a tedy i zásada konsensuální jurisdikce.

Kapitola VI. Charty tedy začleňuje MSD do mechanismu mírového urovnávání sporů. Činí tak především prostřednictvím čl. 33 (obecně) a čl. 36 (výslovně).

Čl. 33 odst. 1 Charty OSN uvádí prostředky, jež by strany ve sporu, který by mohl ohrozit mír nebo bezpečnost, měly k řešení tohoto sporu využít: *„Strany ve sporu, jehož trvání by mohlo ohrozit zachování mezinárodního míru a bezpečnosti, budou především usilovati o jeho řešení vyjednáváním, šetřením, zprostředkováním, řízením smířčím, rozhodčím neb soudním, použitím orgánů neb ujednání oblastních nebo jinými pokojnými prostředky podle vlastního výběru.“*⁹⁰ Je zde zmíněno soudní řízení, ale je tu zároveň zdůrazněn princip svobodné volby prostředků řešení sporu.

Čl. 36 odst. 3 Charty OSN je v jistém směru konkrétnější. Ukládá Radě bezpečnosti, aby při doporučování vhodného řešení sporu znesvářeným státům „*povinně*“ přihlížela k tomu, že „*spory právní povahy by strany měly vznášet na Mezinárodní soudní dvůr podle ustanovení jeho statutu*“. Nejen z hlediska obecného postavení MSD, ale i v souvislosti s problematikou sporné jurisdikce je vhodné již zde ujasnit dopad tohoto ustanovení, které sice zdůrazňuje význam MSD v rámci řešení mezinárodních sporů právní povahy, ale jeho jurisdikce se nedotýká. Citované ustanovení neukládá žádnou relevantní právní povinnost Radě bezpečnosti (navzdory zdánlivě závazné formulaci „*povinného přihlídnutí*“) a zejména z něj nelze dovodit žádný právní závazek dotčených

⁹⁰ Důraz doplněn.

států, resp. sporných stran. Odkaz na příslušná ustanovení Statutu MSD nás totiž obratem vrací zpět k čistě konsensuální jurisdikci, se všemi jejími důsledky. I v případě, že Rada bezpečnosti doporučí stranám předložit spor MSD, nezakládá takové doporučení jeho jurisdikci. Jinými slovy ani doporučení Rady bezpečnosti nenahrazuje souhlas sporných stran. Vztahu mezi MSD a Radou bezpečnosti z hlediska sporné jurisdikce MSD je níže věnována samostatná část této práce.

Dá se tedy říci, že způsob, jakým je MSD začleněn do Kapitoly VI. Charty OSN, definuje především jeho úlohu **být k dispozici** jakožto jeden z palety nástrojů, které mohou státy využít zcela v souladu se zásadou svobodné volby prostředků pro řešení svých sporů.

Lze tedy shrnout, že ačkoli právně relevantní pro postavení MSD z hlediska jeho jurisdikce jsou toliko ustanovení Kapitoly XIV. Charty OSN a Statutu MSD a jiná ustanovení Charty OSN nemají z hlediska vymezení jurisdikce MSD právní dopad, je širší kontext právní úpravy obsažené v Chartě OSN podstatný pro komplexní posuzování úlohy, již byl MSD pověřen.

Proto i tyto aspekty, širší rámec právní úpravy a především „**dvojjedinnost**“ **role MSD**, spočívající v tom, že je nejen hlavním soudním orgánem OSN, ale plní též určité funkce podle Kapitoly XIV Charty, je třeba mít na paměti při úvahách o povaze a efektivitě sporné jurisdikce MSD a o možnostech a poslání tohoto soudu v současném systému. Zejména to platí ve vztahu k zásadě konsensuální jurisdikce, která je nedílně spojena s principem svobodné volby prostředků řešení mezistátních sporů. Pak není „pouhá“ fakultativní jurisdikce slabostí či nedostatkem mechanismu, nýbrž jeho součástí či důsledkem a potenciálně též výhodou.

3.2 Statut MSD

Jednotlivá ustanovení Statutu MSD, která jsou relevantní pro aspekty sporné jurisdikce, jsou přibližena níže uvedena v příslušných částech práce. Na tomto místě chci pouze obecně zdůraznit jejich charakter, právní kontext a význam, a to nejen pokud jde o ustanovení týkající se přímo sporné jurisdikce MSD, ale i pokud jde o Statut MSD jako takový.

Předně je třeba zdůraznit, že Statut MSD je konstitucionální, potažmo smluvní povahy, a nelze se tedy od jeho ustanovení odchýlit. V rámci jednotlivých řízení tak nesmí učinit sporné strany, ale ani samotný Dvůr.

Na základě čl. 92 Charty tvoří Statut MSD její nedílnou součást. To je rovněž zásadní rozdíl oproti SDMS, jehož Statut byl vůči Paktu Společnosti národů nezávislým dokumentem. Vyčlenění Statutu MSD z Charty OSN do samostatného dokumentu, resp. jeho nezačlenění do ní, bylo vedeno především formálně-technickými důvody, vyvážeností a přehledností úpravy, která by byla narušena, pokud by do Charty OSN bylo k jejím 111 článkům připojeno 70 článků upravujících toliko MSD. Roli též hrála návaznost na tradici SDMS, jehož statut byl samostatnou smlouvou. Charta OSN a Statut MSD však tvoří integrální celek, jsou právně rovnocenné a musí být čteny a vykládány ve vzájemné souvislosti.⁹¹

S uvedenou konstrukcí základních dokumentů a jejich vztahem je spojeno i to, že všichni členové OSN jsou *ipso facto* stranami Statutu MSD. Naproti tomu se stranou Statutu MSD může stát i stát, který členem OSN není (což je významné z hlediska jurisdikce MSD *ratione personae*).

Závěrem lze z konstitucionálních pravidel, tedy z Charty OSN a Statutu MSD, vedle principu konsensuální jurisdikce, potažmo svobodné volby prostředků řešení sporů, zdůraznit **čl. 94 odst. 1 Charty OSN ve spojení s čl. 59 Statutu MSD**. V nich je stanovena závaznost rozhodnutí MSD pro strany sporu. Tato ustanovení spolu s úpravou sporné jurisdikce MSD vymezují dva stěžejní principy tvořící „tvrdé jádro“ soudního mechanismu OSN. Zprvée, **soudní pravomoc je zcela dobrovolná**. A zadruhé, **je-li rozhodnutí MSD vydáno, je pro dotčené strany sporu závazné**.

⁹¹ To Dvůr zdůraznil ve věci Aerial Incident of 27 July 1955 (Israel / Bulgaria), Preliminary Objections, ICJ Reports (1959), pp. 127, 142.

3.3 Jednací řád MSD

Formu psaného práva mají také procesní pravidla, která jsou zakotvena v **Jednacím řádu MSD** (angl. „*Rules of Court*“, fr. „*Règlement*“). Jejich právní síla, povaha a účel přirozeně nejsou se smluvními pravidly v Chartě OSN a Statutu MSD srovnatelné. Přesto je i tato právní úprava relevantní pro předmět této práce, která se zabývá i „technologí“ jurisdikce ve sporných věcech, kde procesní rovina sehrává podstatnou roli. O konkrétních ustanoveních Jednacího řádu MSD, jež jsou pro oblast sporné jurisdikce relevantní, bude pojednáno v části, která se zabývá přímo procesními aspekty sporné jurisdikce. Předtím je však namístě z obecného hlediska upřesnit povahu dotčeného procesního řádu a jeho místo v systému právních pravidel.

K přijetí vlastních procesních pravidel je MSD oprávněn na základě **čl. 30 odst. 1 Statutu MSD** („*Dvůr si určuje jednací řád pro výkon své činnosti. Zejména stanoví řád soudní.*“)⁹². I zde se navazuje na tradici SDMS, jenž byl nadán obdobnou pravomocí (obsaženou rovněž ve 30. článku jeho statutu). Při přípravě statutů obou soudů bylo rozhodnuto upravit smluvně pouze principiální otázky soudního řízení a podrobnosti ponechat k úpravě přímo dotčeným soudním orgánům.

Vzhledem k tomu, že procesní pravidla MSD přijímá na základě pravomoci udělené Statutem MSD (čl. 30 odst. 1), lze dovodit jejich smluvní základ.⁹³ Z toho plyne, že takto přijatá pravidla jsou závazná, a to jak pro samotný soud, tak i pro strany řízení, resp. všechny státy, které jsou stranami Statutu MSD.

Jedná se tedy o významnou normotvornou pravomoc, která je na MSD delegována jeho Statutem. Není snad ani třeba dodávat, že tato delegovaná pravomoc je

⁹² V anglickém znění: „*The Court shall frame rules for carrying out its functions. In particular, it shall lay down rules of procedure.*“ Ve znění francouzském: „*La Cour détermine par un règlement le mode suivant lequel elle exerce ses attributions. Elle règle notamment sa procédure.*“ Z toho je zřejmé, že oficiální český překlad je nepřesný a zavádějící.

⁹³ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 569.

striktně omezena v tom smyslu, že se musí jednat výlučně o otázky procesní a tato „nižší“ úprava plynoucí z odvozené pravomoci musí být striktně v mezích Statutu MSD a musí sloužit k usnadnění či umožnění výkonu funkcí, které Statut Dvora svěřuje.

3.4 Význam judikatury

Vzhledem k tomu, že pravidla o jurisdikci MSD ve sporných věcech obsažená v pramenech smluvního práva jsou stručná a řadu otázek, s nimiž se praxe musí vypořádat, neupravují, je Dvůr nucen od samého počátku (tedy od počátku činnosti SDMS) tato pravidla svou rozhodovací činností nejen **interpretovat**, ale i **dotvářet** a dokonce **vytvářet nová**.

Metaforicky řečeno, smluvní pravidla o jurisdikci, jejichž vznik byl popsán v části týkající se historie, stanovila pouze základní principy hry a vymezila hřiště. Teprve posléze sám Dvůr (nejprve SDMS a poté MSD) svou rozhodovací praxí na tomto hřišti narýsoval čáry a stanovil podrobná pravidla hry.

Oblast jurisdikce MSD je dosti rozsáhle judikovaná. Dvůr (počítáme-li v to i jeho předchůdce) vydal zhruba padesát rozsudků o své jurisdikci v rámci řízení o předběžné námitce nepřislušnosti Dvora. Relevantní pro otázky jurisdikce mohou být ovšem i jiná rozhodnutí, resp. procesní postupy (i bez vydání rozhodnutí), například ty, kde Dvůr připouští uplatnění principu *forum prorogatum*, což se v zásadě neděje formou rozsudku, nebo ty, kde se vyslovuje k obecnějším otázkám, jež s jurisdikcí souvisejí, mimo rámec řízení o předběžné námitce nepřislušnosti.

Významná role judikatury v této oblasti vede k tomu, že reálná, aplikovaná pravidla, která se při rozhodování o jurisdikci uplatňují, jsou bez určité znalosti judikatury prakticky neuchopitelná. Význam judikatury v konkrétních souvislostech vyplyne z následujících částí práce.

Jak bylo zmíněno již výše ve vztahu k judikatuře SDMS, platí, že tak jako je nutno ustanovení psaného práva chápat, vykládat a aplikovat v jejich vzájemném kontextu, tak i judikatura vztahující se k témuž předmětu (v tomto případě ke sporné jurisdikci Dvora) vytváří určitý více či méně systematický celek, je třeba s ní tímto

způsobem pracovat a není dost dobře možné vytrhávat jednotlivé rozsudky či dokonce jejich části z kontextu, chceme-li dospět k objektivním závěrům.

3.5 Kontinuita a konzistentnost právní úpravy a rozhodovací praxe

„Výkon soudnictví, ať již v oblasti vnitrostátní nebo mezinárodní, se bytostně dotýká samého srdce právního života. Má tudíž moc a vliv, aby se při výkonu spravedlnosti vytvořil potřebný rytmus a harmonie, jež poskytují životně důležitou podporu pro zdraví společenského života celého společenství. Integrita soudu při výkonu soudních funkcí tak není ničím menším, než jedním ze základních pilířů civilizace.“

Nagendra Singh (soudce a v letech 1985 až 1988 předseda Mezinárodního soudního dvora)⁹⁴

Přestože zdůraznění kontinuity judikatury, resp. její konzistentnosti, by se hodilo spíše až do závěru práce, již zde lze uvést, že vlastní judikatura Dvora (MSD i SDMS) v oblasti sporné jurisdikce na sebe v zásadě plynule navazuje, a to i v kontextu obou soudů. Dá se říci, že plyne bez průlomových rozhodnutí, která by zásadně měnila či popírala ta předchozí, a drží se principů obsažených v předcházejících rozhodnutích. Existují samozřejmě průlomové rozsudky (řadu z nich vydal již SDMS), ale jedná se spíše o případy, kdy Dvůr musel čelit nové otázce či situaci. Judikatura v oblasti jurisdikce je v zásadě konzistentní. Neplatí to ovšem absolutně, jak bude ukázáno níže. Přinejmenším se Dvůr obecně snaží své rozsudky navazovat na starší rozhodnutí svá či

⁹⁴ Nagendra Singh: „The Role and Record of the International Court of Justice“, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 173.

svého předchůdce. To blíže vyplývá z popisu jednotlivých judikovaných oblastí v dalších částech práce.

Smluvní instrumenty, které umožňují fungování Dvora a vymezují rámec jeho jurisdikce, zůstávají rovněž nezměněny, a i tam, kde došlo k nahrazení instrumenty novými, zůstává nezměněn jejich normativní obsah.

Úprava sporné jurisdikce v nejširším smyslu, tak jak ji dotváří judikatura, připomíná efekt postupně se nabalující sněhové koule, která se vytváří kolem jádra tvořeného ustanoveními psaného práva a která se posléze do jisté míry vydává vlastní cestou, možná ne vždy zcela v souladu s původním záměrem tvůrců systému, což je nicméně v oblastech s tak vysokým významem judikatury obvyklé.

Nagendra Singh při zkoumání integrity judikatury o jurisdikci zdůrazňuje naprostý respekt Dvora k principu konsensuální jurisdikce a hledání skutečné vůle států při přijímání jurisdikce⁹⁵. Mám nicméně za to, že se to dá konstatovat víceméně obecně, tedy i ve vztahu k ostatním principům, které svou rozhodovací praxí ohledně vlastní jurisdikce Dvůr zformoval.

Na druhou stranu to, že je judikatura obecně konzistentní v principiálních otázkách, neznamená, že se v ní neobjevují žádné vnitřní rozpory a logické nesrovnalosti. Jakkoli je to jev nežádoucí, je více či méně prakticky nevyhnutelný v činnosti každého soudu. Otázkou je jen míra, v jaké se vyskytuje. Některé inherentní nedostatky (o nichž bude řeč níže) ostatně provázejí současný mechanismus sporné jurisdikce v důsledku jeho povahy (střetávají se zde dva obecné principy mezinárodního práva, jež jsou ze své podstaty protichůdné: princip konsensuální jurisdikce a princip *compétence de la compétence*), což se nutně musí projevit také v kazuistice.

⁹⁵ Nagendra Singh: „The Role and Record of the International Court of Justice“, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 174 a následující.

Nicméně i z obsahového hlediska lze – byť je to spíše výjimečné – nalézt v judikatuře MSD jisté vnitřní rozpory, pro jejichž odůvodnění se hledá právní argumentace velmi obtížně (viz dále judikatura k čl. 35 Statutu MSD).

3.6 K povaze procesních pravidel a závěrečná úvaha

Obecné zamyšlení nad právním rámcem jurisdikce podněcuje k určitým teoretickým otázkám. Bez aspirace na hledání odpovědí tu chci některé z nich naznačit.

Na stručných ustanoveních smluvních instrumentů vybudovala nejen judikatura, ale též praxe států natolik pevnou a propracovanou konstrukci, že se otevírá teoretická otázka ohledně povahy takto vytvořených norem, např. zda se ještě jedná o interpretaci smluvních pravidel, nebo o vytváření nových, resp. zda některá z těchto pravidel by případně už nemohla mít povahu mezinárodního obyčeje. V úvahu by to přicházelo například ve vztahu k právu činit výhrady k prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce, neboť tato praxe je od éry SDMS součástí právní reality, je Dvorem akceptována a chráněna a v rámci Konference v San Francisku se dokonce dospělo k závěru, že není nutné tuto možnost výslovně ve statutu nového soudu upravovat, neboť už je právo činit výhrady dostatečně obecně uznáno.

Pravidlo, že Dvůr má *compétence de la compétence* („vznikne-li spor o příslušnost Dvora, rozhodne Dvůr“)⁹⁶ je v každém případě třeba vykládat tak, že Dvůr pouze interpretuje a aplikuje pravidla daná Chartou OSN a Statutem MSD a na jejich základě závazně rozhoduje. Zuzující či rozšiřující výklad by byl s těmito konstitucionálními pravidly v rozporu. Dvůr se toho ostatně důsledně drží, zejména je třeba zdůraznit, že v zásadě nepodléhá sklonu k extenzivnímu výkladu své jurisdikce, přísně odvozované od souhlasu stran.

Procesní pravidla obecně (typicky v právu vnitrostátním) jsou kogentní povahy. Rovněž ustanovení Jednacího řádu, který Dvůr sám přijímá a sám jej i mění, jsou v zásadě závazné povahy. Hovoří pro to jejich smluvní základ v čl. 30 Statutu MSD,

⁹⁶ Čl. 36 odst. 6 Statutu MSD. K tomuto pravidlu podrobně viz dále.

jakož i geneze tohoto ustanovení, kdy se tvůrci obou statutů rozhodli upravit pouze nezbytně nutné procesní otázky s tím, že podrobnosti stanoví sám Dvůr. Je ovšem skutečností, že Dvůr tato pravidla aplikuje flexibilně a (jak je ostatně vidět nejen z historického vývoje procesních pravidel týkajících se sporné jurisdikce popsanych v části 2 této práce) řada procesních postupů se uplatňuje v praxi i bez jejich písemného zakotvení v Jednácím řádu MSD, kam často bývají výslovně inkorporovány až poté, co se ustálí v praxi. V nauce se nicméně lze setkat s určitou relativizací závaznosti, striktnosti a významu či funkce procesních pravidel s odůvodněním specifiky řízení, v němž se soudí suverénní státy.⁹⁷

Pravidla Statutu MSD jsou však závazná zcela nepochybně a nelze se od nich odchýlit na základě vůle účastníků řízení. Jsou závazná i pro samotný Dvůr. SDMS to výslovně konstatoval ve věci *Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex*.⁹⁸

97 Shabtai Rosenne například zastává názor, že procesní předpisy představují v řízení před MSD pouze jakýsi rámec, v němž se řízení odehrává. Odůvodňuje to tím, že takové subjekty, jakými jsou suverénní státy, nelze příliš procesně omezovat, mimo jiné proto, že Dvůr odvozuje svou pravomoc z vůle sporných stran (doslova říká „*the Court's very power and authority derive from those litigants themselves*“, důraz doplněn). Doplnuje, že států je přitom omezený počet a před MSD se řeší důležité otázky. Sporné strany proto musí mít dostatek prostoru pro prezentaci své argumentace a její přípravu a nemohou být v tomto směru procesními pravidly omezovány (srov. ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 113). Podle mého názoru se nelze s takto odůvodněnou tezí o jakési tolika „relativní závaznosti“ procesních pravidel ztotožnit. Určitá flexibilita je prokazatelnou skutečností a není ničemu na závalu. Spíše než v privilegovaném postavení účastníků řízení v systému mezinárodního práva je však potřeba spatřovat důvody ve specifické povaze řízení jako takového (včetně faktu, že s ohledem na nesrovnatelně nižší počty řešených sporů ve srovnání s vnitrostátními soudními orgány, jsou i proceň pravidla mnohem méně propracovaná) a potřebou zajistit jeho efektivitu, což může určitou pružnost procesu vyžadovat. Důvodem by však nemělo být exkluzivní postavení sporných stran plynoucí z jejich suverenity. Pravomoc Dvora jako taková je založena normotvornou vůlí států, nikoli sporných stran (litigants). Od sporných stran Dvůr odvozuje pouze svou jurisdikci ve vztahu ke konkrétnímu sporu. Význam procesních norem jako charakteristického znaku soudního orgánu byl ostatně dostatečně zdůrazněn výše v části o vzniku SDMS.

⁹⁸ Case concerning the Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex, Order of 19 August 1929, P.C.I.J., Series A, No. 22, p. 13.

To však nebrání určité flexibilitě procesních pravidel. V oblasti forem přijímání jurisdikce se tak objevuje Statutem nepředvídaný, dispozitivní prvek, jakým je aplikace principu *forum prorogatum*. Při uplatnění tohoto postupu je jurisdikce Dvora založena způsobem, s nímž Statut vůbec nepočítá. Přitom Dvůr v této souvislosti řekl, že takovému postupu (tj. uplatnění principu *forum prorogatum*) *nebrání* žádné ustanovení Statutu (ve věci *Corfu Channel Case*). Otázka povahy procesních ustanovení tak zůstává do určité míry otevřená. Jisté v každém případě je to, že MSD musí všechny své kroky od Statutu odvozovat, resp. je Statutem odůvodnit.

Závěrem z tohoto obecného zamyšlení nad charakterem úpravy jurisdikce MSD, kde hraje judikatura rozhodující roli, zaprvé plyne, že při studiu sporné jurisdikce se nelze opírat pouze o psaná ustanovení Charty OSN a Statutu MSD, případně Jednacího řádu. Je vždy nutno se na tato ustanovení dívat **v kontextu rozhodovací praxe**. Zadruhé, skutečnost, že to s sebou přináší i určité menší nesrovnalosti a vnitřní rozpory, je součástí právní reality. Nelze přehlížet ani specifika řízení před takovým soudním orgánem, jakým je právě MSD. Tedy před soudním orgánem, který působí ve specifickém prostředí a před kterým řeší své spory svrchované subjekty. Zatřetí je třeba zdůraznit a ocenit, že požadavek integrity rozhodovací praxe, který je podmínkou a zdrojem **právní jistoty**, Dvůr v oblasti uplatňování své jurisdikce v obecné rovině (až na určité výjimky) plní.

4 PROCESNÍ RÁMEC JURISDIKCE V JEDNOTLIVÝCH ŘÍZENÍCH

4.1 Význam a povaha procesních pravidel vztahujících se k jurisdikci MSD

Dříve, než přistoupíme k rozboru konkrétních aspektů sporné jurisdikce, je namístě popsat „technickou“ stránku věci, tedy konkrétní procesní rámec, v němž se jurisdikce uplatňuje a v němž se rovněž řeší otázky a problémy s ní spojené, jestliže v konkrétním řízení nastanou. Znalost procesních nástrojů dodává pohledu na problematiku sporné jurisdikce praktický rozměr a zároveň usnadňuje práci s judikaturou.

Jak bylo podrobně popsáno výše, jen některá procesní pravidla vyplývají přímo ze Statutu MSD. Ve vztahu k jurisdikci jsou to pouze dvě ustanovení, která upravují rozhodování o ní, a to čl. 36 odst. 6 („*vznikne-li spor o příslušnost Dvora, rozhodne Dvůr*“) a článek 53 odst. 2 Statutu MSD, jenž upravuje posouzení jurisdikce v případě neúčasti sporné strany v řízení. Ostatní pravidla jsou obsažena v Jednacím řádu MSD, případně jsou vytvořena praxí.

Procesní pravidla obsažená v Jednacím řádu MSD, který Dvůr přijímá a mění na základě čl. 30 Statutu MSD, jsou sice psanou právní úpravou, ve srovnání s úpravou smluvní však mají samozřejmě nižší právní sílu (musí být se Statutem v souladu a nesmí vybočovat z jeho mezí), a jak již vyplynulo z 2. a 3. části této práce, vyznačují se výraznější dynamikou a flexibilitou. Pokud jde o procesní postupy vztahující se speciálně k jurisdikci ve sporných věcech, lze sledovat, jak řízení o námitce nepřislušnosti Dvora prošlo od fáze naprostého „procesního tápání“ před SDMS ve věci *Mavrommatis Palestine Concessions*, ale i v dalších z prvních případů, přes ustálení pravidel prostřednictvím procesních zvyklostí v době fungování SDMS (viz výše část 2.3), až k jasnému zakotvení řízení o předběžné námitce v Jednacím řádu MSD, s postupnou precizací těchto pravidel jak v procesní praxi MSD, tak i v rámci změn Jednacího řádu MSD (naposledy v roce 2019 s účinností od roku 2020).

Pokud jde o procesní otázky spojené se spornou jurisdikcí, je třeba se zaměřit především na dva okruhy pravidel, resp. dva procesní instituty. Zaprvé je to základ jurisdikce, který je uplatňován v každém řízení, a zadruhé procesní rámec, v němž se rozhoduje o příslušnosti MSD v případech, kdy se na ní sporné strany neshodnou, resp. pokud je nejasná. Další otázky jsou pak řešeny spíše v omezeném okruhu případů (například posouzení jurisdikce v situaci tzv. *non-appearance*).

Pomyslnou „pyramidu“ procesních pravidel pak završuje zmíněné ustanovení čl. 36 odst. 6 Statutu MSD, které stanoví, že „vznikne-li spor o příslušnost Dvora, rozhodne Dvůr“. To ovšem svým významem natolik přesahuje „technický“ procesní rámec, že mu bude samostatně věnována celá následující část práce. Zde má být pouze nastíněn proces, který takovému rozhodnutí předchází a směřuje k realizaci této významné pravomoci soudu – k uplatnění jeho „*compétence de la compétence*“ (nebo též „*Kompetenz-Kompetenz*“).

4.2 Vymezení základu jurisdikce při zahájení řízení

Sporné řízení může být zahájeno dvojným způsobem. Buď na základě zvláštní dohody (tzv. kompromisu), kterou strany sporu předloží MSD, anebo žalobou. V každém jednotlivém sporu musí být zřejmý základ jurisdikce MSD.

Prve uvedený případ je jasný. Zvláštní dohoda (tzv. kompromis), kterou sporné strany společně předkládají svůj spor MSD, je sama o sobě základem jurisdikce, neboť je v ní logicky obsažen souhlas stran s jurisdikcí. Představuje tedy způsob zahájení řízení i způsob přijetí jurisdikce „v jednom“.

V ostatních případech je řízení zahajováno žalobou. V ní se žalobce může dovolávat různých právních základů jurisdikce, ať je to jednostranné prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce, či jurisdikční doložka mezinárodní smlouvy, případně může jít o kombinaci více titulů. V některých případech se tak žalobce dovolává prohlášení podle článku 36 odst. 2 Statutu MSD a doložky o jurisdikci MSD v mezinárodní smlouvě, případně ve více smlouvách současně.

Jednací řád MSD v části, která upravuje zahájení řízení, žalobci výslovně ukládá, aby v žalobě kromě nároku, jehož se domáhá, co nejpodrobněji specifikoval právní základ, na němž má být jurisdikce Dvora založena (čl. 38 odst. 2 Jednacího řádu MSD).

V seznamu řízení (angl. *General list*, fr. *rôle général*) nalezneme také osm žalob, které přímo uvádějí, že žalovaná strana jurisdikci MSD neakceptovala. Jde o případy, kdy žalobce si je sice vědom, že žalovaná strana jurisdikci pro dotčený spor nepřijala, přesto však žalobou podává, a tím v podstatě vyzývá žalovanou stranu k přijetí jurisdikce MSD pro dotčený spor.

Případy, jako byl hned v počátcích fungování MSD *Corfu Channel Case* a poté několik dalších, dokazují, že takový postup není vždy beznadějný, jak by se mohlo na první pohled zdát. V těchto sporech žalovaná strana po obdržení žaloby totiž ve výsledku jurisdikci MSD přijala, tzn. uplatnil se princip *forum prorogatum* (viz níže). Ve většině případů ovšem žalobce se svým pokusem neuspěl.

Po roce 1978 již případy, kdy žaloba uznává, že žalovaný stát nepřijal jurisdikci MSD, v seznamu řízení nenajdeme za předpokladu, že žalovaný jurisdikci následně, tedy po podání žaloby, nepřijal. Není tomu tak proto, že by státy od neúspěšných pokusů o zahájení řízení touto cestou, tedy od žalob podávaných při vědomém nedostatku jurisdikce, upustily. Jde o procesně-technickou záležitost způsobenou změnou Jednacího řádu MSD. Nyní platný čl. 38 odst. 5 Jednacího řádu MSD stanoví, že takovou žalobu, kterou je žalovaný v podstatě vyzýván k tomu, aby přijal jurisdikci Dvora pro dotčený spor, Dvůr žalovanému státu pouze zašle, neučiní však žádný jiný procesní úkon, ani případ neuvede do seznamu řízení, dokud žalovaná strana jurisdikci ve vztahu k dotčenému případu nepřijme. V praxi k takovým pokusům i nadále dochází.⁹⁹ Uplatnění principu *forum prorogatum* bude podrobněji analyzováno níže.

⁹⁹ Např. žaloba Maďarska podaná dne 23. října 1992 proti České a Slovenské Republice; žaloba Federativní Republiky Jugoslávie podaná dne 16. března 1994 proto členskými státy NATO; žaloba Eritreje podaná dne 16. února 1999 proti Etiopii; žaloba Rwandy podaná 18. dubna 2007 proti Francii (zdroj: www.icj-cij.org/jurisdiction/). Příkladem případů z nedávné doby, které se touto cestou dostaly na seznam případů,

4.3 Řízení o předběžné námitce nepřislušnosti MSD

Přislušnost MSD (jurisdikce) a přípustnost žaloby či řízení jsou dvě podmínky, které musí vždy být splněny, aby MSD mohl meritorně projednat a rozhodnout daný spor. Než MSD začne projednávat meritum věci, musí být otázka jeho jurisdikce a stejně tak i přípustnosti žaloby jasně vyřešena. K tomu slouží řízení o předběžné námitce. Jednací řád MSD tento postup upravuje v čl. 79 a násl. Tato úprava se použije jak na předběžnou námitku nepřislušnosti Dvora (neboli nedostatku jeho jurisdikce), tak na námitku nepřípustnosti řízení, případně se námitka může týkat i jiných otázek, jež musí být vyřešeny předtím, než MSD přistoupí k projednání merita věci. Toto řízení tedy neslouží jen k „provedení“ čl. 36 odst. 6 Statutu MSD.

Obvykle je to strana žalovaná, která podává námitku nepřislušnosti Dvora, pokud neuznává základ jurisdikce uplatňovaný žalobcem. Podle Jednacího řádu MSD je povinna tak učinit písemně, a to co nejdříve, nejpozději však do tří měsíců od doručení memoranda (angl. „*Memorial*“, fr. „*mémoire*“) (srov. čl. 79bis odst. 1 Jednacího řádu MSD). Tříměsíční lhůta byla doplněna až změnou Jednacího řádu MSD s účinností od roku 2000. Předchozí znění Jednacího řádu ji neobsahovalo a strana namítající nepřislušnost Dvora tak mohla učinit až ve lhůtě pro podání proti-memoranda (angl. „*counter-memorial*“, fr. „*contre-mémoire*“), což bylo účastníky řízení často zneužíváno ke „hře o čas“, tedy ke zdržovací taktice v řízení, třeba i za cenu podávání neopodstatněných námitek.¹⁰⁰ Pokud předběžnou námitku podává jiný účastník než strana žalovaná, musí tak učinit ve lhůtě stanovené pro jeho první podání.

Předběžná námitka musí obsahovat všechny skutečnosti a právní argumenty, na nichž je založena, podpůrné dokumenty a důkazy (čl. 79bis odst. 2 Jednacího řádu MSD). Poté, co soudní kancelář obdrží předběžnou námitku, Dvůr (případně jeho

resp. před MSD (tedy úspěšných pokusů) je případ *Certain Criminal Proceedings (Republic of the Congo v. France)* nebo případ *Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France)*.

¹⁰⁰ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 695 a násl. (Tomuschat).

předseda, pokud Dvůr nezasedá), **přeruší řízení ve věci samé** (čl. 79bis odst. 3 Jednacího řádu MSD) a je zahájeno incidenční řízení. Žalobce dostane možnost na námitku reagovat. Další řízení o námitce je zpravidla ústní, přičemž vyjádření stran se mají omezit výhradně na předmět námitky, ostatně stejně jako písemná podání, která se k předběžné námitce vztahují. Zaměřuji se zde na otázky jurisdikce, nicméně uvedené platí pro předběžné námitky obecně.

I když předběžnou námitku zpravidla podává žalovaný, může ji vznést i žalobce nebo strana sporu předloženého Dvora zvláštní dohodou (kompromisem), a to jak proti přípustnosti, tak i příslušnosti Dvora. Například ve věci *Monetary Gold Remove from Rome* podala námitku ohledně příslušnosti Dvora žalobkyně, tj. Itálie. Ve věci *Borchgrave*, který řešil SDMS, byla podána námitka ohledně nedostatku jurisdikce, ačkoli bylo řízení zahájeno zvláštní dohodou (jednalo se následně o výklad zvláštní dohody, kterou byl spor Dvora předložen).

Kromě toho, že toto incidenční řízení je procesně i svou náročností srovnatelné s řízením v meritu věci, a bývá proto označováno jako „případ v případě“, je třeba dodat, že mnoho řízení před MSD v této fázi skončí, a to tím, že Dvůr předběžné námitce vyhoví. Pro ilustraci lze dodat, že předběžné námitky byly podány ve 48 řízeních (jejich seznam je dostupný na webových stránkách MSD).

4.4 Předběžné řízení *ex offo*

Výše uvedený postup, kdy pokládá předběžnou námitku jedna ze stran sporu, se uplatní pouze za předpokladu, že se nerealizuje postup stanovený v čl.79 Jednacího řádu MSD.

Pokud to vyžadují okolnosti, může totiž sám Dvůr rozhodnout, že o otázkách příslušnosti nebo přípustnosti žaloby bude rozhodováno samostatně před řízením ve věci samé. Učiní tak po poradě předsedy Dvora se stranami řízení. Ani tento postup není upraven ve Statutu MSD. Byl vytvořen procesní praxí a teprve následně byl výslovně inkorporován do Jednacího řádu MSD s účinností od roku 2000. Uplatní se buď tehdy,

pokud se na tom strany dohodnou¹⁰¹, nebo pokud strana, která jurisdikci zpochybňuje, nezamýšlí podat předběžnou námitku.¹⁰²

Pokud Dvůr rozhodne, že se tento postup uplatní, je zahájeno incidenční řízení, v němž se další podání stran budou týkat pouze jurisdikce (eventuálně přípustnosti žaloby, případně jiných otázek, jichž se předběžné řízení týká).

Nicméně i tento postup, který jsem pracovně nazvala jako předběžné řízení *ex offo*, je obsažen, resp. „ukryt“ v části Jednacího řádu, která je označena „Předběžné námitky“ (angl. *Preliminary Objections*, fr. *Exceptions préliminaires*).

Výše popsany postup je důsledkem toho, že jurisdikce MSD je jednou z podmínek, jež musí být splněny, než se tento soud začne zabývat meritem věci. Jinými slovy, MSD by se nemohl zabývat meritem v případě, že by existovaly o jeho jurisdikci pochybnosti.

4.5 Rozhodnutí o předběžné námitce (procesní rovina)

Rozhodnutí, kterým řízení o předběžné námitce končí, upravuje čl. 79ter odst. 4 a 5 Jednacího řádu MSD. Podle tohoto ustanovení – poté, co Dvůr posoudil písemná i ústní podání stran – přicházejí v úvahu tři možnosti. Dvůr buď námitku akceptuje, nebo ji zamítne, anebo usoudí, že námitka nemá výlučně předběžný charakter. V každém případě musí rozhodnout **rozsudkem** (jak stanoví čl. 79ter odst. 5 Jednacího řádu MSD).¹⁰³ V prvním případě tedy řízení končí (MSD není příslušný, případně řízení není přípustné), v druhých dvou případech Dvůr stanoví lhůty pro další procesní úkony sporných stran.

¹⁰¹ Srov. např. *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada)*. Jurisdiction, ICJ Reports (1998), p. 432, 435 (odst. 4).

¹⁰² Srov. např. *Icelandic Fisheries Cases*. Order of 18 August 1972, ICJ Reports (1972) pp. 181,182, pp. 188, 189.

¹⁰³ Geneze tohoto postupu byla popsána v pasáži vztahující se k SDMS, včetně důvodů, které SDMS shledal jako relevantní pro to, aby o těchto otázkách rozhodoval formou rozsudku.

Zatímco první dvě možnosti jsou jasné, třetí možnost (sloučení projednání předběžné námitky s meritem věci) je poněkud komplikovanější. Toto procesní řešení si vynutila skutečnost, že v některých případech jsou otázky jurisdikce (eventuálně přípustnosti) natolik provázány s meritem věci, že je pro Dvůr obtížné či nemožné je posuzovat odděleně. Jednací řád MSD ve znění platném do roku 1972 ponechával Dvoru širokou míru diskrece v tom ohledu, že v případě pochybností byl Dvůr oprávněn připojit předběžné námitky k meritu věci. To ovšem zhoršovalo efektivitu řízení, protože otázka nepřislušnosti nebo nepřipustnosti byla v některých případech podrobně projednávána nejprve v řízení o předběžné námitce, a potom znovu v rámci řízení ve věci samé.¹⁰⁴

Z důvodu vyšší efektivity řízení byla diskrece Dvora v tomto ohledu omezena změnou Jednacího řádu MSD v roce 1972. V současné době může být předběžná námitka vyhrazena pro meritorní fázi pouze tehdy, pokud nemá „výlučně předběžný charakter“. V opačném případě ji musí Dvůr vyřešit v rámci řízení o předběžné otázce, tedy dříve, než přistoupí k projednání věci samé.

4.6 Čl. 53 odst. 2 Statutu MSD

Již v procesních souvislostech je třeba alespoň zmínit specifickou a poměrně delikátní situaci, kterou je postup v případech, kdy žalovaná strana nejen jurisdikci MSD neuznává, ale ani se neúčastní řízení. Nepředkládá tedy ani případné argumenty o nepřislušnosti MSD. Dvůr je oprávněn, resp. povinen i v těchto případech rozhodovat ve věci samé, předtím je však povinen, jak mu ukládá ustanovení čl. 53 odst. 2 Statutu MSD, *ex offico* přezkoumat svou jurisdikci (k této situaci viz potom blíže následující část, která pojednává o různých způsobech, jimiž v určitých souvislostech MSD posuzuje svou jurisdikci). Je otázkou, zda rozhodnutí v řízení dle čl. 53 Statutu MSD lze označit jako kontumační rozsudek či rozsudek pro zmeškání, jak bývá někdy používáno, neboť úprava

¹⁰⁴ Tomuschat jako typické případy uvádí Right of Passage Case ICJ Reports (1957), pp. 125, 149 a následující, kde 5. a 6. námitka byly připojeny k meritu a znovu projednány před vynesením rozsudku ve věci samé, a dále Barcelona Traction Case (Srov.: ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 695 a násl.).

ve druhém odstavci tohoto článku nutí Dvůr přezkoumat oprávněnost nároku, jakož i splnění procesních podmínek (jurisdikce a přípustnost žaloby). Jinými slovy, neúčast druhé sporné strany (zpravidla žalovaného) neumožňuje Dvoru bez dalšího rozhodnout ve prospěch žalobce.

4.7 Námitka nepřislušnosti versus námitka nepřipustnosti

Jak již bylo řečeno, příslušnost (jurisdikce) MSD a přípustnost žaloby (resp. přípustnost řízení) jsou dvě podmínky, které musí být splněny, aby MSD mohl meritorně projednat a rozhodnout daný spor. MSD je povinen před projednáním věci samé mít tyto otázky vyřešeny. Obě otázky se obvykle projednávají v rámci řízení o předběžné námitce. Jinak je ovšem třeba otázku jurisdikce a otázku přípustnosti žaloby striktně odlišovat.

Zatímco (ne)příslušnost Dvora není v podstatě ničím jiným než otázkou souhlasu sporných stran s jurisdikcí, a v rámci řízení o námitce nepřislušnosti Dvůr tudíž pouze přezkoumává existenci uděleného souhlasu sporných stran, případně jeho rozsah, otázka **přípustnosti** (angl. „*admissibility*“, fr. „*recevabilité*“) má výrazně pestřejší obsahový rejstřík. Vztahuje se totiž **k jiným požadavkům mezinárodního práva**. Ty mohou vyplývat buď z pravidel obecného mezinárodního práva (jako je například vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků při výkonu diplomatické ochrany) nebo ze zvláštních dohod mezi dotčenými státy (např. závazek předložit určitý spor nebo spory určité kategorie arbitráži).¹⁰⁵

Jenomže, jak výstižně konstatuje Tomuschat, „*i když teoreticky je jednoduché rozlišovat mezi jurisdikcí a přípustností, v praxi se může nalezení přesné hranice ukázat jako extrémně obtížné*“. Jako příklad uvádí dohodu stran o tom, že určitý typ sporů budou k řešení předkládat výhradně arbitráži. Taková dohoda by pak mohla být na překážku

¹⁰⁵ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 698 (Tomuschat).

přípustnosti řízení, zatímco stejná podmínka obsažená v prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce by způsobovala nepřislušnost Dvora.¹⁰⁶

Vzhledem k tomu, že předmětem této práce je pouze jurisdikce ve sporných věcech, a nikoli přípustnost žaloby, omezím se ohledně vztahu mezi příslušností Dvora a přípustností řízení na výše uvedenou stručnou poznámku s tím, že vztah mezi těmito dvěma podmínkami výkonu soudní pravomoci MSD ve světle rozhodovací praxe by si vyžádal prostor jako samostatný předmět hlubšího výzkumu.

4.8 Substantivní a incidenční jurisdikce

Právě v souvislosti s procesními otázkami je třeba zmínit ještě jedno rozlišení dvou typů jurisdikce – které je relevantní právě „pouze“ z procesního hlediska a které proto nebylo zmíněno v části o základních pojmech, kde byly pro účely této práce vymezeny různé druhy jurisdikce. Vztahuje se k samotnému řízení a vyplývá z povahy věci, či přesněji z povahy soudního řízení. Toto rozlišování jurisdikce, které lze označit jako procesní, rozlišuje substantivní a incidenční jurisdikci. Nejedná se přitom o specifikum řízení před MSD, nýbrž o obecný princip soudních řízení, ať vnitrostátních nebo mezinárodních.

Substantivní jurisdikce představuje pravomoc MSD rozhodovat v meritu neboli ve věci samé. Právě o substantivní jurisdikci pojednává tato práce. Rozhodování podle čl. 36 odst. 6 Statutu MSD je rozhodováním o substantivní jurisdikci.

Incidenční jurisdikce¹⁰⁷ se vztahuje k ostatním otázkám, o nichž je třeba rozhodnout před rozhodnutím o meritu, případně před rozhodnutím o jurisdikci podle čl. 36 odst. 6 Statutu MSD. Spadá sem především pravomoc Dvora řídit samotné řízení,

¹⁰⁶ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 698 (Tomuschat).

¹⁰⁷ Incidenční jurisdikci by bylo možno označit též jako „vedlejší“ nebo „doprovodnou“, budu se nicméně držet termínu, který je v procesním právu obecně ustálen.

tedy například stanovit lhůty pro procesní úkony, rozhodovat o předběžných opatřeních, rozhodovat o vstupu třetích stran do řízení (poslední dva uvedené příklady jsou ovšem poněkud komplikovanější a budou podrobněji analyzovány níže) a další procesní úkony Dvora.

Obecně platí, že je-li dána substantivní jurisdikce pro řízení, incidenční jurisdikce k ní přistupuje automaticky. Jinými slovy přistupuje k hlavnímu řízení a k tomu, aby byla založena, **není nutný souhlas stran**.¹⁰⁸ Do incidenční jurisdikce spadá například také jurisdikce pro výklad a revizi rozsudku.¹⁰⁹ Incidenčním řízením je i řízení o předběžné námitce.

I ve vztahu k incidenční pravomoci ovšem vznikají některé teoretické otázky, které jsou z hlediska tématu této práce relevantní. Zvláštní kapitolou je pak incidenční jurisdikce, jejíž smluvní základ se odvozuje přímo ze Statutu MSD. Zajímavá je z toho důvodu, že její základ (souhlas států) je zde odvozován přímo ze Statutu. Tento typ jurisdikce bývá označován jako **zvláštní jurisdikce** (*special jurisdiction*) či **jurisdikce ex Statuto**. Sem patří pravomoc pro výklad a revizi rozsudku a také pravomoc MSD rozhodovat o intervenci.

¹⁰⁸ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 656 (Tomuschat).

¹⁰⁹ Tamtéž.

5 ROZHODNUTÍ O OTÁZCE JURISDIKCE:

„*COMPÉTENCE DE LA COMPÉTENCE*“

A POSUZOVÁNÍ JURISDIKCE VE SPORNÉM ŘÍZENÍ

5.1 Čl. 36 odst. 6 Statutu MSD, jeho význam a důsledky

Po nastínění elementárních principů sporné jurisdikce MSD, jejich historického kontextu a procesního rámce, v němž se o příslušnosti MSD ve sporných věcech rozhoduje, se dostáváme k „normativnímu ohnisku“ celé problematiky a k jeho analýze z obecného (nikoli pouze procesního) hlediska. Tímto ohniskem je ustanovení čl. 36 odst. 6 Statutu MSD, výše zmíněné s nadsázkou jako jakýsi vrchol pyramidy procesních pravidel týkajících se jurisdikce MSD. Toto ustanovení upravuje pravomoc Dvora rozhodovat o své pravomoci, která je běžně označována francouzským termínem *compétence de la compétence*, případně německým *Kompetenz-Kompetenz*. Uvedené ustanovení vcelku lapidárně stanoví, že „*vznikne-li spor o příslušnosti Dvora, rozhodne Dvůr.*“ Toto jednoduché, logické a na první pohled snad i nenápadné ustanovení má pro problematiku sporné jurisdikce naprosto zásadní a dalekosáhlé důsledky.

S nadsázkou lze říci, že kdyby toto pravidlo neexistovalo, museli bychom si je vymyslet. Přesněji řečeno muselo by být dotvořeno rozhodovací praxí (to znamená, že by ho vymyslel MSD). Pokud by příslušnost MSD v každém jednotlivém případě plně závisela na vůli států (to znamená, že by o ní rozhodovaly sporné strany), jurisdikce by se buď odvozovala výhradně od vůle obou sporných stran po celou dobu řízení, a to i u případů, kdy je řízení zahajováno žalobou (což je prakticky nereálné), nebo by bylo možno zakládat jurisdikci pouze *ad hoc* smlouvou ke konkrétnímu sporu (a i tam by mohlo dojít k tomu, že procesní strana by svůj souhlas mohla během řízení odvolat). Jedině pak by ovšem byla sporná jurisdikce MSD skutečně plně konsensuální.

Nicméně pravidlo obsažené v čl. 36 odst. 6 Statutu MSD existuje a představuje *conditio sine qua non* současného systému jurisdikce MSD ve sporných věcech. A v řadě

svých dopadů vytváří – v interakci s principem konsensuální jurisdikce – i různé inherentní problematické (a zřejmě nevyhnutelné) aspekty současného mechanismu konsenzuální jurisdikce.

Zmíněná interakce dvou zásad, které spornou jurisdikci MSD ovládají (zásada konsensuální jurisdikce versus princip *compétence de la compétence*) je o to zajímavější, že se tu doplňují a střetávají nejen dvě procesní zásady obsažené ve Statutu MSD, ale přímo **dva obecné principy mezinárodního práva**, které jsou si svým významem i právní silou rovny. Svým způsobem dodávají oblasti sporné jurisdikce jistou dynamiku tím, že do ní vnášejí odstředivý a dostředivý element a vytvářejí určitý prostor pro manévrování států a vlastně i samotného Dvora.

Pravomoc, která je ustanovením čl. 36 odst. 6 Statutu MSD tomuto soudu výslovně udělena, mu dává nad státy dílčí, úzkou, ale významnou moc (korektněji řečeno pravomoc), jež podstatným způsobem prolamuje zásadu vinoucí se problematikou jurisdikce jako příslovečná červená nit, totiž zásadu konsensuální jurisdikce (neboli zásadu souhlasu obou stran sporu se soudní pravomocí).

Podstatou rozebíraného ustanovení je tedy to, že v případě sporu o jurisdikci MSD rozhoduje Dvůr, a nikoli samy státy, které jsou stranami dotčeného sporu. Ve svém důsledku toto pravidlo představuje prakticky i právně významný mantinel konsensuálního principu (a některé jeho důsledky vedou až k určitým paradoxům, o nichž bude pojednáno v souvislosti s materiální jurisdikcí). Jsou-li státy obecně „pány sporné jurisdikce“, pak toto ustanovení vymezuje hranici, za kterou státy svou kontrolu nad spornou jurisdikcí pozbývají, a jejím pánem se stává Dvůr, byť samozřejmě není pánem neomezeným, je striktně vázán uděleným souhlasem stran; i tak ovšem dostává značný prostor pro interpretaci projevů vůle, jimiž byla jurisdikce přijata.

Význam ustanovení čl. 36 odst. 6 Statutu MSD zdůrazňuje Mosler a zároveň shrnuje jeho hlavní důsledky, když říká, že „*toto ustanovení je jedním z pokrokových prvků SDMS, které MSD zachoval. Žalovaná strana již nemá právní možnost odmítnout jurisdikci z důvodu, že má za to, že ve vztahu ke konkrétnímu sporu nepřijala závazek podrobit se Dvoru. Jakmile Dvůr rozhodl, že má jurisdikci, a nebyla vznesena námitka*

nepřípustnosti řízení, pokračuje druhou fází řízení ve věci samé a vydává finální rozsudek. Strana, která neuspěla v předběžné jurisdikční fázi, je vázána meritorním rozsudkem i tehdy, pokud se řízení v meritu věci neúčastní.”¹¹⁰

Chci se nejprve pozastavit nad otázkou údajné pokrokovosti tohoto ustanovení, o které hovoří uvedený citát. Toto ustanovení je pokrokové jedině v tom smyslu, že omezuje – v absolutním měřítku ne příliš, v relativním (ve vztahu k dotčenému sporu) však velmi výrazně – naprostou vládu států nad jurisdikcí.

Stěží by ovšem bylo možné označit princip *compétence de la compétence* jako takový za pokrokový prvek. Ani poslední odstavec článku 36 Statutu SDMS (shodný s čl. 36 odst. 6 Statutu MSD) nepředstavoval v mezinárodním právu novinku. Naopak, jednalo se již tehdy o ustálený princip mezinárodního práva.

Pravomoc mezinárodního soudního orgánu rozhodnout o své příslušnosti, pokud o ní vzniknou pochybnosti, je obecným pravidlem mezinárodního práva. Je to běžná součást statutů mezinárodních soudů. Pokud by mezinárodní soud takovým oprávněním nedisponoval, vedlo by to k diskreditaci jeho meritorního rozhodnutí. Neboť „*pouze pokud je soudní orgán oprávněn rozhodovat o všech otázkách, které v řízení před ním vyvstanou, je schopen vydávat nezpochybnitelná rozhodnutí.*“¹¹¹

Sám Dvůr se k principu *compétence de la compétence*, tedy k pravomoci, kterou mu uděluje čl. 36 odst. 6 jeho Statutu, podrobně vyjádřil ve věci *Nottebohm*. Zde odvodil svou pravomoc rozhodovat o své jurisdikci jak z čl. 36 odst. 6 Statutu MSD, tak i z obecného mezinárodního práva.¹¹² Při té příležitosti konstatoval, že pravidlo, podle

¹¹⁰ SIMMA et al. *The Charter of the United Nations: A Commentary.*, ed., 1. vydání, Oxford University Press, 1996.

¹¹¹ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary.* 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 694 (Tomuschat).

¹¹² Zároveň konstatoval, že jeho pravomoc není omezena na otázku, zda spor spadá do některé z kategorií uvedených v čl. 36 odst. 2 Statutu MSD. Žalovaná Guatemala totiž tvrdila, že pravomoc, kterou Dvoru dává

kterého judikující orgán má pravomoc rozhodnout o své vlastní jurisdikci a za tím účelem interpretovat právní instrumenty, jimiž se tato pravomoc řídí, se datuje už od případu *Alabama*, a že platí-li pro orgány arbitrážní, tím spíše musí platit pro orgán soudní.¹¹³

V tomto světle je potom otázkou, nakolik je předmětné ustanovení skutečně pokrokové a nakolik se spíše jedná o nutný ústupek logice konsensuálního principu, bez něhož by systém prakticky nemohl fungovat.

Vedle toho, že (jak zdůrazňuje Mosler) stát, který neuspěl s námitkou nepřislušnosti MSD, bude vázán rozsudkem ve věci samé, je tu další aspekt, který byl vysvětlen v předchozích částech této práce a který je třeba i zde znovu zdůraznit. MSD o své jurisdikci na základě předběžné námitky rozhoduje **rozsudkem**. A rozsudky, včetně rozsudků o jurisdikci, jsou pro strany závazné (čl. 94 odst. 1 Charty OSN a čl. 59 Statutu MSD). Určí-li tedy MSD rozsudkem v rámci řízení o předběžné námitce, že je příslušný pro rozhodování ve věci samé, je to svým způsobem možná případ „skutečně závazné“ jurisdikce svého druhu.

V čem tedy přesně spočívá dopad tohoto jasně a jednoduše znějícího pravidla pro princip konsensuální jurisdikce? Stát, jenž byl až do okamžiku zahájení řízení (vzápětí bude vysvětleno, proč právě do zahájení řízení) naprostým pánem nad jurisdikcí MSD ve vztahu k předmětnému sporu a mohl ji zcela svobodně odvolat či jakkoli omezit (dokonce může vzít zpět či omezit souhlas s jurisdikcí explicitně v souvislosti s chystaným porušením mezinárodního práva tak, aby se efektivně vyhnul následkům takového porušení před MSD), nad ní zcela **ztrácí kontrolu**. To pak vede k některým paradoxním důsledkům, které jsou inherentní vlastností hybridní „konsensuálně obligatorní“ jurisdikce a jimž se z povahy věci zřejmě nedá předejít. MSD v rámci řízení o námitce nepřislušnosti sám vykládá příslušné instrumenty, resp. projevy vůle, jimiž sporné strany přijaly jeho jurisdikci, a z tohoto výkladu dovozuje existenci své jurisdikce

čl. 36 odst. 6 Statutu MSD, se vztahuje pouze na určení, zda konkrétní spor spadá do rozsahu čl. 36 odst. 2 MSD, a nikoli na posouzení platnosti prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce.

¹¹³ Nottebohm case (Preliminary Objection), Judgement of November 18th, 1953, I.C.J. Reports 1953, p. 111 (str. 119).

a její rozsah. Stát, který neuspěl s námitkou nepříslušnosti, už nemá žádný prostředek, jak se jurisdikci ubránit, ať by s ní nesouhlasil sebevíc, a bude vázán jak rozsudkem o jurisdikci, tak poté i rozsudkem ve věci samé. Jinými slovy, aktuální vůle státu ohledně jurisdikce MSD v určitém okamžiku přestává být relevantní. *Cum grano salis*, okamžikem zahájení řízení sklapne „jurisdikční past“.

Závaznost rozsudků, jimiž MSD určuje svou jurisdikci (pochopitelně deklaratorně) se opírá o nejsilnější právní základ (přímo o čl. 94 odst. 1 Charty OSN) a v praxi nebývá zpochybňována. Nejznámější výjimkou v tomto ohledu byl případ, kdy Spojené státy americké odmítly přijmout rozsudek o jurisdikci ve věci *Nicaragua* a následně v Radě bezpečnosti vetovaly návrh rezoluce, která měla prosazení tohoto rozsudku zajistit.

Pro úplnost tu lze v návaznosti na výše historický úvod (část 2.2) připomenout (a potlačit tak případné zdání nevyhnutelnosti stávajícího principu), že v prapůvodních návrzích statutu SDMS byla podstata rozhodování Dvora o vlastní jurisdikci koncipována zcela odlišně. Původní návrh statutu nově vznikajícího SDMS, který byl vypracován Poradním právním výborem (viz výše) a který zahrnoval skutečnou obligatorní jurisdikci, ukládal Dvoru při rozhodování o tom, zda je, či není dána jeho pravomoc, přezkoumat, zda byly splněny podmínky pro její uplatnění. Tím byla ovšem míněna otázka, zda byla splněna nezbytná podmínka, že se nepodařilo spor urovnat jinými prostředky (ve zjevné návaznosti na čl. 12 a 13 Paktu Společnosti národů).¹¹⁴ Pak si lze otázku o pokrokovosti přeformulovat: je ustanovení čl. 36 odst. 6 Statutu MSD skutečně pokrokové, nebo je to jen nutný minimální zbytek ze skutečně pokrokového původního návrhu Poradního právního výboru z roku 1920?

Ustanovení čl. 36 odst. 6 Statutu MSD je základem většiny rozhodnutí, která jsou předmětem zkoumání této práce. Neplatí to ale bezvýhradně (jak bylo již zmíněno výše v souvislosti se SDMS). Některé postupy, prvky a pravidla související se

¹¹⁴ V dnešním pojetí by tento prvek spadal spíše do otázek přípustnosti (*admissibility/recevabilité*) než příslušnosti.

zakládáním, určováním a uplatňováním jurisdikce se vytvářejí i jinými cestami (za všechny lze například opět uvést zmiňovaný princip *forum prorogatum*).

Přesto však jsou to především důsledky a jednotlivé aspekty *compétence de la compétence* (či též „Kompetenz-Kompetenz“), kde je třeba hledat odpověď na ústřední otázku této práce, která se táže, jak se MSD a praxe států vyrovnává s absencí skutečné obligatorní soudní pravomoci a jak vlastně celý systém může fungovat.

Tuto významnou pravomoc tedy státy Dvoru udělily explicitně ve Statutu MSD. Avšak tato úprava není vyčerpávající, resp. není dostatečná k tomu, aby odpověděla na všechny otázky, které přinesla. Statut MSD říká pouze prvotní „A“ a bylo na MSD, aby doplnil nezbytné „B“, bez něž by čl. 36 odst. 6 Statutu MSD nemohl efektivně fungovat. Tím „B“ je určení okamžiku, který je pro posouzení jurisdikce rozhodný.

5.2 Okamžik rozhodný pro určení jurisdikce

Vedle pravidla, že o své pravomoci rozhoduje sám MSD, je druhým klíčovým principem upravujícím rozhodování o jurisdikci stanovení **rozhodného okamžiku**, k němuž je jurisdikce MSD (její existence a rozsah) posuzována. Tato dvě pravidla se doplňují a jsou vzájemně provázána. Z tohoto důvodu je zařazeno určení rozhodného okamžiku do části, která pojednává o tom, jakými nástroji MSD rozhoduje o své jurisdikci, a nikoli do části o jurisdikci *ratione temporis* (ačkoli se o otázku temporální jurisdikce jedná).

V období od vzniku sporu do okamžiku jeho rozhodnutí může dojít (a v praxi dochází) ke změnám okolností relevantních pro založení příslušnosti MSD. Zejména může dojít k tomu, že strana sporu odvolá svůj dříve udělený souhlas s jurisdikcí, uplyne platnost takového souhlasu nebo se změní jiné relevantní okolnosti. Statut MSD žádné konkrétní kritérium, podle něhož se má v takových případech postupovat, nedefinuje. MSD byl proto nucen jej určit sám.

Jen teoreticky (a i to jen stěží) si lze představit řešení spočívající v požadavku, aby byly splněny podmínky pro založení jurisdikce po celý průběh řízení. To se v praxi přirozeně neuplatnilo. Takový požadavek by činnost MSD zcela ochromil, neboť strana,

jejíž neúspěch v řízení by průběh procesu (nebo už samo jeho zahájení) naznačoval, anebo pro kterou by proces představoval nepřijatelné riziko, by nevyčkala soudního rozhodnutí a odmítla by jurisdikci MSD ještě před vydáním rozsudku (nebo rovnou na začátku řízení). Jen za takovýchto podmínek by byl skutečně stoprocentně naplněn konsensuální princip soudní pravomoci. MSD by však nemohl efektivně vykonávat svou funkci.

Základní pravidlo pro určení okamžiku rozhodného pro posouzení existence a rozsahu jurisdikce spočívá v tom, že **jurisdikce MSD se zásadně posuzuje k datu podání žaloby**. Přesněji řečeno, je-li jurisdikce dána k datu zahájení řízení, tzn. **byla-li jednou založena, další skutečnosti či okolnosti, k nimž poté dojde, na ni nebudou mít vliv**. K přijetí jurisdikce může ovšem dojít **i později**, uplatní-li se princip *forum prorogatum*.

MSD definoval okamžik rozhodný pro posouzení jurisdikce v případě *Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala)*. Dne 17. prosince 1951 podalo Lichtenštejnsko žalobu proti Guatemale. Jakožto právního základu jurisdikce se dovolávalo prohlášení podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD, jimiž oba státy přijaly obligatorní jurisdikci. Žalovaná Guatemala následně podala námitku nepřislušnosti Dvora s odůvodněním, že platnost prohlášení, jímž přijala jurisdikci na časově omezené období pěti let, uplynula již několik týdnů po podání žaloby a každopádně dlouho před tím, než by Dvůr spor případně vyřešil.

MSD při posuzování této námítky dospěl k závěru, že uplynutí pětiletého období, na něž Guatemala přijala jeho příslušnost, dne 26. ledna 1952 nemůže mít vliv na příslušnost Dvora k projednání žaloby podané dne 17. prosince 1951. Přitom formuloval větu, na kterou se systematicky odvolává ve svých pozdějších rozhodnutích: **„Vnější okolnost, jakou je zánik prohlášení z důvodu vypršení jeho doby platnosti nebo jeho vypovězení, nemůže zbavit Dvůr jurisdikce již jednou založené.”**¹¹⁵

¹¹⁵ Nottebohm case (Preliminary Objection), Judgment of November 18th, 1953: I.C.J. Reports 1953, p. 111 (str.123; důraz doplněn).

Toto pravidlo pak bylo upřesněno ve věci *Right of Passage over Indian Territory (Portugal v. India)*. V tomto řízení Indie v pozici žalované strany usilovala v jedné ze svých šesti předběžných námitek o to, aby MSD prohlásil portugalské prohlášení za neplatné z toho důvodu, že obsahovalo výhradu, která Portugalsku umožňovala vyloučit kdykoli z rozsahu prohlášení určitou kategorii nebo kategorie sporů pouhou notifikací Generálnímu tajemníkovi OSN. Dvůr tuto výhradu vyložil tak, že se předmětná notifikace může vztahovat výlučně na ty spory, které budou předloženy soudu až po takovéto notifikaci. Jinými slovy by nebylo možno takové notifikaci přisuzovat retroaktivní účinek. MSD se v této souvislosti odvolal na výše citovanou právní větu z rozsudku ve věci *Nottebohm* a doplnil, že **tento se princip vztahuje jak na úplné, tak i na částečné vypovězení opčního prohlášení.**¹¹⁶

Shledá-li tedy MSD, že jeho jurisdikce byla dána k datu podání žaloby, žalovaný stát se jí už nemůže vyhnout. Naproti tomu platí, že není-li k datu podání žaloby jurisdikce dána, může být nedostatek jurisdikce následně zhojen (k uplatnění principu *forum prorogatum* viz podrobněji dále).

Závěrem lze tedy říci, že pravidlo, které určuje jurisdikci *k datu podání žaloby, případně později*, má vlastně obdobné důsledky jako pravidlo obsažené v čl. 36 odst. 6 Statutu MSD, resp. *compétence de la compétence* doplňuje či spíše naplňuje. To ovšem znamená, že rovněž omezuje pole konsensu států na úseku jurisdikce Dvora – stanoví, k jakému okamžiku aktuální vůle státu ohledně jurisdikce Dvora přestává být relevantní. Jinými slovy definuje, kdy přesně se „jurisdikční past“ (viz výše) zavírá.

Ačkoli pravidlo pro určení okamžiku rozhodného pro posouzení jurisdikce není ve Statutu MSD upraveno, lze jej dovodit z ustanovení jeho čl. 36 odst. 6, neboť bez něj by nebyl naplněn *effet utile* tohoto psaného pravidla. Záměrem zákonodárce, tedy států, nepochybně nebylo obdařit Dvůr takovou formou *compétence de la compétence*, kterou by nemohl efektivně a účelně vykonávat. A především, když pravidlo rozhodného

¹¹⁶ Case concerning Right of Passage over Indian territory (Preliminary Objections), Judgment of November 26th, 1957, ICJ Records 1957, p. 125 (str. 21).

okamžiku MSD určil, stalo se tak podle čl. 36 odst. 6 Statutu MSD. Jinými slovy, rozhodl o své jurisdikci, která byla předmětem sporu.

5.3 Článek 53 odst. 2 Statutu MSD

V předchozí části pojednávající o procesu již bylo zmíněno ustanovení čl. 53 Statutu MSD, které upravuje situace, kdy se jedna strana řízení neúčastní a jurisdikci MSD tak buď implicitně popírá nebo jednoduše ignoruje. Tato situace je běžně označována anglickým termínem *non-appearance*. Neúčast jedné strany se může týkat celého řízení nebo jen jeho určitých procesních fází (strana řízení nepředkládá podání, neúčastní se ústní části řízení apod.), stejně jako řízení incidenčního (včetně řízení o námitce nepřislušnosti Dvora či nepřípustnosti žaloby). Obvykle takto postupuje strana žalovaná, lze si však představit, že na základě vývoje řízení se k tomu může uchýlit i žalobce. Citlivá situace, která za těchto okolností nastává, má řadu dopadů a vzbuzuje značný zájem nauky a přirozeně i pozornost politickou s tím, že neúčast v řízení bývá kritizována, neboť znevažuje autoritu MSD. Omezím se zde pouze na jediný aspekt této situace.

Vzhledem k tomu, že v případě neúčasti jedné ze stran řízení je MSD povinen specifickým způsobem posoudit svou jurisdikci, uvádím tento institut znovu a poněkud podrobněji (ač stále jen v obecné rovině) i v této části, která se zabývá nejen rozhodnutím MSD podle čl. 36 odst. 6 Statutu MSD, ale prezentuje i jiné situace a způsoby, jimiž MSD svou jurisdikci nějakým způsobem zkoumá.

Úvodem je třeba v této souvislosti zdůraznit, že přijetí obligatorní jurisdikce (v širším smyslu, tedy jak jurisdikce přijaté jednostranným prohlášením tak i na základě jurisdikční doložky mezinárodní smlouvy) **neznamená povinnost** dotčeného státu **účastnit se řízení**. To by ostatně představovalo nepřiměřený zásah do státní suverenity a současné mezinárodní právo by ani nemělo prostředky, jak splnění takové povinnosti vynutit. Neúčast žalovaného však pokračování řízení nebrání. Jinak by ostatně obligatorní jurisdikce (v širším smyslu) ztratila smysl. Stát, který by nechtěl být souzen, by se rozsudku vyhnul tím, že by žalobu a následné řízení jednoduše ignoroval. MSD má proto v těchto případech, kdy se jedna strana sporu řízení neúčastní, nejen právo, ale i povinnost

meritorně rozhodnout, pokud o to strana, která se řízení účastní, požádá. Podléhá to však určitým speciálně stanoveným podmínkám.

Z čl. 53 Statutu MSD¹¹⁷ vyplývá, že pokud se žalovaná strana řízení neúčastní, MSD může na žádost žalobce rozhodnout o uplatňovaných nárocích. Dříve, než Dvůr přistoupí k meritu věci, však **musí *ex offico* přezkoumat, zda má jurisdikci**. Čl. 53 odst. 2 Statutu MSD výslovně uvádí pouze povinnost Dvora přezkoumat, zda je příslušný podle čl. 36 a 37 Statutu MSD. Stejně tak ovšem Dvůr přezkoumává *ex offico* přípustnost žaloby, přestože ji čl. 53 odst. 2 Statutu MSD výslovně nezmiňuje.¹¹⁸ Navíc vedle povinnosti přezkumu materiální jurisdikce (ve smyslu čl. 36 a 37 Statutu MSD) lze dovést též povinnost přezkoumání jurisdikce *ratione personae* (zejména ve smyslu čl. 35 Statutu MSD). Tato povinnost se však zakládá spíše na principu, že MSD je povinen zkoumat svou personální jurisdikci *ex offico* vždy, tedy i v případě, že se obě strany řízení účastní, jak judikoval MSD¹¹⁹ (k tomu blíže část 7.4 této práce).

Dvůr tedy musí – při zachování nestrannosti – projednat i argumenty, které by žalovaný (potažmo absentující strana) mohl vznést, kdyby se řízení účastnil, a to jak v otázkách merita, tak i ve vztahu k otázkám přípustnosti a jurisdikce.

Na základě výše uvedeného tedy lze shrnout, ani **neúčast sporné strany v řízení nemění nic na principu konsensuální jurisdikce**. Dvůr nemůže svou jurisdikci omezovat v důsledku neúčasti sporné strany v řízení, ani ji nemůže rozšiřovat ve prospěch té strany, která se řízení účastní a předkládá argumenty ve svých procesních podáních. Jinými slovy i v případech neúčasti jedné ze stran řízení je Dvoru Statutem MSD uložena povinnost důsledně **dbát, aby nepřekročil svou pravomoc a aby se jí ani nevyhnul**, a aby tak byl za každých okolností – i tehdy, když se žalovaný ze své vůle jurisdikci

¹¹⁷ (1) Jestliže se jedna ze stran nedostaví nebo vůbec svou při nehájí, může druhá strana žádat, aby Dvůr rozhodl ve prospěch jejích nároků. (2) Dříve než tak učiní, musí se Dvůr přesvědčit, nejen že je příslušný podle článku 36 a 37, ale také, že přednesený nárok je skutkově i právně odůvodněn.

¹¹⁸ Srov. např. Nuclear Tests Cases, ICJ Report (1974), pp. 253, 271-2 (odst. 58-59); pp. 457, 477 (odst. 61-62).

¹¹⁹ Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium) ICJ Report 2004, p. 279,298 (odst. 46).

Dvora nebrání příslušnými procesními prostředky – plně zachován princip konsensuální jurisdikce.

5.4 Specifika posuzování jurisdikce při rozhodování o uložení předběžných opatření (jurisdikce *prima facie*)

„Nehodlám vnášet do problému jasno, nýbrž naopak zmatek.“

Umberto Eco

Nejprve je třeba zdůraznit, že jediným skutečným rozhodnutím o jurisdikci je rozhodnutí podle čl. 36 odst. 6 Statutu MSD. Přesto však se v této části zmíním také o specifické situaci, která se svým způsobem rozhodování o jurisdikci blíží, i když sem striktně systematicky vzato vlastně nepatří. Jde o situace, kdy MSD ukládá předběžná opatření¹²⁰ ve fázi řízení, kdy o jurisdikci ještě není rozhodnuto, tedy když o ní probíhá předběžné řízení, případně je indikováno, že bude podána námitka nepřislusnosti Dvora. V takovém případě před uložení předběžných opatření Dvůr nečeká na výsledek předběžného řízení a pouze posoudí, zda má jurisdikci *prima facie*. Je-li výsledek tohoto posouzení kladný, předběžná opatření (jsou-li splněny příslušné podmínky) uloží.

Důvod pro systematické zařazení tohoto problému do části, která se zabývá rozhodnutím o jurisdikci, je dvojnásobný. Zaprvé se v případě určování jurisdikce *prima facie* pro účely předběžného opatření jedná o určitý způsob posouzení jurisdikce – i když ne plnohodnotný – jehož závěr má dopad na uplatnění významné pravomoci MSD. Tím se skutečnému rozhodnutí o jurisdikci podobá. A zadruhé je třeba jej zároveň od rozhodnutí o jurisdikci odlišit a zdůraznit, že na základě takto provedeného posouzení nelze předjímat, jak Dvůr nakonec o své jurisdikci rozhodne. Navíc jsou s touto situací spojeny zajímavé teoretické problémy, které odhalují slabá místa, resp. inherentní nedostatky současného systému jurisdikce, na něž se tato práce snaží upozorňovat.

¹²⁰ Přestože oficiální české znění Statutu MSD používá termín „zatímní opatření“, budu používat dnes běžně používaný pojem „předběžná opatření“.

Možnost uložení předběžných opatření (angl. „*provisional measures*“, někdy též „*interim measures of protection*“, fr. „*mesures conservatoires*“) je upravena v čl. 41 Statutu MSD a v čl. 73 a 74 Jednacího řádu MSD. Dvůr je ukládá, pokud to okolnosti vyžadují. O jejich uložení lze požádat v kterékoli fázi řízení a opatření pak zůstávají v platnosti, dokud řízení neskončí, případně dokud nejsou zrušena či změněna. Z povahy věci se předběžná opatření dotýkají důležitých zájmů, které jsou či mohou být během řízení ohroženy a jež je třeba chránit, aby nebyl zmařen předmět řízení. Není pochyb o tom, že uložená opatření mohou významně zasáhnout do práv a zájmů státu, jemuž je předběžné opatření uloženo. O možném závažném dopadu ostatně svědčí i povinnost Dvora informovat o uložených předběžných opatřeních nejen strany řízení, ale také Radu bezpečnosti (čl. 41 odst. 2 Statutu MSD).

K tomu přistupuje další zajímavý problém, který s otázkou jurisdikce částečně souvisí. V důsledku odlišného vyznění anglického a francouzského znění Statutu MSD panovala po osm desetiletí nejistota, zda jsou předběžná opatření pro dotčený stát závazná. Po celou tuto dobu se SDMS ani MSD k otázce jejich závaznosti nevyjádřily. O to intenzivněji se tomuto problému věnovala nauka.¹²¹ Až teprve rozsudkem ve věci *LaGrand* v roce 2001 se Dvůr vyslovil ve prospěch závaznosti usnesení, jimiž jsou předběžná opatření ukládána.¹²² Právě **závažnost předběžných opatření** je pro otázku, kterou chci níže nastolit, relevantní.

Tím se dostávám k problému, který souvisí s otázkou jurisdikce MSD. Ten nastává ve fázi řízení, kdy je projednávána předběžná námitka nepřislušnosti Dvora, případně je indikováno, že bude námitka nepřislušnosti uplatněna, a současně vyvstává naléhavá potřeba předběžným opatřením na základě podané žádosti ochránit ohrožený legitimní zájem. Je zřejmé, že pokud by se čekalo na rozsudek o jurisdikci, mohlo by být na konci předběžné fáze řízení na ochranu naléhavě ohrožených zájmů již fakticky pozdě.

¹²¹ KAMMERHOFER, J.: The Binding Nature of Provisional Measures of the International Court of Justice: The ‘Settlement’ of the Issue in the LaGrand Case, dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1551749.

¹²² *LaGrand* (Germany v. United States of America), Judgment, I. C. J. Reports 2001, p. 466.

Na druhou stranu v této předběžné fázi řízení o jurisdikci ještě není rozhodnuto, řízení o ní probíhá, jurisdikce je žalovanou stranou zpochybňována (je v pravém smyslu slova sporná), a není tudíž vůbec jisté, zda ji Dvůr má. Předběžné opatření by tak mohlo citelně zasáhnout do práv státu, vůči kterému Dvůr, jak se může později ukázat, nemá a od počátku neměl žádnou pravomoc.

Statut MSD neřeší, jak v této situaci postupovat. Dvůr proto – aby alespoň částečně vyvážil všechna rizika, která v takové situaci hrozí – vytvořil praxi, kdy před uložením předběžného opatření v této fázi řízení zkoumá, zda má jurisdikci *prima facie*.

Jakékoli „posouzení *prima facie*“ je ovšem už z povahy věci poněkud problematické, neboť implikuje, že se nejedná o posouzení plnohodnotné, resp. řádné. Přetrvává riziko, že finální rozhodnutí (v tomto případě o jurisdikci) bude znít odlišně.

Když Dvůr rozhoduje o uložení předběžných opatření, zásadně zdůrazňuje, že akt uložení předběžných opatření žádným způsobem nepředjímá otázku jeho jurisdikce ve věci samé a nemá vliv na právo žalované strany předkládat proti jurisdikci argumenty. Zároveň připouští, že jeho jurisdikce není při rozhodnutí o předběžných opatřeních vyřešena.¹²³

Poprvé tuto formulaci Dvůr použil již v roce 1952 ve svém rozsudku ve věci *Anglo – Iranian Oil Co. Preliminary Objection*.¹²⁴ A hned tato kauza dokazuje, že nejde o jen formální klauzuli v rozhodnutí (jakousi formální „pojistku“) bez reálného obsahu. V tomto případě byla předběžná opatření uložena, neboť Dvůr nejprve konstatoval, že má jurisdikci *prima facie* (podmínka, kterou si sám stanovil k uložení předběžných opatření,

¹²³ Např. *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), Provisional Measures, Order of 2 June 1999*, ICJ Reports 1999, p. 124: “on a request for provisional measures the Court need not, before deciding whether or not to indicate them, finally satisfy itself that it has jurisdiction on the merits, yet it ought to indicate such measures unless the provisions invoked by the applicant appear, *prima facie*, to afford a basis on which the jurisdiction of the Court might be established.” (str. 32, odst. 21).

¹²⁴ *Anglo-Iranian Oil Co. Case, Order of July 5th, 1951*, I. C. J. Reports 1951, p. 89: „the indication of such measures in no way prejudices the question of the jurisdiction of the Court to deal with the merits of the case and leaves unaffected the right of the Respondent to submit arguments against such jurisdiction“ (str. 93).

byla tedy splněna), avšak v dalším průběhu řízení dospěl k rozsudku, že ve věci samé není příslušný.

Případy, v nichž byla uložena předběžná opatření, jdou řádově do desítek a takových, kde byla uložena předběžná opatření v předběžné fázi po podání námitky nepřislušnosti Dvora nebo po indikaci, že námitka nepřislušnosti bude podána, je řada.¹²⁵

Navzdory tomu, že se jedná o pouhé posouzení jurisdikce *prima facie*, bývá, zejména v ostře sledovaných kauzách (typu „*Jugoslávie v. členské státy NATO*“ nebo kauza „*Lockerbie*“), toto posouzení jurisdikce *prima facie* – které se realizuje pouze a výhradně pro účely rozhodování o předběžných opatřeních – mnohdy (především v médiích, ale někdy i odbornou veřejností) zkoumáno a komentováno, jakoby šlo o skutečné rozhodnutí o jurisdikci. V některých případech úvahy Dvora o jurisdikci *prima facie* za účelem získání komplexního pohledu na to, jak Dvůr k závěru o substantivní jurisdikci dospěl, řeší i nauka (viz dále tzv. jugoslávské případy v části 7.4).

Nicméně je prokazatelné, že vyhodnotí-li Dvůr, že má jurisdikci *prima facie* pro účely uložení předběžného opatření, neznamená to, že finální rozhodnutí o příslušnosti bude rovněž kladné. I když je pravdou, že případů, kde Dvůr vyhodnotil svou jurisdikci *prima facie* kladně, avšak posléze dospěl k závěru, že není příslušný, není mnoho.

Problém, na který se chci zaměřit, však spočívá v něčem jiném. Za výše popsaných okolností se totiž nabízí otázka, zda a z jakého titulu je stát, kterému bylo předběžné opatření uloženo, povinen se rozhodnutí o předběžném opatření podrobit, **pokud jurisdikci Dvora nepřijal**, což se následně potvrdí rozsudkem. To znamená, že původní vyhodnocení jurisdikce *prima facie* se ukáže v průběhu řízení jako nesprávné. To ovšem znamená, že Dvůr nebyl příslušný od samého počátku.

Obecně je pravomoc k uložení předběžných opatření považována za typický příklad incidenční jurisdikce, stejně jako třeba pravomoc ukládat lhůty pro podání stran

¹²⁵ Například „*Interhandel*“, „*Fisheries Jurisdiction*“ (Federal Republic of Germany v. Iceland) a (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland), „jugoslávské případy“.

a vůbec vést řízení nebo například jurisdikce pro výklad rozsudku apod. Podstatou incidenční jurisdikce v každém případě je to, že přistupuje k jurisdikci ve věci samé (neboli k jurisdikci substantivní) a z ní se odvozuje či z ní vyplývá. Pravomoc k uložení předběžných opatření je mimo veškerou pochybnost incidenční k jurisdikci rozhodovat ve věci samé.

Jak je tomu ale **v případě, kdy Dvůr není meritorně příslušný?** Do úkonů na základě incidenční jurisdikce v rámci předběžného řízení podle čl. 36 odst. 6 Statutu MSD lze samozřejmě zařadit všechny procesní úkony vedoucí k dosažení rozhodnutí o jurisdikci, tedy vše, co je pro efektivní řízení nezbytné. Problém však spočívá v tom, že předběžná opatření jsou věcné, nikoli procesní povahy, vztahují se tudíž k meritu, a nikoli k výkonu *compétence de la compétence*. Navíc, procesní úkony nepřinášejí závazek pro stát, jemuž jsou adresovány. Pokud stát nesplní, co je mu Dvorem v rámci řízení uloženo, bude to mít pro něj negativní následky v řízení, ale neporuší tím mezinárodní právo. Dnes ale – na základě rozsudku *LaGrand* – víme, že předběžná opatření jsou závazná.

Je pravdou, že tento systémový nedostatek je – ovšem pouze částečně – ze strany Dvora překlenován dvěma prostředky, resp. postupy, kterými jsou: **zprvé** zjišťování jurisdikce *prima facie* před rozhodnutím Dvora o uložení předběžných opatření a **zadruhé** případné zrušení uložených předběžných opatření, jakmile Dvůr dospěje k rozhodnutí, že ve věci samé není příslušný. Ani tato opatření však nedávají uspokojivou odpověď a toto částečné překlenutí není zcela přesvědčivé.

Zprvé, posouzení jurisdikce *prima facie*, jak bylo prokázáno výše, není plnohodnotným posouzením, je pouze předběžné a pro Dvůr z hlediska následného rozsudku podle čl. 36 odst. 6 Statutu MSD naprosto nezávazné. Jeho účelem je tedy pouhá **prevence zjevných excesů**. Dvůr toto předběžné a nezávazné posouzení činí na základě vědomí závažnosti otázky své substantivní jurisdikce při ukládání předběžných opatření. Vlastně tím implicitně připouští možnost a nepřímou i dopad absentující pravomoci a snaží se riziko s tím spojené snížit. Dvůr se ostatně v odůvodnění rozsudků o jurisdikci s posouzením *prima facie* běžně ani nevypořádává. Toto posouzení

není zkrátka žádnou zárukou, že nebudou uložena předběžná opatření tam, kde Dvůr nemá jurisdikci.

Zrušení předběžných opatření při rozhodnutí o nedostatku jurisdikce problém rovněž neřeší. Ostatně, jak může soud platně rušit rozhodnutí, které vůbec nebyl oprávněn vydat?

Základní otázka je následující. Pokud není dána substantivní jurisdikce, na jakém právním základě Dvůr nařizuje předběžná opatření, či přesněji na jakém základě je stát, který nepřijal jurisdikci Dvora, povinen se rozhodnutím o uložení předběžného opatření řídit? Je pozitivní posouzení jurisdikce *prima facie* snad domněnkou o jurisdikci, která by zavazovala *ktýrkoli* stát podřídit se předběžným opatřením? Nebo pouhé posouzení *prima facie* na této situaci něco mění? Jde snad o povinnost *ex lege*, kterou by bylo možno dovodit – zřejmě nějakým velmi složitým způsobem – ze Statutu MSD (*quod non*)? Jde o obyčejové pravidlo? Předpokládá se jakási (ale to je řečeno s opravdu velkou nadsázkou) „minimální jurisdikce“ Dvora, která by jej opravňovala ukládat předběžná opatření v případech, kdy je meritorní jurisdikce v daném okamžiku sice sporná, ale ne úplně vyloučená?

Ostatně pokud by Statut MSD nebo jiná právní norma delegovala pravomoc k uložení předběžných opatření i bez substantivní jurisdikce, nebylo by potom nutné před jejich uložením posuzovat jurisdikci *prima facie*.

Nauka specificky tuto otázku příliš neřeší, i když předběžná opatření jako taková představují často zpracovávané téma a posuzování jurisdikce *prima facie* v jednotlivých případech rovněž. Omezuje se v zásadě na to, že se jedná o incidenční jurisdikci.¹²⁶ Rosenne zastává – i když ne výslovně – jinou koncepci. Hovoří o běžně o „*jurisdikci*

¹²⁶ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 656 (Tomuschat).

*k uložení předběžných opatření“.*¹²⁷ Podle mého názoru to však není opodstatněné. Nejde o *pravomoc k uložení předběžných opatření*. Před jejich uložení Dvůr pouze předběžně a nezávazně posoudí svou „normální“ jurisdikci. Tedy tu samou substantivní jurisdikci, o níž rozhoduje v řízení na základě předběžné námitky a na jejímž základě – shledá-li, že je dána – vynese rozsudek ve věci samé.

Karin Oellers-Frahm se výše popsanou otázkou zabývá a uvádí, že ukládání předběžných opatření ve fázi, kdy není o jurisdikci rozhodnuto, představuje složitý problém, a připouští, že v jeho důsledku může dojít k zásahu do suverenity státu, jemuž bylo opatření uloženo, pokud vůči němu, jak se nakonec ukáže, Dvůr neměl jurisdikci.¹²⁸

Dosud se mi nepodařilo najít zcela uspokojivou odpověď na nastíněný problém. Zdá se, že jde o situaci, kterou zákonodárce neposoudil s dostatečnou prozíravostí, a cestou judikatury nelze tuto mezeru efektivněji překlenout než způsobem, kterým to MSD činí. Nezbyvá tedy než se spokojit s výrazně pragmatickým závěrem, který uvádí Oellers-Frahm, když případný zásah do suverenity, k němuž může dojít, pokud je uloženo předběžné opatření státu, vůči kterému MSD nemá jurisdikci, vnímá jako cenu za přínos předběžných opatření.¹²⁹

Uvedené zamyšlení nad touto specifickou otázkou nesměřuje ke zpochybnění ustálené praxe ukládání předběžných opatření v průběhu řízení o předběžné námitce nepřislušnosti Dvora na základě pouhého posouzení jurisdikce *prima facie*. Jeho smysl byl v kontextu této práce dvojitý. Zaprvé mělo demonstrovat, že **posouzení jurisdikce *prima facie* nemá a nemůže mít dopad na rozhodnutí o příslušnosti Dvora** ve smyslu čl. 36 odst. 6 Statutu MSD, nesmí s ním být zaměňováno a že na jeho základě ani nelze

¹²⁷ Srov.: ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 96.

¹²⁸ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 1003.

¹²⁹ „It has been generally accepted that the interference with the sovereignty of States may thus be the price for preserving the substantive rights if need be.” (Tamtéž).

spolehlivě usuzovat na výsledek řízení rozhodnutí o předběžné námitce nepřislušnosti Dvora. Zadruhé se zdá, že jde o **jeden z inherentních a obtížně řešitelných důsledků současného mechanismu konsensuální jurisdikce.**

6 JURISDIKCE *RATIONE TEMPORIS*

Jako jurisdikci *ratione temporis* lze obecně označit aspekt jurisdikce, který vymezuje časový rozsah pravomoci soudu, tedy určení, které události z časového hlediska, resp. která časová období je soud oprávněn posuzovat.¹³⁰ To ovšem zahrnuje celou řadu souvisejících kritérií, potažmo rovin, ve kterých se tento aspekt promítá. Časové aspekty jurisdikce ve sporných věcech se obvykle pojí buď s jurisdikcí materiální (často) nebo s jurisdikcí personální (v praxi mnohem méně často). S tím ostatně souvisí i to, že jurisdikce *ratione temporis* nemá narozdíl od materiální a personální jurisdikce vlastní právní úpravu. Vyčlenit a prezentovat problematiku jurisdikce *ratione temporis* jako zcela samostatnou rovinu, resp. prezentovat všechny možné případy, kde časové hledisko sehrává roli, proto není dost dobře možné a ani by to nebylo účelné.

Přesto však je namístě věnovat temporální jurisdikci samostatnou část této práce, byť stručnou, která se zaměřuje na vybrané otázky jurisdikce *ratione temporis*. Jednak je tím v systematicke práce formálně doplněna klasická triáda dělení jurisdikce na jurisdikci *ratione personae*, *ratione materiae* a *ratione temporis*, bez níž by pojednání o jurisdikci nebylo úplné. A zadruhé má zdůraznit elementární principy temporální jurisdikce, kde časová otázka sehrává primární úlohu a které si samostatnou pozornost nepochybně zasluhují.

Pod pojem jurisdikce *ratione temporis* lze tedy zahrnout všechny prvky, které jurisdikci soudu vážou na určité časové určení.

Patří sem tudíž také určení okamžiku rozhodného pro samotné posouzení jurisdikce, které jsem však v zájmu větší přehlednosti systematicky zařadila k pojednání o rozhodnutí podle čl. 36 odst. 6 Statutu MSD v části 5. Tam citovaný případ *Right of Passage over Indian Territory (Portugal v. India)*, který doplňuje případ *Nottebohm*,

¹³⁰ NAGENDRA SINGH. *The role and Record of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 12.

v němž bylo toto pravidlo formulováno, je běžně řazen mezi klíčová rozhodnutí z hlediska *ratione temporis* (a to i Dvorem samotným).

Především je třeba zdůraznit, že ***a priori* není pravomoc MSD *ratione temporis* nijak omezena**. Souvisí to i se zmíněnou absencí právní úpravy jurisdikce z časového hlediska ve Statutu MSD, který tudíž neobsahuje žádné její omezení. Jediným případným limitujícím faktorem jurisdikce *ratione temporis* je proto vůle dotčených států při přijímání jurisdikce MSD. Pokud k takovému omezení nedojde, dopadá sporná jurisdikce MSD retroaktivně i na spory, které vznikly před jejím přijetím. Zejména neplatí presumpce například v tom smyslu, že by přijetí tzv. obligatorní jurisdikce jednostranným prohlášením bez dalšího vylučovalo z jurisdikce MSD spory ohledně událostí, jež nastaly před datem přijetí jurisdikce. Například ve věci *Ambatielos* rozhodoval dokonce Dvůr o událostech, které se odehrály dříve, než vůbec vznikl.¹³¹

Pokud však státy přijímají jurisdikci MSD pro všechny spory či jejich určité kategorie předem, mají plné právo své přijetí jurisdikce v jakémkoli ohledu omezit. Mohou jej tedy omezit i z hlediska *ratione temporis*, a to zcela svobodně, dle svého uvážení a potřeb (k této absolutní svobodě podrobněji blíže v rámci problematiky výhrad k jednostranným prohlášením o přijetí obligatorní jurisdikce). V praxi jsou výhrady *ratione temporis* velmi časté.

Státy se zejména při přijetí obligatorní jurisdikce prohlášením podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD chtějí chránit před nejrůznějšími „stíny“ ze své historie, přesněji před jejich projednáváním v soudním řízení. Proto činí výhrady, které z jurisdikce MSD vylučují určité historické události či celá období, případně se snaží předejít oživení dávných nároků („*revival of old claims*“)¹³². To odpovídá strategii, že je žádoucí, aby státy přijímaly tzv. obligatorní jurisdikci i za cenu, že z ní předem vyloučí existující či potenciální spory, jejichž rizika si jsou vědomy. Jinými slovy, je lepší, pokud stát přijme jurisdikci MSD částečně, než pokud ji nepřijme vůbec. Běžné jsou zejména výhrady

¹³¹ NAGENDRA SINGH. *The role and Record of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 13.

¹³² Tamtéž.

takového typu, kdy stát prohlášením o přijetí obligatorní jurisdikce takto přijímá jurisdikci Dvora pouze pro spory, které vzniknou až po jejím přijetí.

Státy mohou být při formulaci výhrad ovšem konkrétnější a na základě vymezení *ratione temporis* vyjmout z jurisdikce konkrétní (jednoznačně identifikovatelné) události či spory. Tak například prohlášení Izraele z roku 1956 vyloučilo z jurisdikce Dvora „spory, které vznikly ohledně událostí, k nimž došlo mezi 15. květnem 1948 a 20. červnem 1949.“¹³³

Jako zásadní případ, v němž Dvůr rozhodoval o jurisdikci *ratione temporis* a definoval v něm základní princip temporální jurisdikce (přičemž konstatoval, že není příslušný z důvodů *ratione temporis*), lze uvést již výše (v části 2.3) popsany a citovaný rozsudek SDMS ve věci *Phosphates in Morocco*. V tomto řízení žalovaná Francie uspěla s námitkou nepřislušnosti Dvora *ratione temporis*, neboť svým prohlášením podle opční doložky přijala jurisdikci Dvora pro spory „po ratifikaci prohlášení ohledně situací či skutečností následujících po ratifikaci.“ K ratifikaci opčního prohlášení přitom došlo v roce 1931, přičemž k rozhodným událostem, které založily předmětný spor, došlo jednoznačně dříve, v roce 1920 (vydání příslušných vnitrostátních předpisů stanovící monopol na prospekci fosfátů) a 1925 (vydání napadeného vnitrostátní rozhodnutí).

Z jednadvacátého století pak lze uvést jako zajímavý příklad, kde právě aspekt *ratione temporis* sehrál při určování jurisdikce MSD rozhodující roli, rozsudek ve věci *Certain Property (Liechtenstein v. Germany), Preliminary Objections*¹³⁴ z roku 2005, který je pro nás zajímavý navíc tím, že souvisel s Benešovými dekrety. V tomto řízení Lichtenštejnsko v pozici žalobce uvádělo jako právní základ jurisdikce MSD čl. 1 Evropské úmluvy o mírovém urovnávání sporů ze dne 29. dubna 1957. Ten stanoví, že „Vysoké smluvní strany předloží Mezinárodnímu soudnímu dvoru k rozhodnutí všechny právní spory, které mezi nimi vyvstanou.“ Zároveň čl. 27 (a) této Úmluvy stanoví, že její ustanovení se nevztahují mj. na spory týkající se skutečností či situací, které nastaly dříve,

¹³³ Citováno podle NAGENDRA SINGH. *The role and Record of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 13.

¹³⁴ *Certain Property (Liechtenstein v. Germany), Preliminary Objections, Judgment*, ICJ Reports 2005, p. 6.

než Úmluva vstoupila v platnost mezi stranami sporu. V daném případě Úmluva vstoupila mezi stranami sporu v platnost dne 18. února 1980.

Jako předmět sporu žalobce vymezil rozhodnutí německých vnitrostátních soudů z roku 1998 a z let pozdějších, která se týkala určitého majetku lichtenštejnských občanů, včetně majetku knížete Františka Josefa II. Lichtenštejnského, přičemž tento majetek byl konfiskován československými orgány na základě Benešových dekretů. Německo vzneslo šest předběžných námitek. Druhá námitka se týkala nepřislušnosti MSD (nedostatku jurisdikce) *ratione temporis*. Při posouzení sporu z hlediska *ratione temporis* tedy šlo o to, zda se projednávaný spor týká událostí a skutečností spadajících do období před rokem 1980.

Dvůr námitce nepřislušnosti (nedostatku jurisdikce) *ratione temporis* vyhověl. V odůvodnění rozsudku (viz odst. 28-52) se přitom odvolal na starší judikaturu, kde byly řešeny otázky jurisdikce *ratione temporis*, a to případy *Phosphates in Morocco* a *Electricity Company in Sofia and Bulgaria*, které rozhodoval ještě SDMS, a na vlastní rozsudek ve věci *Right of Passage over Indian Territory* (čímž zároveň identifikoval relevantní judikaturu k temporální jurisdikci).

Konkrétně Dvůr při posuzování druhé předběžné námítky konstatoval, že text čl. 27 (a) Evropské úmluvy o mírovém urovnávání sporů se podstatně neliší od omezení temporální jurisdikce, které byly řešeny ve třech výše uvedených případech. Pak Dvůr musel v rámci 2. předběžné námítky především posoudit, zda se spor týká událostí spadajících do období před 18. únorem 1980. Nakonec dospěl k závěru, že i když samotný spor mezi Lichtenštejnskem a Německem byl vyvolán rozhodnutími německých soudů z 90. let, zdroj či pravá příčina sporu se ve skutečnosti týká Smlouvy o vztazích mezi SRN a západními mocnostmi podepsané dne 26. května 1952 v Bonnu a Benešových dekretů. Tudíž na základě čl. 27 (a) Evropské úmluvy o mírovém urovnávání sporů dospěl k závěru, že není příslušný *ratione temporis* k rozhodnutí ve věci samé.

Z relevantních rozsudků, ostatně i z povahy věci, je zřejmé, že otázky *ratione temporis* se v praxi týkají jak jednostranného prohlášení o přijetí jurisdikce, tak

i mezinárodních smluv (tedy obligatorní jurisdikce v širším smyslu). U jednostranného prohlášení záleží na formulaci námitky, u kompromisní doložky mezinárodní smlouvy na znění této doložky, eventuálně jiných relevantních ustanovení dotčené smlouvy.

Podobně jako není ostrá hranice mezi jurisdikcí materiální a personální, i jurisdikce časová a věcná se mohou překrývat – v tom rozsahu, v jakém se relevantní časové určení vztahuje ke konkrétnímu sporu.

Obecně však lze říci, že jurisdikce *ratione temporis*, či spíše výhrady *ratione temporis* jsou relativně jednoznačné (i když ne natolik, aby se čas od času nestaly předmětem sporu) a svým způsobem pro Dvůr při rozhodování i komfortní. Z hlediska možného výkladu a s tím spojených rizik poskytují i státům, a to zejména v kontextu judikatury, relativně značnou míru jistoty při výkladu takto formulovaných výhrad.

7 JURISDIKCE *RATIONE PERSONAE*

„MSD je jediným soudním orgánem, jenž je otevřen všem státům ... je tudíž způsobilý k tomu stát se obecným soudem pro celé mezinárodní společenství.“

Hermann Mosler¹³⁵

7.1 Obecně k otázce personální jurisdikce MSD

Jak už bylo naznačeno v části 1.3, pojednávající o základních pojmech, existuje rozdíl v pojetí personální jurisdikce ve vnitrostátním právu na jedné straně a v právu mezinárodním na straně druhé. To ostatně není překvapivé, neboť pokud jde o soudní pravomoc, je rozdíl mezi právem vnitrostátním a mezinárodním v podstatě ve všem. Ve vnitrostátních právních systémech jurisdikce *ratione personae* definuje, na jaký okruh subjektů dopadá soudní pravomoc (v zásadě lze říci, že vymezuje oprávnění soudu, jemuž odpovídá povinnost dotčených subjektů). V mezinárodním právu v důsledku zcela odlišné povahy soudní moci, jejíž jurisdikce se odvozuje výhradně od vůle států, to je naopak *oprávnění* subjektů vystupovat před soudem. V mezinárodním právu lze tedy jurisdikci *ratione personae* definovat jako „okruh aktérů, kteří mohou před mezinárodním rozhodovacím orgánem vystupovat v pozici procesních subjektů.“¹³⁶ To platí i ve sporném řízení před MSD: **jurisdikce *ratione personae* vymezuje subjekty oprávněné být stranou sporného řízení.**

¹³⁵ SIMMA, MOSLER (ed.) a další *The Charter of the United Nations: A Commentary.*, ed., 1. vydání, Oxford University Press, 1996.

¹³⁶ Závěrečná studie k výzkumnému projektu MZV ČR č. 1/2007 *Konkurující jurisdikce mezinárodních rozhodovacích orgánů*, řešenému v období 2007-2008 na katedře mezinárodního práva PF UK pod vedením prof. JUDr. Pavla Šturmy, DrSc. (zkrácená verze, dostupná na http://www.mzv.cz/file/317505/Konkur_jurisdikce_zkracena.pdf).

Vždy je třeba mít na paměti, že určení okruhu subjektů, které mají k MSD přístup, je věcí svobodné volby států coby normotvůrců. Tento soud byl zřízen právě k tomu, aby rozhodoval pouze spory mezi státy (vzhledem k tomu, že předmětem této práce je jurisdikce ve sporných věcech, nechávám stranou jurisdikci posudkovou). To mimo jiné znamená, že řízení je zahajováno na základě podnětu států, resp. jejich vlád, které tyto úkony činí v rámci výkonu odpovědností, jež jim byly svěřeny. Rovněž rozsudky MSD jsou závazné výhradně pro státy.¹³⁷ A to pouze pro ty státy, které byly stranami řízení, v němž byl dotčený rozsudek vydán.

Tak jako ve všech zásadních otázkách, které se k jurisdikci MSD vztahují, je vhodné i u studia jurisdikce *ratione personae* pro její komplexní pochopení brát v úvahu historický aspekt, v tomto případě především kontext doby, kdy vzniklo základní pravidlo, že stranami sporného řízení mohou být výhradně státy. V jednadvacátém století, ve složitých podmínkách mezinárodního společenství, které prošlo a prochází zásadními proměnami, stejně jako se proměnilo samo mezinárodní právo, je aplikován systém, který vznikl před sto lety a od té doby se nezměnil. V době svého vzniku byl pokrokový již v tom, že vůbec nějaký mezinárodní soud vznikl, nicméně odpovídal tehdejšímu stavu rozvoje mezinárodního práva a životu a potřebám tehdejšího mezinárodního společenství.

To však v žádném případě *a priori* neznamená, že takto vymezená personální jurisdikce MSD dnes již není dostatečná a že by koncept čistě mezistátního soudu bylo možno rovnou prohlásit za překonaný. MSD vznikl za účelem řešení sporů mezi státy a právě to zůstává jeho hlavní úlohou dodnes. (Vydávání posudků není v tomto kontextu pro jurisdikci *ratione personae* ve sporných věcech relevantní.)

Nicméně vývoj, kterým v mezidobí mezinárodní společenství prošlo, zejména pokud jde o postavení mezinárodních organizací, nás dnes staví před určité otázky. Stále je však nutno mít na paměti, že vymezení pravomoci MSD není ničím jiným než produktem normotvorné vůle států. A bude záležet pouze na jejich svobodném politickém

¹³⁷ To zdůrazňuje např. Shabtai Rosenne (ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 82).

rozhodnutí, zda nějakým dalším entitám, případně kterým a za jakých podmínek, otevrou sporné řízení před hlavním soudním orgánem OSN.

Při případné kritice současného systému a při jakýchkoli úvahách *de lege ferenda* je nezbytné vnímat otázku procesní subjektivity v širších souvislostech. Jurisdikce *ratione personae* je ve své podstatě úzce spjata s otázkou mezinárodně právní subjektivity. Proto má i v dnešní době současné uspořádání svou logiku a nelze jej označit za přežitek. I tehdy, pokud opustíme historizující pohled, je do značné míry přirozené, že procesní subjektivita ve sporném řízení před MSD je přiznána jen státům jakožto jediným nositelům primární mezinárodněprávní subjektivity s plnou způsobilostí k právům a právním úkonům a s plnou způsobilostí normotvornou. Vlastně lze přístup k MSD ve sporném řízení chápat jako – celkem přirozené – privilegium suverénů.

Otázka procesní subjektivity je navíc propojena i s otázkou mezinárodněprávní odpovědnosti a s dalšími aspekty (jako je například vymáhání rozsudků, které nejsou splněny dobrovolně, viz čl. 94 Charty OSN), které při prvoplánovém volání po procesní subjektivitě jiných entit, konkrétně mezinárodních organizací, nejsou na první pohled patrné a na které by mezinárodní právo při případné změně muselo být již připraveno nebo na ně následně *systemově* reagovat.

Ve světle všech těchto souvislostí je třeba posuzovat mechanismus, který je popsán níže. Úvodem k jurisdikci *ratione personae* lze ještě dodat, že oproti materiální jurisdikci je otázka personální jurisdikce Dvora ve sporných věcech výrazně jednodušší, a to jak z hlediska právní úpravy, tak i z hlediska rozhodovací praxe. Je tomu tak proto, že základní pravidlo je jednoduché a jednoznačné: stranami sporného řízení před MSD mohou být jen státy. Vedle tohoto pravidla však do problematiky personální jurisdikce spadá složitější a techničtější otázka přístupu k MSD ve sporném řízení. I ta je ovšem řešena jen v omezeném množství sporů. Alespoň je tomu tak v současné době, nikdy ovšem nelze předem říci, jakým směrem se bude historie vyvíjet, jakým novým otázkám bude MSD v budoucnosti čelit a která z dosud jednoduchých pravidel dostanou nový rozměr.

Personální jurisdikce MSD je upravena v č. 93 Charty OSN a v čl. 34 a 35 Statutu MSD. Má dvě základní roviny:

- a) vymezení, jaký typ subjektů může být stranou ve sporném řízení (čl. 34 odst. 1 Statutu MSD), přičemž těmito subjekty jsou **výhradně státy**, a
- b) vymezení, za jakých podmínek mají tyto státy k MSD **přístup** (čl. 35 Statutu MSD).

Svým širokým rozsahem jurisdikce *ratione personae*, který umožňuje kterémukoli státu světa přístup k němu, je MSD koncipován jako univerzální soudní orgán. Odtud ostatně plyne i běžně užívané označení Světový soud (používané již od dob SDMS). Proto bývá v této souvislosti velmi zdůrazňována možnost přístupu i jiných států, než jsou členové OSN, do sporného řízení.¹³⁸ Je tomu tak přesto, že z praktického hlediska je dnes význam této možnosti minimální. V době, kdy tento soud vznikl, se ovšem nedalo s jistotou předpokládat, že se OSN stane natolik globální organizací, aby přístup ke Dvoru pro jiné státy než členy OSN byl v praxi marginální záležitostí. Znovu je třeba zdůraznit, že širokým rozsahem personální jurisdikce se přitom rozumí počet oprávněných subjektů (tedy států), a nikoli jejich typový rozsah.

Zajímavý je vztah mezi čl. 34 a 35 Statutu MSD. V podstatě totiž čl. 34 odst. 1 Statutu MSD představuje rámec pro vymezení přístupu ke Dvoru, který je pak proveden článkem 35. Proto není divu, že se čl. 34 odst. 1 Statutu MSD nestal dosud předmětem sporu, i když *teoretické* otázky např. ohledně kvazistátních entit (členské státy federace jednající v rámci své omezené mezinárodněprávní subjektivity) by vzbuzovat mohl. Prakticky by však subjekt, který by před MSD usiloval o uznání, že je (suverénním) státem ve smyslu čl. 34 odst. 1 Statutu MSD „neprošel“ přes čl. 35 Statutu MSD. Těžištěm, resp. normativním přínosem čl. 34 odst. 1 Statutu MSD se tak zdá být spíše vymezení, že jde o sporné řízení. Každopádně jasná deklarace, že procesní subjektivita ve sporném řízení je výhradním právem států, je v každém případě potřebná a svým způsobem MSD typově definuje.

¹³⁸ Např. „The Court is established for the entire world.“ (ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 84.

Na okraj lze ještě pro úplnost upozornit, že otázku jurisdikce *ratione personae* nelze zaměňovat s *locus standi*, což je podmínka vztahující se ke konkrétnímu řízení a váže se k procesnímu postavení.

7.2 Stranou sporného řízení mohou být jen státy

Článek 34 odst. 1 Statutu MSD stanoví, že „*stranami ve sporech na Dvůr vznesených mohou být jen státy*“.

Čím je toto základní pravidlo jednodušší, tím je výmluvnější, pokud jde o charakter tohoto soudu, jeho místo a roli v mezinárodním společenství i v systému mezinárodního práva. A možná je to právě čl. 34 odst. 1 jeho Statutu, který charakterizuje MSD výstižněji než cokoli jiného.

Toto ustanovení samo o sobě v praxi nezpůsobuje problémy, jak již bylo konstatováno výše. Nikdy nebylo předmětem sporu, a tudíž se k němu nevztahuje žádná judikatura. Pro svůj určující význam však přitahuje pozornost odborné veřejnosti a je i centrálním bodem úvah o úloze MSD v dnešním světě a o jeho budoucnosti. A je také předmětem značné kritiky. Jak říká Pierre-Marie Dupuy, tento článek je „*možná slavnější za to, co nezahrnuje, než za to, co pozitivně vymezuje*.“¹³⁹

Stranami sporného řízení před MSD tedy mohou být výhradně státy a žádné jiné subjekty mezinárodního práva. Důsledky tohoto pravidla v dnešní době postihují zejména mezinárodní organizace a jednotlivce, kteří jsou ze sporného řízení před MSD vyloučeni.

Pokud jde o **jednotlivce**, neobjevuje se v tomto ohledu žádná relevantní kritika. V dnešní době, kdy existuje pro jednotlivce celá řada možností obrátit se na mezinárodní judiciální či kvazijudiciální orgány, neexistuje potřeba, aby tuto úlohu plnil orgán takového typu, jakým je MSD, hlavní soudní orgán OSN. Ponechme stranou, že by k tomu v mnoha směrech (či spíše v žádném směru) ani nebyl vybaven.

¹³⁹ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 586 (Dupuy).

Pro úplnost zde lze připomenout, že nárok jednotlivce se za určitých okolností může stát předmětem sporného řízení před MSD, a to v rámci výkonu diplomatické ochrany, přičemž tyto případy nejsou v praxi vzácností. Při výkonu diplomatické ochrany se stát ujímá nároku svého příslušníka a usiluje o uplatnění tohoto nároku cestou mezinárodního práva.¹⁴⁰ O institutu diplomatické ochrany většina autorů pojednává v souvislosti s problematikou *ratione personae*. Dle mého názoru tato otázka spadá spíše do rozsahu jurisdikce *ratione materiae*, protože jde o předmět sporu (kterým je nárok jednotlivce), a nikoli o otázku jeho subjektů (jakkoli vnímám logiku pojetí založeného na tom, že v původním faktickém sporu stojí proti sobě stát a dotčený jedinec. Je to každopádně zároveň důkaz toho, že linie mezi jurisdikcí *ratione materiae* a *ratione personae* není vždy ostrá.

Na okraj lze poznamenat, že MSD je průběžně zasíláno velké množství různých podání od nevládních organizací, jednotlivců a dalších subjektů (ať už z důvodu neznalosti nebo z různých manifestačních důvodů). Soudní kancelář MSD na takováto podání formálně odpovídá, že je Dvůr nemůže projednat.

Složitější je však situace ve vztahu **k mezinárodním organizacím**. V době, kdy vzniklo ustanovení čl. 34 Statutu SDMS, na které později navázal čl. 34 Statutu MSD, bylo mezinárodní společenství zcela jiné než dnes. Zejména postavení mezinárodních organizací bylo ve srovnání s dneškem téměř zanedbatelné. Zvláštní postavení přiznával Statut SDMS v pracovních věcech Mezinárodnímu úřadu práce (*International Labour Office, ILO*)¹⁴¹. Jiné mezinárodní organizace žádná procesní práva v rámci sporného řízení neměly.

Tento základní postoj vůči mezinárodním organizacím nakonec nedoznal změny ani při přípravě Statutu MSD. Na Konferenci v San Francisku sice zazněly různé návrhy,

¹⁴⁰ K tomu, jak byly případy diplomatické ochrany zahrnuty cestou rozhodovací praxe SDMS do jurisdikce Dvora viz výše výklad k případu *Mavrommatis* v části 2.3.

¹⁴¹ „V otázkách, týkajících se práce, bude Mezinárodní úřad míti možnost dodávati Soudnímu dvoru všechna nutná vysvětlení a za tím účelem bude ředitel tohoto úřadu dostávati opisy všech písemně učiněných podání.“ (čl. 26 Statutu SDMS).

aby byla role mezinárodních organizací v rámci sporného řízení posílena, včetně požadavků, aby mezivládním mezinárodním organizacím byla přiznána procesní způsobilost, základní koncepce však nakonec zůstala nezměněna. Článek 34 Statutu MSD byl však (oproti odpovídajícímu ustanovení Statutu SDMS) rozšířen o druhý a třetí odstavce, které postavení mezinárodních organizací ve vztahu ke spornému řízení částečně posílily, třebaže jim procesní subjektivita přiznána nebyla.

Od konce 2. světové války se však postavení mezinárodních organizací výrazně změnilo a monopol států na účast ve sporném řízení se stal terčem značné kritiky (k tomu viz níže v souvislosti s postavením mezinárodních organizací).

7.3 Přístup do sporného řízení

7.3.1 Úvod

Přístup k MSD představuje druhou, konkrétnější, rovinu personální jurisdikce. Nikoli každý suverénní stát má bez dalšího právo být stranou sporného řízení. MSD je státům *otevřen* pouze při splnění určitých podmínek. Přístup k MSD upravuje čl. 93 Charty OSN ve spojení s čl. 35 Statutu MSD.

I zde je třeba znovu zdůraznit, že samotný přístup k MSD v žádném ohledu neznamená založení jurisdikce MSD ve vztahu k dotčenému státu. Je to pouze podmínka pro případné založení jurisdikce *ratione materiae*.

Základní konstrukce přístupu k MSD vychází z toho, že tento soud je orgánem OSN (čl. 7 Charty OSN) a specificky je jejím hlavním soudním orgánem (92 Charty OSN). Statut MSD tvoří nedílnou součást Charty (viz čl. 92 Charty OSN). Důsledkem tohoto propojení je ustanovení čl. 93 Charty OSN, podle kterého jsou všichni členové OSN *ipso facto* stranami Statutu MSD. Za právem stanovených podmínek se pak mohou stranami Statutu MSD stát i jiné státy, než členské státy OSN, případně může být přístup ke Dvoru umožněn i státům, které nejsou stranami jeho Statutu.

7.3.2 Historický základ

Z historického hlediska lze připomenout, že právě způsob, jakým se zakládal přístup k soudu, představuje nejvýznamnější rozdíl mezi SDMS a MSD, pokud jde o jurisdikci ve sporných věcech. Šlo ovšem spíše o formálně právní záležitosti; praktické dopady tohoto rozdílu nebyly v podstatě žádné, dokonce i konstrukce ustanovení zakládajícího přístupu do sporného řízení je obdobná.

Nicméně SDMS, jak bylo opakovaně uvedeno výše, nebyl orgánem Společnosti národů. Čl. 14 Paktu Společnosti národů této organizaci pouze ukládal, aby zřídila mezinárodní soud. Statut SDMS pak byl právním instrumentem na Paktu zcela nezávislým, byl samostatnou mezinárodní smlouvou. K založení jurisdikce *ratione personae* byla proto nutná ratifikace Statutu SDMS, přesněji řečeno Podpisového protokolu, k němuž byl Statut SDMS připojen. I členové Společnosti národů tak museli Podpisový protokol podepsat a ratifikovat, aby získali přístup ke Dvoru, nebyli tedy stranami Statutu přímo z titulu svého členství ve Společnosti národů.

Pakt Společnosti národů tudíž logicky neobsahoval ustanovení obdobné čl. 93 Charty OSN. Nicméně čl. 35 Statutu MSD obsahově víceméně odpovídá čl. 35 Statutu SDMS. Pouze byla zohledněna specifika plynoucí z uvedené rozdílné konstrukce.

Podobná byla dokonce i úprava rezoluce, kterým Rada Společnosti národů stanovila podmínky, za nichž byl SDMS otevřen jiným státům než členským státům Společnosti národů a státům uvedeným v příloze Paktu ve smyslu čl. 35, druhého odstavce Statutu SDMS.

7.3.3 Státy, které mají přístup k MSD

De iure existují tři kategorie států oprávněných být účastníky sporného řízení před MSD.

1. Členové OSN

První, vždy početně nejvýznamnější, kategorií jsou státy, které jsou stranami Statutu MSD z titulu svého členství v OSN. V současné době má podle aktuálního údaje na webových stránkách MSD na tomto základě přístup ke Dvoru 193 států.¹⁴²

Pokud jde o určení konkrétního data, kdy dotčeným státům vzniká členství v OSN a *ipso facto* přístup k MSD, tedy procesní subjektivita, platí, že pro zakládající členy OSN je tímto datem deponování ratifikační listiny k Chartě OSN. Pro ostatní státy, tedy pro státy, které přistoupily, je to datum jejich přijetí do OSN (ve smyslu čl. 4 odst. 2 Charty OSN).

2. Strany Statutu MSD, které nejsou členy OSN

Druhou kategorií států, které mají k MSD přístup, jsou státy, které nejsou členy OSN, ale jsou stranami Statutu MSD. Děje se tak na základě čl. 93 odst. 2 Charty OSN. Stát, který není členem OSN, se může stát stranou Statutu za podmínek, které stanoví v každém jednotlivém případě **Valné shromáždění na základě doporučení Rady bezpečnosti**. Jakmile jsou však tyto státy přijaty, mají ve vztahu k MSD stejné postavení jako členské státy OSN. Z toho zejména vyplývá, že mohou, ale nemusí přijímat jurisdikci Dvora, ať už podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD nebo jiným způsobem. Strany Statutu, které nejsou členy OSN, se dále především mohou podílet na volbě soudců stejným způsobem jako členové OSN. Účastní se rovněž procedury pro přijímání změn Statutu MSD a přispívají na náklady Dvora.

V průběhu let 1946 až 2004 se tímto způsobem stalo stranou Statutu MSD celkem pět států, předtím, než se staly členy OSN. Šlo o Švýcarsko (1948), Lichtenštejnsko (1954), San Marino (1954), Japonsko (1954) a Nauru (1988). **Podmínky** jejich přijetí byly ve všech případech **stejně** (poprvé byly stanoveny rezolucí Valného shromáždění 91 (I) ze dne 11. prosince 1946 ve vztahu ke Švýcarsku). Patřilo mezi ně

¹⁴² <https://www.icj-cij.org/en/states-entitled-to-appear>.

přijetí ustanovení Statutu MSD, přijetí všech závazků podle čl. 94 Charty OSN a závazek podílet se na nákladech Dvora. V současné době jsou všechny tyto státy již členy OSN.

3. Státy, které nejsou stranami Statutu MSD

Třetí kategorii států, které se mohou účastnit sporného řízení před MSD, představují státy, které nejsou stranami Statutu MSD. Dvůr je těmto státům podle čl. 35 odst. 2 Statutu MSD otevřen za podmínek, které stanoví Rada bezpečnosti, pokud platné smlouvy neobsahují jinou úpravu. Podmínky stanovené Radou bezpečnosti však musí těmto státům zajišťovat rovné postavení stran před Dvorem (čl. 35 odst. 2 Statutu MSD).

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 9 ze dne 15. října 1946 stanoví, že takový stát musí zaprvé uložit u Generálního tajemníka OSN prohlášení, kterým přijímá jurisdikci Dvora, v souladu s Chartou OSN a za podmínek stanovených Statutem MSD a jeho Jednácím řádem, a zadruhé se zavázat, že v dobré víře splní rozhodnutí Dvora a že přijímá všechny závazky člena OSN podle čl. 94 Charty OSN.

Prohlášení o přijetí jurisdikce přitom může být jak **partikulární** (tzn., že se může vztahovat k existujícímu sporu nebo skupině sporů), nebo **obecné neboli generální** (pro všechny spory nebo kategorie sporů do budoucna). Takový stát může v souladu s čl. 36 odst. 2 Statutu MSD učinit prohlášení o přijetí tzv. obligatorní jurisdikce, avšak ve vztahu k jiným státům, které jsou stranami Statutu MSD a rovněž toto prohlášení učinily, nebude účinné bez jejich výslovného souhlasu.¹⁴³ O platnosti prohlášení o přijetí jurisdikce ve smyslu uvedené rezoluce pak rozhoduje Dvůr.

Pro zajímavost lze uvést historickou poznámku: byl to sám MSD, který musel upozornit Radu bezpečnosti na ustanovení čl. 35 odst. 2 Statutu MSD a na potřebu jednat podle tohoto ustanovení,¹⁴⁴ aby mohl následně upravit svá vlastní procesní pravidla

¹⁴³ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 185 (Oellers-Frahm).

¹⁴⁴ Podobně tomu bylo i u SDMS.

v závislosti na podmínkách stanovených Radou bezpečnosti. Za tímto účelem Rada bezpečnosti ustavila expertní výbor, který následně odmítl návrh na vyloučení *a limine* každého státu, jehož vláda se ujala moci za pomoci dřívějších nepřátelských států. Expertní výbor považoval za potřebné zajistit, aby přístup ke Dvoru byl co nejširší, a proto návrh nepodpořil.¹⁴⁵

Takováto prohlášení učinila řada států, před tím, než se staly členem OSN. Partikulární prohlášení učinily Albánie (v roce 1947) a Itálie (1953). Obecné prohlášení učinil Cejlon (1952), Kambodža (1952), SRN (1955, 1956, 1961, 1965 a 1971), Finsko (1953 a 1954), Itálie (1955), Japonsko (1951), Laos (1952) a Vietnam (1952).

Od vstupu Švýcarska do OSN v roce 2004 existovaly druhá a třetí kategorie toliko *de iure*, a to až do okamžiku prohlášení Palestiny, které bylo deponováno dne 4. června 2018.¹⁴⁶

7.4 Jurisdikce *ratione personae* v judikatuře

V úvodu této části jsem poznamenala, že oproti materiální jurisdikci není jurisdikce *ratione personae* zdaleka tak často předmětem sporů před MSD. To ovšem neznamená, že by o ní MSD nerozhodoval vůbec. A už vůbec to neznamená, že by tyto kauzy byly méně významné. Naopak, ukazuje se, že právě tyto případy mohou mít závažný dopad na přesvědčivost výkonu mezinárodní spravedlnosti.

Zatímco čl. 34 Statutu MSD, resp. princip, že právo vystupovat ve sporném řízení mají výhradně státy, nepřinesl v praxi žádný relevantní problém, aplikace čl. 35

¹⁴⁵ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 607 a násl. (Zimmermann).

¹⁴⁶ „... the State of Palestine hereby declares that it accepts with immediate effect the competence of the International Court of Justice for the settlement of all disputes that may arise or that have already arisen covered by Article I of the Optional Protocol to the Vienna Convention on Diplomatic Relations Concerning the Compulsory Settlement of Disputes (1961), to which the State of Palestine acceded on 22 March 2018“.

Statutu MSD dala vzniknout sérii rozsudků, které se z hlediska integrity rozhodování o jurisdikci jeví jako vůbec nejproblematictější v dosavadní rozhodovací praxi MSD. Tyto případy lze vnímat i jako ilustraci toho, jak se zdánlivě samozřejmé a dlouho spící ustanovení může přihlásit ke slovu, pokud se otřese *status quo* na mezinárodně politické scéně.

Pro úplnost je však třeba se napřed vrátit do doby krátce po 2. světové válce. Poprvé MSD řešil aplikaci čl. 35 odst. 2 Statutu MSD ve věci *Corfu Channel Case*. V tomto řízení bylo řešení otázek spojených s tímto ustanovením relativně nekonfliktní. Albánie, v pozici žalované, nebyla v době podání žaloby stranou Statutu MSD. Spojené království proti ní podalo žalobu s tím, že doporučení Rady bezpečnosti předložit spor Dvoru zakládá jurisdikci Dvora. Proti tomu se však Albánie výslovně ohradila. Ve své procesní komunikaci nicméně projevila ochotu účastnit se řízení. Zdůraznila však přitom; že s postupem Velké Británie nesouhlasí a že její vstřícný postup v dotčeném řízení se nesmí stát základem pro precedent v dalších řízeních. Dvůr podání Albánie (konkrétně šlo o dopis ze dne 2. června 1947) vcelku flexibilně vyhodnotil jako dokument, jímž je akceptována jurisdikce, a to jako partikulární prohlášení ve smyslu čl. 35 odst. 2 Statutu MSD.¹⁴⁷ V průběhu celé své činnosti MSD v situacích, kdy nejsou striktně splněny formální podmínky pro založení jeho pravomoci, postupuje vstřícně vůči státům, které projeví ochotu účastnit se řízení, aniž by vymáhal důsledné plnění formalit.

Čl. 35 Statutu MSD později sehrál rozhodující roli v několika sporech, v nichž byl žalovanou či žalující stranou v řízení nástupnický stát bývalé Jugoslávie. Tyto kauzy mají mnoho vrstev a objevuje se v nich celá řada zajímavých prvků a problémů, které nelze stručně obsáhnout, a objektivní a komplexní hodnocení těchto rozhodnutí by přesáhlo možnosti této kapitoly. Pokusím se tedy – velmi zjednodušeně – shrnout či spíše nastínit některé závěry z nich.

S plným vědomím toho, co bylo výše řečeno o posuzování jurisdikce *prima facie* v rámci ukládání předběžných opatření, zohledním i tyto úvahy Dvora. Zaprvé je stejně

¹⁴⁷ *Corfu Channel case, Judgment on Preliminary Objection, IC J Reports 1948, p. 15. (str. 28).*

tak analyzuje nauka a zadruhé dotčené případy mají výrazný politický rozměr a skutečnost, že toto posouzení nemá velkou právní hodnotu, mu nic neubírá na vypovídací hodnotě o uvažování Dvora, které *de facto* nemusí být vždy politicky neutrální (jakkoli *de iure* musí). Ostatně, právě tyto případy jsou důkazem toho, co bylo řečeno výše: rozhodnutí o jurisdikci *prima facie* není určující, často je odlišné od skutečného rozhodnutí o jurisdikci a Dvůr se svým posouzením jurisdikce *prima facie* v dalších fázích řízení nijak nevypořádává.

Tato rozhodnutí jsou zajímavá zejména ve vzájemné souvislosti. Místy v nich MSD kličkoval ve vlastní judikatuře natolik nepřesvědčivým způsobem, že z nich prakticky nelze vyvodit žádné obecné závěry, resp. linii judikatury. V různých souvislostech tolikrát zdůrazňovaná konzistentnost judikatury o jurisdikci se zde poněkud vytrácí.

V dotčených případech bylo sporné, zda Federativní republika Jugoslávie (Srbsko a Černá Hora) je nástupnickým státem bývalé Socialistické federativní republiky Jugoslávie, či přesněji řečeno, jaké vlastně je její postavení v OSN.¹⁴⁸ Vznikla tedy otázka, zda má tento stát k MSD přístup, která se stala předmětem rozhodování o jurisdikci *ratione personae* ve čtyřech případech, v nichž tento stát vystupoval jako žalující či žalovaná strana.

Prvním z nich byl případ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (někdy zkráceně označovaný jako „*(Bosnian) Genocide*“).

¹⁴⁸ Příslušné rezoluce sice stanovily, že Federativní Republika Jugoslávie (Srbsko a Černá Hora) nemůže pokračovat v členství bývalé Socialistické Federativní Republiky Jugoslávie, a že tudíž musí požádat o členství v OSN. Neřešily však okamžité následky této situace pro členství Jugoslávie v OSN, takže v tomto směru panovaly nejasnosti. Této otázky se týkaly rezoluce SC Res 757 ze dne 30. května 1992 a SC Res 777 ze dne 19. září 1992, GA Res, 47/1 z 22. září 1992 a 48/88 ze dne 20. prosince 1993.

Žalobce se jako na právní základ jurisdikce odvolával na kompromisní doložku obsaženou v čl. IX Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia (dále jen Úmluva o genocidiu).¹⁴⁹

MSD se nejprve otázce členství žalovaného státu v OSN vyhnul. V rámci posuzování jurisdikce *prima facie* při rozhodování o předběžných opatřeních dospěl k závěru, že čl. IX Úmluvy o genocidiu by bylo *prima facie* možno posuzovat jako „zvláštní ustanovení platné smlouvy“ ve smyslu čl. 35 odst. 2 Statutu MSD, které zakládá státu, jež není stranou Statutu MSD, přístup ke Dvoru mimo režim Rezoluce Rady bezpečnosti č. 9 (1946).¹⁵⁰

Když Dvůr v této věci rozhodoval v roce 1996 o své jurisdikci, už se k této otázce nevrátil a ponechal tak bez odpovědi otázku, zda čl. IX Úmluvy o genocidiu lze považovat za zvláštní ustanovení smlouvy ve smyslu čl. 35 odst. 2 Statutu MSD navzdory skutečnosti, že toto smluvní ustanovení vstoupilo v platnost až poté, co nabyl platnosti Statut MSD. Nicméně MSD zde dospěl k závěru, že je příslušný.

Když pak MSD v roce 2007 rozhodoval ve věci samé, usoudil, že jeho rozsudek o jurisdikci z roku 1996 zakládá *res iudicata* rovněž ohledně přístupu k soudu, ať už na základě čl. 35 odst. 1, nebo čl. 35 odst. 2 Statutu MSD.¹⁵¹

Dále šlo o případ, kdy Srbsko a Černá Hora žalovalo(y) členské státy NATO, tedy *Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium), (Serbia and Montenegro v. Canada) (Serbia and Montenegro v. France) (Serbia and Montenegro*

¹⁴⁹ Čl. IX Úmluvy o genocidiu zní: „Spory mezi smluvními stranami týkající se výkladu, provádění nebo plnění této Úmluvy včetně sporů týkajících se odpovědnosti státu za genocidium nebo za kterýkoli z ostatních činů vypočtených v článku III, předkládají se na žádost kterékoli sporné strany k projednání Mezinárodnímu soudnímu dvoru.“

¹⁵⁰ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 8 April 1993 ICJ Reports 1993, p. 3 (str. 14, odst. 19).

¹⁵¹ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43.

v. Germany) (Serbia and Montenegro v. Italy) (Serbia and Montenegro v. Netherlands) (Serbia and Montenegro v. Portugal) (Yugoslavia v. Spain) (Serbia and Montenegro v. United Kingdom) (Yugoslavia v. United States of America).

Zde se již MSD k otázkám čl. 35 odst. 2 Statutu MSD (tj. k otázce zvláštního ustanovení platné smlouvy) v rámci rozhodování o předběžných opatřeních nevyjádřil a spíše shledal, že se spor nevztahuje k předmětu Úmluvy o genocidii. Nicméně zároveň řekl, že čl. IX Úmluvy by v zásadě jurisdikci Dvora založit mohl.¹⁵²

Když však Dvůr následně rozhodoval o své jurisdikci na základě předběžných námitek podaných různými žalovanými státy, plně posoudil čl. IX Úmluvy o genocidii a shledal, že tento článek se vztahuje pouze na smlouvy předcházející vstupu Statutu v platnost.¹⁵³ Tudíž se kompromisní doložka Úmluvy o genocidii jako právní základ jurisdikce uplatnit nemůže. Navíc shledal, že žalobkyně, Federativní republika Jugoslávie, nebyla v době podání žaloby členem OSN, a tudíž nemá přístup ke Dvoru ani na základě čl. 35 odst. 1 Statutu MSD.

Po tomto závěru by bylo logické, kdyby Dvůr k témuž dospěl v případě žalob podaných proti Srbsku i v následujících rozhodnutích. To se však nestalo. Při rozhodování v meritu ve věci (Bosnian) Genocide (viz výše) dospěl k závěru, že je vázán svým rozsudkem o jurisdikci (*res iudicata*) z roku 1996.¹⁵⁴

V dalším případě, tedy ve věci Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), se Dvůr odchýlil od ustálené teze, že podmínky pro založení jurisdikce musí být splněny při podání žaloby

¹⁵² Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), Provisional Measures, Order of 2 June 1999, ICJ Reports 1999, p. 124 (str. 137, odst. 37).

¹⁵³ Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium), Preliminary Objections, Judgment, ICJ Reports 2004, p. 279 (str. 323, odst. 113).

¹⁵⁴ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 699 (Tomuschat).

a shledal, že i když nebyla podmínka přístupu ke Dvoru podle čl. 35 odst. 1 Statutu MSD splněna v době podání žaloby, může být tento nedostatek následně zhojen. Přitom se odvolal na judikaturu SDMS ve věci *Mavrommatis Palestine Concessions*, konkrétně na tzv. pravidlo či doktrínu Mavrommatis. Tím se současně vyhnul tomu, aby musel znovu posuzovat otázku *ratione temporis*, pokud jde o smlouvy podle čl. 35 odst. 2 Statutu MSD (tedy znovu posoudit, zda čl. IX Úmluvy o genocidii představuje „zvláštní ustanovení platné smlouvy“, které by zakládalo bez dalšího jurisdikci Dvora pro stát, jenž není stranou Statutu MSD, i když vstoupilo v platnost až po Statutu).

V této souvislosti definoval Dvůr důležitý princip vztahující se **zkoumání podmínek *ratione personae ex offo***. V případě *Legality of Use of Force* Dvůr uvedl, že v daném řízení strany nemohou zpětně určovat právo žalobce obrátit se na Dvůr v souladu s pravidly jurisdikce, ani kdyby se na tom dohodly. Řekl, že otázka, zda má stát **přístup ke Dvoru jako strana Statutu MSD nebo na základě čl. 35 odst. 2 MSD, je mimo dispoziční sféru stran**. Konkrétně uvedl: „*Otázkou je, zda bylo Srbsko a Černá Hora z právního hlediska¹⁵⁵ oprávněno obrátit se na Dvůr jako strana Statutu v době, kdy bylo zahájeno řízení v těchto případech. Vzhledem k tomu, že tato otázka nezávisí na názorech nebo přáních stran, i kdyby nyní dospěly ke stejnému stanovisku, Dvůr by nemusel shledat toto stanovisko jako nutně správné. Úloha Dvora tuto otázku prošetřit a dospět k vlastnímu závěru je tak pro Dvůr povinná bez ohledu na konsensus stran a v žádném případě není neslučitelná se zásadou, že jurisdikce Dvora se odvozuje od souhlasu stran.*“¹⁵⁶

Toto je z obecného hlediska velmi relevantní závěr: **na jurisdikci *ratione personae* se nevztahuje konsensuální princip**. Je tomu tak proto, že podmínky definující personální jurisdikci, resp. přístup ke Dvoru, jsou stanoveny Statutem MSD, a tudíž závazné jak pro strany, tak pro samotný Dvůr.

¹⁵⁵ Důraz je doplněn přímo v rozhodnutí.

¹⁵⁶ *Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium)*, Preliminary Objections, ICJ Reports 2004, p. 279 (str. 295, odst. 36).

Ovšem, jak zdůrazňuje Christian Tomuschat, ve věci „*(Bosnian) Genocide*“ se Dvůr tohoto principu neдрžel. „*Nepřezkoumával ex officio, zda může být nárok platně uplatněn proti Jugoslávii a omezil se na přezkum předběžných námitek vznesených jugoslávskou vládou. Ani jedna ze stran neupozornila Dvůr na otázku čl. 35. Bosna a Hercegovina nechtěla ohrozit svou žalobu a nová „nesocialistická“ Jugoslávie trvala na tom, že zánik socialistického státu v důsledku rozdělení neovlivnil jeho identitu. V případě Legality of Use of Force Dvůr nakonec musel uznat, že kontinuita členství v OSN (po 27. dubnu 1992) nemůže být potvrzena. Když nakonec musel rozhodnout o meritě v obviněních z genocidia vznesených Bosnou a Hercegovinou proti Srbsku a, v analogickém případě, Chorvatska proti Srbsku, za účelem vyhodnocení své jurisdikce se pustil do rozvláčné diskuse kličkující jeho judikaturou, aniž by byl schopen poskytnout uspokojivé vysvětlení. Tou dobou se už Srbsko dovolávalo neaplikovatelnosti kompromisní doložky čl. IX Úmluvy o genocidii.*“¹⁵⁷

Zmíněná judikatura k výkladu a aplikaci čl. 35 Statutu MSD – která je mnohem komplexnější než výše naznačený nástin – by si na jednu stranu rozhodně zasloužila hlubší rozbor v širším kontextu, který by přesáhl téma a možnosti této práce. I když je na druhou stranu otázkou, nakolik by to bylo účelné s ohledem na to, že tu lze těžko vysledovat nějakou prakticky užitečnou linii.

Je pravda, že ke sporům ohledně aplikace a výkladu článku 35 Statutu MSD v praxi dochází vzácně a že uvedené případy byly spojeny se specifickou mezinárodněpolitickou situací. Avšak právě složité a nestandardní situace v citlivých dobách, případně při aktuálních krizích, jimž mezinárodní společenství v daném okamžiku prochází, by měly být pro Dvůr výzvou, aby osvědčil svůj význam.

U této série případů jsem váhala, jaký k nim zaujmout postoj, pokud jde o závažnost roztržité judikatury vztahující se k určování jurisdikce. Na jedné straně lze říci, že se v těchto kauzách jednalo o zvláštní otázku. Byla řešena vůbec poprvé, a to

¹⁵⁷ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 656 (Tomuschat).

za velmi specifických historických podmínek, které už možná ani nemusejí nastat. Ostatně větší či menší množství problematických a vnitřně rozporných případů má ve svém portfoliu prakticky každý významný soud.

Nepodařilo se mi však nalézt žádné uspokojivé *právní* vysvětlení, kterým by se dala uvedená rozhodnutí aplikující čl. 35 Statutu MSD zpracovat, resp. uvést do rozumného souladu tak, aby v tomto směru vznikla nějaká (jakákoliv) linie judikatury, v níž by bylo možno nadále pokračovat. Dvůr se tím stává nepředvídatelným, čímž se do značné míry otřásá onen „pilíř civilizace“, o němž poněkud pateticky, avšak výstižně hovoří Nagendra Singh v citátu uvedeném v záhlaví kapitoly 3.5. Je sice málo pravděpodobné, že by historicky nastala obdobná situace – jakkoli ani to nelze vyloučit – problém je však zejména v tom, že jakmile Dvůr založil judikaturu, která se v téže otázce rozbíhá dvěma směry, bude mít do budoucna už navždy na výběr, ke kterému výkladu se podle okolností přikloní a v obou směrech bude mít k dispozici argumentaci odkazem na svá předchozí rozhodnutí. Principy takto založené, resp. relativizace dosud ustálených principů (viz např. problematické odvolání se na doktrínu Mavrommatis v „chorvatském“ případě),¹⁵⁸ se pak nemusí uplatnit pouze při rozhodování na základě čl. 35 Statutu MSD, ale při rozhodování o jurisdikci obecně.

To, že se tak ve výše uvedených případech stalo ve vztahu k identickému subjektu, situaci dodává další a ještě závažnější rozměr. Výstižně shrnuje celou situaci Tomuschat, když říká, že: „objevil se tak jasný rozpor: Srbsku bylo odepřeno bránit svá práva, která mu údajně byla porušena členskými státy NATO, ale žádná právní překážka nestála v cestě k tomu, aby bylo žalováno.“¹⁵⁹

¹⁵⁸ K tomu blíže separátní vótum, které k rozsudku připojil soudce Owada, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Preliminary Objections, Judgment, ICJ Reports 2008, p. 412 (str. 495).

¹⁵⁹ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 700 (Tomuschat).

Vzhledem k tomu, že odepření přístupu, případně dokonce systematické odpírání přístupu ke Dvoru může zároveň představovat *denegatio iustitiae* v závažnější rovině než je tomu u jednotlivých sporů, tedy *ratione materiae*, nelze tyto případy odbýt konstatováním, že otázky *ratione personae* jsou kvantitativně marginální, případně rozsahem, v jakém jsou v současné době státy členy OSN.

7.5 Mezinárodní organizace a sporné řízení

Z hlediska platného práva mezinárodní organizace v současné době vlastně nejsou pro personální jurisdikci MSD ve sporných věcech, striktně vzato, relevantním tématem. Avšak v rámci komplexního pohledu na otázky jurisdikce *ratione personae* je vhodné popsat i současné postavení mezinárodních organizací v rámci sporného řízení, jakož i přiblížit úvahy *de lege ferenda*, které byly naznačeny výše. Již proto, že tato problematika je spojena s kritickou analýzou článku 34 Statutu MSD a že je k úpravě personální jurisdikce připojena i systematicky, tedy v čl. 34 Statutu MSD, konkrétně v jeho druhém a třetím odstavci.

Je skutečností, že *de lege lata* mezinárodní organizace nemohou vystupovat jako strany ve sporném řízení před MSD. Nicméně jejich procesní pozice v rámci sporného řízení není zcela nulová. Statut MSD jim přiznává určitou roli právě ve zmíněném druhém a třetím odstavci svého čl. 34. To, že ze systematického hlediska je úloha mezinárodních organizací začleněna do úpravy personální jurisdikce, rovněž vypovídá o určitém pohledu zákonodárce.

V širším kontextu lze pro úplnost také připomenout, že státy nemají na rozdíl od OSN a jejích agentur právo žádat o posudek.¹⁶⁰ A ani „třetí státy“ nemohou vstupovat do sporného řízení obdobným způsobem, jako to mohou činit mezinárodní organizace podle čl. 34 odst. 2 Statutu MSD. V těchto dvou aspektech lze spatřovat jakýsi projev vyváženosti procesních práv mezi státy a mezinárodními organizacemi, byť ve velmi omezeném významu.

¹⁶⁰ Mimochodem, Christian Tomuschat se domnívá, že by taková možnost přiznaná státům zavalila Dvůr natolik, že by tím byl ochromen.

Ustanovení čl. 34 Statutu MSD upravuje účast mezinárodních organizací ve dvou ohledech. Podle čl. 34 odst. 2 Statutu MSD mohou mezinárodní organizace poskytovat Dvoru v rámci sporného řízení relevantní informace, a to nejen tehdy, pokud o to Dvůr požádá, ale i na základě vlastní iniciativy. V praxi se tyto situace týkaly např. ICAO.¹⁶¹

Čl. 34 odst. 3 Statutu MSD pak stanoví, že pokud jde ve sporu, který Dvůr řeší, o výklad ustavujícího aktu nějaké mezinárodní organizace nebo o výklad mezinárodní úmluvy přijaté na základě tohoto aktu, tajemník Dvora zpraví tuto organizaci a dodá jí opis písemného řízení.

Pro zajímavost lze dodat, že na rozdíl od článku 34 odst. 1 Statutu MSD, který byl vždy jasný, ohledně pojmu „veřejné“ v čl. 34 odst. 2 Statutu MSD vyvstaly nejasnosti.¹⁶² Ty Dvůr vyřešil tak, že přijímá podání toliko od mezivládních organizací.

Současná úprava, podle níž mezinárodní organizace může ve sporném řízení toliko vystupovat jako *amicus curie*, má přirozeně svou genezi. V éře SDMS měl na základě čl. 26 Statutu SDMS, jak bylo uvedeno výše, privilegované postavení *International Labour Office* (ILO). Ten se posléze při přípravě nového soudu stal jedním z vůdčích aktérů, kteří usilovali o přístup mezinárodních organizací do sporného řízení v rámci příprav návrhu Statutu MSD. Na Konferenci v San Francisku návrhy na zapojení mezinárodních organizací do sporného řízení před nově vznikajícím soudem sice zazněly, nakonec však tyto hlasy nebyly vyslyšeny a statut nového soudu tak byl z hlediska jurisdikce *ratione personae* založen na stejných principech jako Statut SDMS.

Tlaky na prosazení přístupu mezinárodních organizací do sporného řízení nakonec našly určitý výraz v přidání odstavců 2 a 3 do článku 34 Statutu MSD.

¹⁶¹ K ustanovení čl. 34 odst. 2 a 3 Statutu MSD podrobněji srov. ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 637 a následující (Dupuy).

¹⁶² Tamtéž.

Mezinárodním organizacím sice nebyl přístup do sporného řízení umožněn, ale jejich postavení bylo přece jen posíleno alespoň tímto kompromisním způsobem.

Zajisté nelze pominout skutečnost, že v době vzniku SDMS byla role mezinárodních organizací oproti dnešnímu stavu nesrovnatelná, ať už jde o jejich význam v životě mezinárodního společenství, jejich právní postavení či množství. A rovněž od konce 2. světové války se postavení mezinárodních organizací, včetně jejich mezinárodněprávního postavení, výrazně posílilo. To platí jak pro OSN, tak i pro organizace regionálního charakteru. Ostatně k tomu významně přispěl i sám MSD, když v roce 1949 shledal, že OSN disponuje určitou mezinárodně-právní subjektivitou (posudek ve věci *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*).

V podstatě ze všech stran lze dnes slyšet silnou kritiku v tom směru, že výhradní monopol států na přístup do sporného řízení je přežitkem, který neodpovídá stavu současného mezinárodního práva, resp. právnímu postavení mezinárodních organizací. Je zajímavé, že kritika ustanovení čl. 34 Statutu MSD zaznívá nejen od mezinárodních organizací nebo nauky, ale též „zevnitř“ samotného Dvora, tedy ústy jeho soudců. Mezi ostré kritiky stávajícího stavu se řadí například i bývalí předsedové Dvora Jennings a Bedjaoui.

Předseda MSD Bedjaoui ve svém projevu na téma „The International Court of Justice: What will its Future be?“ adresovaném Valnému shromáždění OSN dne 12. října 1995 uvedl: „*Jurisdikce Dvora ratione personae zamrzla v roce 1922. Dvůr je otevřen pouze státům. Dnes, kdy mezivládní organizace dospěly, je důležité umožnit jim přístup do sporného řízení. Státy, subjekty tradičně popisované jako „primární“ či „nezbytné“ složky mezinárodního právního pořádku, ve skutečnosti již nejsou jedinými hráči v mezinárodních vztazích, či jedinými účastníky dialogu tam, kde se jedná o udržování míru. Mezinárodní život každý den ukazuje, že je nutno brát ohled i na jiné entity, zejména mezinárodní organizace. Přístup do sporného řízení, který je v současné době vyhrazen pouze státům, se tak nyní může zdát příliš úzký. Mezi prostředky k překonání těchto nedostatků patří inkorporace, do některých mezinárodních smluv, doložek ad hoc, které stanoví, že v případě mezi organizací a státy, požádá organizace o posudek, který na základě dohody stran bude mít závazný účinek. Tato technika, označovaná jako*

„obligatorní posudek“ (...) je nicméně pouhým nouzovým řešením, které nemůže nahradit plný přístup mezinárodních organizací s mezinárodní právní subjektivitou do sporného řízení.“¹⁶³

Mechanismus, který zmiňuje předseda Bedjaoui, obsahuje například Úmluva OSN o smluvním právu mezi státy a mezinárodními organizacemi ze dne 21. března 1986. Ta v čl. 66 zakotvuje poměrně podrobný mechanismus řešení sporů, včetně možnosti obrátit se na Dvůr, buď prostřednictvím žaloby, jde-li o spor mezi státy, nebo právě prostřednictvím žádosti o posudek, iniciované státem a podané orgánem organizace k tomu oprávněné.¹⁶⁴

Zastánci procesní subjektivity mezinárodních organizací mluví o anachronismu, anomálii či přežitku v podobě monopolu států na přístup do sporného řízení. Nesetkala jsem se však v této souvislosti s komplexnější relevantní analýzou, která by reflektovala širší právní kontext, nebo s řešením, které by mělo konkrétnější kontury. Za těchto okolností je obtížné vést právní diskusi, neboť uvedené proklamace jsou v podstatě pouze politické povahy.

Na jednu stranu přesvědčivě působí argument Christiana Tomuschata, který argumentuje postavením zejména Evropské unie, která se v čím dál tím větším rozsahu stává stranou multilaterálních mezinárodních smluv. I proto tento autor považuje čl. 34 odst. 1 Statutu MSD za anachronismus.¹⁶⁵ Na druhou stranu, proč tedy nepočkat, až bude Evropská unie členem OSN?

Pouze Rosenne dospívá k velmi zdrženlivému závěru (se kterým se osobně ztotožňuji), pokud jde procesní subjektivitu mezinárodních organizací ve sporném řízení.

¹⁶³ Projevy předsedů Dvora jsou dostupné na www.icj-cij.org.

¹⁶⁴ K tomu viz ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 83.

¹⁶⁵ Viz ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 661 (Tomuschat).

Uvádí, že „otevření sporného řízení účasti mezinárodních organizací by změnilo charakter mezinárodního soudnictví a není jasné, jaké by to mělo výhody. Zkušenosti od roku 1946 nepodporují myšlenku, že by mezinárodní organizace **potřebovaly** přístup do sporného řízení k plnění svých úkolů.“¹⁶⁶

Nicméně navzdory těmto hlasům, které volají po přístupu mezinárodních organizací do sporného řízení a objevují se s takovou četností, že s nadsázkou začínají trochu připomínat Katonovo „ostatně myslím, že Kartágo ...“, se s ohledem na postoj států nezdá, že by k této změně v dohledné době mohlo dojít.

Státy daly jasně najevo svou pozici v rámci Zvláštního výboru k Chartě OSN („*Special Committee on the UN Charter*“) v roce 1997. Když delegace Guatemaly navrhla významnou změnu čl. 34 Statutu MSD, podle níž by mohly mezinárodní organizace včetně OSN předkládat Dvoru spory, zvedla se vlna námitek, včetně zpochybnění pojmu mezinárodněprávní subjektivity mezinárodních organizací.¹⁶⁷

Pomineme-li skutečnost, že nic nenasvědčuje tomu, že by státy jevily zájem na této změně, je třeba si uvědomit, že by k této změně nestačilo jen doplnění dalšího odstavce do čl. 34 či 35 Statutu MSD. Bylo by nutné provést systémové zásahy do Statutu MSD i do Charty OSN a upravit nejen procesní subjektivitu, ale například i otázku sankcí pro případ neprovedení rozsudku. Pokud by se tak stalo a mezinárodním organizacím by skutečně byla přiznána procesní subjektivita, je pravděpodobné, že by se tak stalo v rámci radikální systémové změny celé organizace, jakož i zásadní proměny mezinárodního práva.

¹⁶⁶ ROSENNE, S. *The World Court: What it is and how it works*. 4. edition, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 83.

¹⁶⁷ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 605 (Dupuy).

7.6 Závěrečná poznámka k jurisdikci *ratione personae*

Jak vyplývá z výše uvedeného, lze vysledovat určitý paradox. Materiální jurisdikce, založená na konsensuálním principu, je „tak nějak problematická“ už od samého počátku a z povahy věci. Je předmětem četné a poměrně konzistentní judikatury i zájmu nauky a poněkud paradoxně tak poskytuje jistou míru předvídatelnosti, a tudíž i relevantní stupeň právní jistoty.

Možná trochu překvapivě (alespoň pro mě) je to právě jurisdikce *ratione personae*, kde se nakonec otevírají aktuálně nejzávažnější otázky a pochybnosti spojené s úlohou a budoucností MSD. Ať už je to výše naznačená nekonzistentnost, resp. značná nepředvídatelnost v aplikaci čl. 35 Statutu MSD (což je ovšem odpovědnost samotného Dvora a nemusí to mít zásadní dopad na jeho objektivní postavení v rámci systému, ostatně s ohledem na faktické okolnosti ani na jeho politické postavení), tak zejména otázky spojené s případnými reformami MSD a jeho úlohou do budoucna.

A například v souvislosti s případem *Legality of Use of Force* lze – čistě teoreticky – přemýšlet zároveň o několika aktuálních problémech, s nimiž se dnešní mezinárodní společenství v rovině mezinárodního práva potýká. Fakticky zde byla stranou sporu (zdůrazňuji, že sporu, nikoli řízení, a zdůrazňuji, že toliko fakticky) mezinárodní organizace, což přímo vybízí k úvahám spojeným s postavením mezinárodních organizací *de lege ferenda* spojeným primárně s jejich postavením procesním, ale druhotně též s vazbou na otázky jejich právní subjektivity a odpovědnosti. Ani není třeba řešit, že zde navíc meritorně šlo o zásadní otázku pro mezinárodní společenství a vývoj mezinárodního práva, která však zůstala v důsledku řízení o předběžné námitce bez odpovědi, když se Dvůr vyhnul možnosti vyjádřit se k tak významné otázce, jakou představuje legální použití síly.

Je proto svým způsobem paradoxní, že tyto problémy, které se jeví jako zásadní a citlivé, vůbec nesouvisí s principem konsensuální jurisdikce, u nějž se má za to, že je překážkou ve výkonu mezinárodní spravedlnosti, resp. v rozvoji mezinárodního soudnictví.

Závěrem této kapitoly si ve světle výše uvedených skutečností a úvah dovolím odpovědět na úvodní citát této kapitoly, který charakterizuje MSD jako jediný soud, který je – s ohledem na svou personální jurisdikci – způsobilý stát se obecným či všeobecným soudem pro celé mezinárodní společenství, replikou: „Opravdu?“

8 JURISDIKCE RATIONE MATERIAE

8.1 Mezinárodní spor jako podmínka jurisdikce Dvora

8.1.1 Pojem sporu

První otázkou, kterou je třeba si v souvislosti s materiální jurisdikcí MSD ve sporných věcech položit, je otázka samotného sporu, bez něhož by sporné řízení nemohlo pojmově existovat.

Problematika mezinárodního sporu a jeho znaků se netýká toliko mezinárodního soudnictví, nýbrž všech forem pokojného řešení sporů. Nauka mezinárodního práva se proto pojmem sporu a jeho pojmových znaků vždy zabývala a stále zabývá poměrně podrobně, přičemž koncept sporu a jeho vlastností v teorii mezinárodního práva prošel v průběhu času značnými změnami. V této práci se však budu zabývat otázkou mezinárodního sporu a jeho relevantních rysů pouze v omezeném rozsahu, nezbytném pro určování jurisdikce MSD ve sporných věcech.

Základní podmínkou materiální jurisdikce MSD ve sporných věcech je zaprvé samotná **existence** mezinárodního sporu. Za druhé k tomu, aby mohl MSD určitý spor projednat, musí takový existující spor splňovat určité **znaky**. Tyto znaky Dvůr v průběhu času svou rozhodovací činností postupně zpřesňuje. S tím jsou spjaty také některé principy, které Dvůr rovněž definoval ve své judikatuře (např. že je to sám Dvůr, kdo určuje objektivní existenci sporu, apod.).

Spor jako nutná podmínka materiální jurisdikce v první řadě logicky vyplývá ze samé povahy řízení ve sporných věcech. Jinými slovy jedná se o pojmový znak sporného řízení. Ve Statutu MSD je spor výslovně zmíněn toliko v člancích 34, 36 odst. 2 a v čl. 38 a čl. 41 odst. 1. Není však pochyb o tom, že podmínka, že se musí jednat o spor, se přirozeně vztahuje na celý čl. 36 Statutu MSD, stejně jako na případy předložené Dvoru na základě smlouvy, ať už tzv. kompromisu (zvláštní dohody) nebo na základě kompromisní doložky mezinárodní smlouvy.

Pojem sporu v obecném smyslu jakožto základ pro určování jurisdikce *ratione materiae*, který MSD používá dodnes, vymezil již SDMS v roce 1924 ve věci *Mavrommatis Palestine Concessions*.¹⁶⁸ Konkrétně tenkrát SDMS pravil, že „**spor je neshoda ohledně otázky skutkové nebo právní, konflikt právních názorů nebo zájmů mezi dvěma osobami.**“

Tuto definici či formulaci přebírá MSD dodnes (totéž činí učebnice mezinárodního práva, resp. doktrína obecně). Na pojem sporu definovaný ve věci *Mavrommatis Palestine Concessions* Dvůr průběžně odkazuje po celou dobu svého působení.¹⁶⁹ Životaschopnost této definice lze podtrhnout faktem, že na ni MSD odkazuje ve svých rozsudcích i ve 21. století (srov. např. *Certain Property (Liechtenstein Germany) Preliminary Objections*)¹⁷⁰ nebo *Armed Activities on the Territory of Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of Congo v. Rwanda) Jurisdiction and Admissibility*.¹⁷¹ Z toho ve vztahu k rozhodnutí SDMS z roku 1924 plyne, že (jak říká Christian Tomuschat) „*tento rozsudek Dvůr dodnes vnímá jako precedens, jehož se*

¹⁶⁸ Tento případ byl citován a rozebrán výše v části 2.3 v souvislosti s působením SDMS, kde je podrobně popsán kontext, ve kterém byla předmětná definice vyslovena.

¹⁶⁹ Viz také Northern Cameroons, ICJ Reports 1963, p. 15 (str. 27), Aegean Sea Continental Shelf, (Greece v. Turkey) Judgement, ICJ Reports 1978, p. 3 (str. 13, odst. 31), East Timor (Portugal Australia), ICJ Reports 1995, p. 90, (str. 99, odst. 29), Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia, Preliminary Objections, ICJ Reports (1996), p. 595 (str. 614-15, odst. 29), Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America), (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom), Preliminary Objections, ICJ Reports 1998, p. 9 (str. 17, odst. 22), p. 115 (str. 123, odst. 21), Land and Maritime Boundary Case, Preliminary Objections, ICJ Reports 1998, p.275 (str. 314, odst. 87), Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of Congo v. Belgium), ICJ Reports 2002, p. 3 (str.13 odst. 27), Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America), Provisional Measures, ICJ Reports (2003), p. 77, (str. 88, odst. 46), Application of the International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Judgement of 1 April 2011.

¹⁷⁰ ICJ Reports (2005), p. 6 (str. 18, odst. 24).

¹⁷¹ ICJ Reports (2006), p.6, (str. 40, odst. 90).

*nedotklo uplynulých osmdesát let.*¹⁷² Tento výrok můžeme k dnešnímu datu aktualizovat v tom smyslu, že dotčená definice bude zakrátko slavit sté narozeniny, na jeho podstatě to však nic nemění.

Formulace, kterou před téměř sto lety SDMS stvořil a která je dodnes obecně přijímána za definici sporu v judikatuře i v nauce, má však své formální nedostatky. Ostatně, SDMS ji vyslovil ve svém teprve druhém rozsudku, a učinil tak v určitém kontextu. Když čteme dotčený rozsudek v souvislostech, je zřejmé, že předmětná věta o tom, co se vlastně rozumí sporem, byla výchozím bodem dílčí úvahy SDMS v předmětném rozsudku, a nikoli jejím produktem. Spíše než o uvědomělou právní definici se tak jedná o prosté vysvětlení, co se obecně rozumí sporem, od něhož se odvíjí další úvaha, než o závěr založený na myšlenkovém sledu. Citovaná věta ostatně ani nemá konstrukci definice, resp. nemá jednoznačnou dikci definičních znaků. Z její konstrukce ani jasně nevyplývá vztah mezi první (*neshoda ohledně otázky skutkové nebo právní*) a druhou částí (*konflikt právních názorů nebo zájmů*), tedy zda jsou myšleny jako vysvětlení téhož, nebo alternativně, anebo jako dva pojmové znaky, které musí být naplněny zároveň.

Dovolím si v této souvislosti heretickou myšlenku, zda soudci SDMS, pokud by tušili, že právě tato věta z rozsudku obsahujícího 37 stran bude důsledně „recyklována“ jejich nástupci ještě za více než devadesát let, by vymezení pojmu sporu před vynesením rozsudku podrobněji nezvážili. Nicméně tak tomu v právních oblastech, ve kterých hraje *case-law* zásadní roli, prostě je: určitá věta, která mohla být řečena třeba jen na okraj, se stane předmětem opakovaného odkazování a začne žít vlastním životem, aniž by se kdo zabýval kontextem, v němž byla vytvořena, tím méně aby ji v tomto kontextu vykládal.

Christian Tomuschat v kontextu výše uvedené citace navíc poukazuje na technickou nesprávnost této zřejmě „věčné“ definice (jak ji označuje) v tom ohledu, že „konflikt zájmů“, který může být založen i na pouhém politickém základě, by nesplňoval

¹⁷² ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. The Statute of the International Court of Justice: A commentary. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 642 (Tomuschat); důraz doplněn.

požadavky, které sám Dvůr aplikuje. Přinejmenším implicitně totiž Dvůr vždy vycházel z předpokladu, že žalobce musí prosazovat nějaký svůj právní nárok.

Vzhledem k tomu, že s výše rozebraným velmi obecným popisem sporu nelze vystačit, judikatura pojem sporu a jeho vlastnosti coby podmínky materiální jurisdikce MSD, postupně zpřesňovala.

Ve věci *South West Africa* Dvůr upřesnil, že musí být zřejmé, že „**požadavek jedné strany je jednoznačně oponován druhou stranou.**“¹⁷³

To zaznělo též ve věci *Northern Cameroons*, kde bylo doplněno, že se má jednat o protichůdné názory týkající se výkladu a aplikace **právní normy**. V *Northern Cameroons* pak Dvůr dále uvedl, že: „*funkcí Dvora je deklarovat právo, Dvůr však může vynést rozsudek pouze ve vztahu ke konkrétním případům, kde existuje v době soudního rozhodování aktuální kontroverze, která zahrnuje konflikt právních zájmů mezi stranami.*“¹⁷⁴

Dvůr také jasně řekl, že samotná **existence sporu je otázkou objektivního určení.**¹⁷⁵ To znamená, že **nestačí, pokud existenci sporu tvrdí jedna strana.**¹⁷⁶ Dle Dvora však nezáleží na tom, zda je spor tvrzen oprávněně, nebo neoprávněně.¹⁷⁷

¹⁷³ *South West Africa*, (Ethiopia v. South Africa, Liberia v. South Africa), Preliminary Objections, ICJ Reports 1962, p. 319 (str. 328).

¹⁷⁴ *Northern Cameroons* (Cameroon v. United Kingdom), ICJ Reports 1963, p.15 (str. 33-34).

¹⁷⁵ *Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania*, ICJ Reports (1950) p. 65 (str. 74).

¹⁷⁶ *Nuclear Tests*, (Australia v. France, New Zealand v. France), ICJ Reports (1974), pp. 253 (str. 271, odst. 55), (str. 457, odst. 58).

¹⁷⁷ Tomuschat k tomu dodává zajímavou poznámku v následujícím smyslu. I když se toto tvrzení zdá zcela samozřejmé, neboť se jedná o teprve o fázi rozhodování o jurisdikci a přípustnosti, kdy Dvůr ani nemůže posuzovat meritum věci samé, přináší to v praxi problémy v případě, že některý stát předkládá Dvoru spor zcela zjevně neopodstatněný. Jako příklad uvádí *Certain Property Case* (Liechtenstein v. Germany). Žalovaný stát se pak i v těchto případech musí bránit v náročném a nákladném soudním řízení.

8.1.2 Spory právní versus politické v tradičním pojetí

Jurisdikce MSD je omezena výhradně na spory právní. Skutečnost, že pouze druhý odstavec čl. 36 Statutu MSD hovoří o právních sporech (na rozdíl od odstavce prvního), není relevantní.

Tradiční rozlišování sporů právních a politických, spojené s implikací, že politické spory nejsou způsobilé či vhodné pro soudní řešení, je reliktem z dob vzniku SDMS, resp. spíše z doby ještě starší, tj. doby před první světovou válkou, kdy suverenita státu byla nedotknutelná a vrcholně citlivá a kdy mělo rozlišení sporů politických a právních zásadní dopad ve vztahu k arbitráži. Z té byly totiž politické spory vyjímány. V té době standardně používaná formulace vylučovala z dosahu arbitráže spory týkající se „národní cti, životně důležitých zájmů a nezávislosti“. Rozlišování sporů politických a právních bylo nicméně předmětem diskusí ještě ve dvacátých a třicátých letech minulého století.¹⁷⁸

8.1.3 Právní spory v dnešním pojetí

V dnešní době je tato tradiční koncepce dělení sporů na právní a politické zjevně překonaná. Je to dáno do značné míry zřejmě i tím, že oproti době po první světové válce výrazně vzrostla kvantita i kvalita norem mezinárodního práva a zejména rozsah oblastí, které mezinárodní právo upravuje, a prakticky ve všech oblastech mezinárodních vztahů lze nalézt právní rovinu. Těžko si lze v dnešní době prakticky představit, že by byl Dvoru předložen spor, který by neměl tvrzený právní základ, resp. žaloba, která by se nedomáhala nějakého právního nároku. Vzhledem k tomu, že k takovým případům v praxi nedochází, zmíněná dichotomie přestala být atraktivní i pro nauku.

(ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str.643).

¹⁷⁸ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 643 (Tomuschat).

I když tradiční rozlišování sporů politických a právních jako kritérium jurisdikce Dvora ztratilo smysl, neznamená to v žádném případě, že by svůj význam ztratil pojem *právního* sporu. Dvůr je totiž povolán řešit výhradně spory právní.

K tomu, co Dvůr považuje za právní spor, resp. spor způsobilý k řešení prostřednictvím aplikace principů a pravidel mezinárodního práva, se vyjádřil ve věci *Aegean Sea Continental Shelf*, kde dospěl k závěru, že je zjevné, že v základech sporu, který strany rozdělil, leží právní nároky (*legal rights*).¹⁷⁹

V této souvislosti může dále vyvstat otázka, zda je pro založení jurisdikce Dvora podmínkou, že se spor vztahuje k normám **mezinárodního** práva, nebo zda postačuje právo vnitrostátní.

Zajímavý názor v tomto ohledu zastává Nagendra Singh, jeden z bývalých předsedů MSD. Pro mne poněkud překvapivě říká, že k založení sporu je nutné, aby se jednalo o právní otázku, nemusí to však být nutně otázka mezinárodněprávní. Podle jeho názoru postačuje, jde-li o otázku vnitrostátního práva některého státu. Dovojuje to *a contrario* z případu *Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex*.¹⁸⁰ V tomto případě, který mu byl předložen zvláštní dohodou (kompromisem) mezi stranami, SDMS odmítl jurisdikci a uvedl: „Řešení takových záležitostí není otázkou právní, ale otázkou, která závisí na souhře ekonomických zájmů, u nichž si žádná vláda nemůže dovolit být řízena orgánem zvnějšku. Takové otázky jsou mimo sféru, v níž Dvůr zabývající se aplikací právních norem, může napomoci k řešení sporů mezi státy.“¹⁸¹ Z toho, že SDMS zmínil pravidla práva, nikoli mezinárodního práva, autor dovojuje, že mezinárodní právo není podmínkou.

Podle mého názoru však skutečnost, že se musí jednat o spor řešitelný podle mezinárodního práva, vyplývá ze samé povahy MSD jako mezinárodního soudu a –

¹⁷⁹ *Aegean Sea Continental Shelf*, ICJ Reports (1978) p. 3 (str. 13 odst. 31).

¹⁸⁰ P.C.I.J., Series A/B, No. 46, p. 162.

¹⁸¹ NAGENDRA SINGH. *The role and Record of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989, str. 13.

de lege lata – i z článku 38 Statutu MSD. O opačném postoji nesvědčí ani žádná judikatura a s opačným názorem jsem se – kromě výše uvedeného – v rámci nauky nesečkala. Je ostatně obecně přijímáno, že nadnárodní soudy na normy vnitrostátního práva nahlížejí jako na otázky skutkové, zatímco právem je pro ně ten právní řád, resp. to právo, které aplikují.

8.1.4 MSD a spory politické

Těžko si lze představit mezistátní spor, který se dostane před MSD a nebude mít žádný mezinárodně politický rozměr. Kdyby MSD odmítal řešit spory, které mají politický základ nebo politické dopady, nemohl by patrně dělat vůbec nic, snad s výjimkou některých vysloveně technických, kupříkladu hraničních sporů. Přesto však dodnes občas rezonují v odborném diskursu názory, které nesou odraz tradičního vnímání zatíženého představou, že politické spory před soud nepatří.

K této otázce se Dvůr vyjádřil z dílčího pohledu v rámci kauzy případu *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)*, a to v odpovědi na íránskou reakci na žádost o uložení předběžných opatření. Írán argumentoval tím, že předmětný incident je pouze marginální a představuje druhotný aspekt komplexního problému ve vztazích mezi spornými stranami, který zahrnuje čtvrt století trvajících aktivit USA v Íránu.¹⁸² Na to Dvůr zdůraznil, že: „[ž]ádné ustanovení Statutu nebo Jednacího řádu nepředpokládá, že by Dvůr neměl přihlížet k jednomu aspektu sporu pouze proto, že tento spor má i jiné aspekty, jakkoli jsou důležité.“¹⁸³ Tento postoj pak potvrdil v rozsudku ve věci samé, když uvedl: „nikdy se neprosadil názor, že by kvůli tomu, že právní spor předložený Dvoru představuje pouze jeden aspekt

¹⁸² ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 644 (Tomuschat).

¹⁸³ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Order, Request for the Indication of Provisional Measures*, (str. 15, odst. 24).

*politického sporu, měl Dvůr odmítnout vyřešit stranám právní otázky, které mezi stranami vyvstaly.*¹⁸⁴

Na tomto principu pak Dvůr zamítl námitky proti své příslušnosti ve věci *Nicaragua*¹⁸⁵ a dále pak ve sporu *Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras)*, kde rovněž upřesnil, že jakákoli **politická motivace žaloby je irelevantní pro výkon jeho soudních funkcí**.¹⁸⁶ Zdá se, že tímto závěrem jsou úvahy o tom, že by spory politické měly být na jakémkoli základě z jurisdikce MSD vyloučeny, překonány. Není snad třeba zdůrazňovat, že to samozřejmě platí pouze za předpokladu, že tyto spory mají právní rozměr.

8.1.5 „Justiciable and non-justiciable disputes“

Jinou a dle mého názoru dnes mnohem aktuálnější otázkou než je dělení sporů na spory právní a politické, které je dnes, jak bylo prokázáno výše, již překonáno, je dělení sporů na „*justiciable and non-justiciable disputes*“, tedy spory způsobilé a nezpůsobilé k soudnímu řešení.

Pouze v jednom případě se stalo, že MSD odmítl projednat spor z důvodu, že se jedná o spor nevhodný k soudnímu rozhodnutí.¹⁸⁷ Stalo se tak ve věci *Northern Cameroons*.¹⁸⁸ V tomto řízení Republika Kamerun zastávala názor, že Spojené království jako poručenská autorita pro Severní Kamerun nesplnilo svoje závazky, když neoddělilo

¹⁸⁴ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, ICJ J. Reports 1980, p. 3 (str. 20, odst. 37).

¹⁸⁵ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), ICJ Reports 1984, p. 392 (str. 435, odst. 95, str. 439, odst. 10).

¹⁸⁶ Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras), ICJ Reports 1988, p. 69 (str.91-92, odst. 52-54).

¹⁸⁷ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K.- TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 646 (Tomuschat).

¹⁸⁸ ICJ Reports (1963), p. 15 a násl.

správu tohoto zvláštního území od Nigérie. To mělo negativně ovlivnit výsledek plebiscitu v roce 1961, v němž se obyvatelstvo vyslovilo pro připojení k Nigérii. Kamerun žádal o vydání deklaratorního rozsudku (s vědomím toho, že krátce po podání žaloby Valné shromáždění OSN plebiscit schválilo a Severní Kamerun se připojil k Nigérii). Vzhledem k tomu, že události, k nimž došlo, již byly nezvratné a jakýkoli rozsudek by už postrádal smysl, MSD konstatoval, že „*existují inherentní meze pro výkon soudních funkcí, které Dvůr, jakožto soudní dvůr, nikdy nemůže ignorovat. Může tak dojít k neslučitelnosti přání žalobce nebo, vskutku, obou stran sporu, na straně jedné, a povinností Dvora zachovat svůj judiciální charakter. Sám dvůr, a nikoli státy musí být strážcem své judiciální integrity.*“¹⁸⁹

Toto rozhodnutí, přesněji princip, který je v něm definován, stojí podle mého názoru za zvláštní pozornost. Mimo jiné je z něj zřejmé, že zde dominuje (vrátíme-li se ke „dvojjednosti“ úlohy MSD popsané v části 3.1, která se zabývá pozicí MSD v mechanismu orgánů OSN) právě ta úloha, která není typicky judiciální a která spočívá v efektivním řešení sporů mezi státy. V tomto rozhodnutí vlastně MSD odmítl onu klasickou judiciální funkci, jakou známe z vnitrostátního práva, tedy deklarovat právo i v situaci, kdy by takové posouzení již nemělo praktický význam.

8.2 Obecné otázky materiální jurisdikce

8.2.1 Konsensuální princip

Určující zásadou, která **bezvýhradně** ovládá jurisdikci Dvora *ratione materiae*, je **princip konsensuální jurisdikce**. Ten byl vysvětlen hned v úvodní části (viz výše 1.1.2), je zmiňován opakovaně a vlastně se prolíná celou prací. I tak je však namístě jej v souvislosti s materiální jurisdikcí znovu zdůraznit, shrnout a částečně i upřesnit, neboť právě ve vztahu k jurisdikci *ratione materiae* se konsensuální princip uplatňuje.

Suverénní státy z povahy věci nelze bez dalšího podrobit žádné vyšší moci, tedy ani moci soudní. Proto mezinárodní soudnictví odvozuje svou pravomoc výhradně

¹⁸⁹ Tamtéž, viz odst. 29.

od vůle stran konkrétního sporu. Existence MSD, jeho Statut, ani vymezení jurisdikce *ratione personae*, resp. skutečnost, že stát je stranou Statutu MSD, čili má k MSD přístup, nezakládají pravomoc MSD rozhodnout určitý spor. Jakkoli je MSD hlavním soudním orgánem OSN (čl. 92 Charty OSN), členství v této organizaci v sobě nezahrnuje žádný závazek podrobit se soudní pravomoci jejího hlavního soudního orgánu. Lze doplnit, že jediným právním imperativem, pokud jde o řešení sporů mezi státy, je pokojné řešení, tedy zákaz použití síly.

Činnost MSD, potažmo jeho pravomoc, je nutno vnímat také v širším kontextu, zejména v kontextu Kapitoly VI Charty OSN, která upravuje **pokojně řešení sporů**. (To bylo podrobněji vysvětleno v části 3.1., která reflektuje „dvojjedinou roli“ MSD v mechanismu OSN.) Základním principem řešení sporů mezi státy je – samozřejmě vedle zákazu použití síly – **svobodná volba prostředků** řešení (čl. 33 odst. 1 Charty OSN). Konsensuální jurisdikce je důsledkem, resp. součástí tohoto uspořádání.

Princip, že i žalovaný musí vyjádřit souhlas s tím, aby byl spor projednán soudním orgánem, který z povahy konsensuální jurisdikce plyne, představuje natolik radikální rozdíl oproti vnitrostátnímu právu, že je v jeho důsledku prakticky vyloučeno jakékoli smysluplné srovnání mezinárodní soudní pravomoci a pravomoci soudů vnitrostátních. Je třeba mít přitom na paměti, že jde o nevyhnutelný důsledek koncepce Charty OSN a současného stavu mezinárodního práva.

To, že je princip konsensuální jurisdikce **bezvýjimečný**, je opakováno tak často, že to zní téměř jako fráze. Proto chci upozornit na některé konkrétní důsledky, které z toho vyplývají.

Nedotknutelnost této zásady jednoznačně potvrzuje judikatura Dvora, resp. obou soudů, a to od samého počátku a naprosto konsistentně. Dvůr je velmi obezřetný

při výkladu věcného rozsahu jurisdikce, kterou na něj strany delegovaly. Striktně dbá, aby nepřekročil limity, v nichž na něj státy rozhodovací pravomoc přenesly.¹⁹⁰

Dvůr mimo jiné jasně řekl, že na konsensuálním principu **nemění nic ani** to, jedná-li se ve sporu o **porušení norem *ius cogens***, resp. pravidel, která se uplatňují *erga omnes*. Ani ta nezakládají žádný zvláštní titul jurisdikce, resp. nemohou vést k výjimce z konsensuálního principu. Právě s využitím argumentu práva *erga omnes* se Portugalsko ve věci *East Timor*¹⁹¹ pokoušelo překonat princip definovaný v případě *Monetary Gold Removed from Rome*¹⁹², podle kterého Dvůr nemůže rozhodnout spor, pokud by rozsudkem byl významně dotčen zájem třetího státu, který se řízení neúčastní. Konkrétně Portugalsko v uvedeném řízení tvrdilo, že právo národů na sebeurčení by mělo být protiváhou suverenity Indonésie, a mělo by tak dostat přednost. Na to však Dvůr řekl: „*at' je povaha závazků, jež jsou před Dvorem uplatňovány, jakákoli, Dvůr nemůže rozhodnout o oprávněnosti jednání státu, jestliže by rozsudek implikoval právní posouzení jednání státu, který není stranou řízení. Je-li tomu tak, Dvůr nemůže jednat, ani kdyby předmětné právo bylo právem erga omnes.*“¹⁹³

Z principu konsensuální jurisdikce rovněž plyne, že žádný stát nemůže být k přijetí jurisdikce žádným způsobem donucen.

Ani doporučení Rady bezpečnosti podle čl. 33 odst. 2 Charty OSN předložit spor MSD nezakládá jurisdikci Dvora (viz *Corfu Channel Case*¹⁹⁴). Doporučení Rady bezpečnosti má ostatně v tomto případě pouze doporučující (nezávaznou) povahu,

¹⁹⁰ Viz např. *Mavrommatis case*, *Rights of Minorities in Upper Silesia*, *Interpretation of Peace Treaties*, *Anglo-Iranian Oil Case*, *Monetary Gold Removed from Rome*, *Aerial Incident of 27 July 1955*, *Nicaragua*, *Certain Phosphate Lands in Nauru*, *East Timor*, *Land and Maritime Boundary*, *Legality of Use of Force*, *Armed Activities*, *Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters*.

¹⁹¹ *East Timor (Portugal v. Australia)*, Judgment, I.C.J. Reports 1995, p. 90.

¹⁹² *Monetary Gold Removed from Rome in 1943 (Italy v. France, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America)*, Preliminary Question, I.C.J. Reports 1954, p. 19.

¹⁹³ *East Timor*, I.C.J. Reports (1995), p. 90 (str. 102, odst. 29), důraz doplněn.

¹⁹⁴ *Corfu Channel case*, Judgment on Preliminary Objection, ICJ Reports 1948, p. 15.

na rozdíl od případů, kdy Rada jedná podle Kapitoly VII Charty OSN. (K tomuto ustanovení viz též komentář v části 3.1.)

Přijetí jurisdikce MSD je tedy **naprosto svobodným, ryze politickým rozhodnutím svrchovaného státu**, který tento akt činí, což platí i pro rozsah tohoto přijetí.

8.2.2 Ke způsobům přijetí jurisdikce

Materiální jurisdikci upravuje **čl. 36 Statutu MSD**. Státy mohou podle tohoto ustanovení udělit souhlas s jurisdikcí Dvora různými způsoby a v různém rozsahu. Poměrně široká škála těchto forem byla vedena snahou zákonodárce, resp. tvůrců systému co nejvíce podpořit přijímání jurisdikce ze strany států tím, že se jim bude poskytnuta **široká paleta** prostředků, jež mohou volit podle svých potřeb a zájmů. Tato vstřícnost zákonodárce je následována také **vstřícností ze strany samotného Dvora**, která se projevuje značným snížením formálních nároků na úkony, kterými je jurisdikce přijímána. Dvůr dokonce připouští i způsob přijetí jurisdikce, který Statut MSD vůbec nezná, když aplikuje tzv. princip *forum prorogatum*. Jako další, drobnější příklady lze uvést například flexibilní postup, když vyhodnotil dopis Albánie ve věci *Corfu Channel* coby partikulární přijetí jurisdikce (viz výše) či přijímání zvláštní smlouvy o založení jurisdikce *ad hoc* i ve formě více dokumentů, ač Jednací řád MSD předpokládá společný úkon apod. Je zjevné, že MSD neklade v případech, kdy stát projeví vůli založit jeho jurisdikci, takovému záměru formální překážky v tom smyslu, že by formálně nedokonalý dokument vrátil s požadavkem „znovu a formálně lépe.“ (To do jisté míry odráží specifikum mezinárodního soudnictví oproti soudnictví vnitrostátnímu s ohledem na to, že personální jurisdikce je zde ve své podstatě oprávněním a státy povinnost přijímat jurisdikci vůbec nemají.)

Existující způsoby, jimiž lze jurisdikci Dvora přijmout, lze rozdělit do dvou základních skupin.

Zprvce jsou to různé druhy mezinárodních **smluv**, přičemž tato kategorie je velmi různorodá a zahrnuje jak přijetí jurisdikce ve vztahu k již existujícímu sporu, tak i pro určité kategorie sporů předem. Tento způsob upravuje čl. 36 odst. 1 Statutu MSD.

Toto ustanovení nepředepisuje pro smluvní založení jurisdikce žádné formality. Souhlas například může být udělen formou jediného dokumentu nebo i ve dvou po sobě následujících aktech.

Zadruhé je to **jednostranné prohlášení** o přijetí tzv. obligatorní jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD (často nepřesně nazývané též jako opční prohlášení).

Ponechávám zatím stranou specifickou formu přijetí jurisdikce, kterou je *forum prorogatum*, která je do klasických kategorií nezařaditelná.

Formy přijímání jurisdikce, a především to platí o přijímání obligatorní jurisdikce v širším smyslu (prostřednictvím jednostranných prohlášení a jurisdikčních doložek mezinárodních smluv), a zejména jejich uplatňování v praxi, představují **velmi složitou a technickou oblast práva s velkým množstvím kazuistiky**. Jsou i častým tématem nauky, zejména to platí o systému tzv. obligatorní jurisdikce. Nastíním je proto v následujících kapitolách této práce jen stručně, nakolik to vyžaduje poměrně obecně vymezené téma této práce. Větší prostor bude věnován prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce, které je – nebo alespoň mělo být – základním kamenem systému jurisdikce Dvora ve sporných věcech a které má, pokud jde o charakter mezinárodní soudní moci, značnou vypovídací hodnotu.

Úvodem lze ještě dodat, že praktický význam jednotlivých instrumentů, jimiž státy přijímají jurisdikci Dvora, se v průběhu času mění. Nelze je z praktického ani právního hlediska nijak hierarchicky uspořádat.

8.2.3 Reciprocita a interpretace instrumentů, jimiž je jurisdikce přijímána

Dalším důležitým principem, který je vhodné zmínit úvodem a který ovládá **celou oblast** materiální jurisdikce, je princip reciprocity. Výslovně je sice zmíněn jenom v čl. 36 odst. 2 Statutu MSD, ale dopadá na všechny způsoby přijetí jurisdikce. Neuplatňuje se pouze v podobě vzájemnosti *ratione personae*, ale i co do rozsahu *ratione materiae*. V případě smluv je to celkem samozřejmé, ale tento princip platí i pro prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce, kde často vede ke komplikovaným situacím (k tomu podrobněji níže).

Dalším principem, který je vhodný v této souvislosti připomenout, je pravidlo, že v případě obligatorní jurisdikce v širším smyslu (tedy jak u jednostranných prohlášení, tak u kompromisních doložek mezinárodních smluv), je to sám **Dvůr**, kdo rozhoduje **o výkladu těchto instrumentů**, potažmo o existenci a rozsahu uděleného souhlasu, což vyplývá z jeho *compétence de la compétence* (viz 5. část této práce) a vůle států po zahájení řízení je omezena pouze na možnost případných námitek, pokud dotčený stát nesouhlasí s tím, že předmětný spor spadá do kategorie, pro kterou přijal jurisdikci.

8.3 Prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD

8.3.1 Podstata, význam a základ právní úpravy

Přijetí jurisdikce MSD jednostranným prohlášením na základě čl. 36 odst. 2 Statutu MSD má mezi způsoby, jimiž lze jurisdikci tohoto soudu přijmout, zvláštní postavení. Proto jej uvádím na prvním místě a bude mu věnován větší prostor než ostatním formám.

Bylo by nesprávné tvrdit, že ostatní způsoby přijetí jurisdikce jsou jakkoli méněcenné a ani by takové tvrzení neobstálo z hlediska míry využití těchto forem a jejich efektivity v praxi. Ostatně praktický význam jednotlivých způsobů přijímání jurisdikce se z hlediska počtu i závažnosti případů, které se tou či onou cestou před soud dostanou, v průběhu času mění.

Prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce je však svým způsobem základním kamenem stávajícího systému sporné jurisdikce. Naděje na všeobecné rozšíření této formy přijímání jurisdikce leží v jeho samotných základech, což bylo zdůrazněno ve 2. části práce pojednávající o historickém vývoji. Ve dvacátých letech minulého století existovala představa, že okruh států, jež učinily opční prohlášení, by měl vytvořit skupinu, která by se podobala okruhu subjektů podléhajících téže jurisdikci podobně, jako je tomu ve vnitrostátním právu.

Zdaleka však nejde jen o historické pozadí, záměr tvůrců systému a následný faktický vývoj. Prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD

(i při jeho nedostatečně využívané kapacitě) má také v dnešní době určitá specifika a z nich vyplývající zvláštní význam. Zatímco ostatní formy přijetí jurisdikce MSD se týkají příslušnosti Dvora v konkrétní věci (zvláštní dohoda o přijetí jurisdikce *ad hoc*, *forum prorogatum*) nebo materiálně úzkého okruhu sporů (kompromisní doložky mezinárodních smluv), přijetím jurisdikce MSD prohlášením podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD vzniká stav, který se relativně nejvíce (i když stále jen velmi, velmi vzdáleně) přibližuje modelu jurisdikce vnitrostátních soudů – v tom směru, že se vztahuje na **okruh** případů, který zásadně **není předem omezen počtne ani věcně**. To platí samozřejmě pouze za předpokladu, že tento rozsah drasticky neomezí výhrady, a jen v relacích mezi státy, které přijaly týž závazek. Tato forma přijetí jurisdikce nicméně vyjadřuje značnou důvěru státu, který toto prohlášení činí, vůči MSD. Rosenne vidí tento způsob přijetí jurisdikce jako „*nejpozoruhodnější pokrok v technikách přijímání jurisdikce*.“¹⁹⁵ S tím nelze než souhlasit. Na druhou stranu i tento institut má své meze.

Z případů, které se ke Dvoru dostanou, je Dvůr příslušný k projednání sporu na základě unilaterálních prohlášení zhruba v jedné třetině. Přesto si tento způsob založení jurisdikce Dvora zasluhuje zvláštní pozornost z pohledu teoretického, případně i politického, a nepochybně má mimořádnou vypovídací hodnotu, chceme-li poznávat mezinárodní soudnictví a způsob, jakým jsou vztahy mezi státy v této oblasti upraveny a jak fungují. Z doktrinárního pohledu se na systém tzv. obligatorní jurisdikce lze dívat i jako na jakousi laboratoř, v níž lze v průběhu historie pozorovat, nakolik jsou státy ochotny akceptovat mezinárodní soudní pravomoc a za jakých podmínek.

Pro větší přehlednost tu přímo ocituji dotčené ustanovení (čl. 36 odst. 2 a následující Statutu MSD) v českém znění, publikovaném pod č. 30/1947 Sb.:

„(2) Státy, které jsou stranami zúčastněnými na tomto statutu, mohou kdykoli prohlásiti, že uznávají vůči kterémukoli jinému státu, který přijímá týž závazek,

¹⁹⁵ ROSENNE, S. *The World Court: What it is and How it Works*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989.

za závaznou *ipso facto* a bez zvláštního ujednání příslušnost Dvora ve všech právních sporech, které se týkají:

a) výkladu některé smlouvy;

b) kterékoli otázky mezinárodního práva

c) skutečnosti jakéhokoli faktu, který by, jestliže by byl prokázán zakládal porušení některého mezinárodního závazku;

d) povahy nebo rozsahu náhrady za porušení mezinárodního závazku.

(3) Shora dotčené prohlášení může být učiněno nepodmíněně nebo s podmínkou vzájemnosti se strany několika neb některých států nebo na určitou dobu.

(4) Toto prohlášení se uloží u Generálního tajemníka Spojených národů, který odevzdá jeho opisy stranám zúčastněným na statutu a tajemníku Dvora.“

Tato prohlášení jsou tedy ukládána u Generálního tajemníka OSN (čl. 36 odst. 4 Statutu MSD). Žádné formální náležitosti však nejsou předepsány. Obvykle je v praxi podepisuje ministr zahraničních věcí nebo zástupce příslušného státu u OSN (což je záležitostí vnitrostátního práva).

K výkladu formulace „*ipso facto a bez zvláštního ujednání*“ (angl. „*ipso facto and without special agreement*“/ fr. „*de plein droit et sans convention spéciale*“) se Dvůr vyjádřil ve věci *Right of Passage over Indian Territory (Portugal v. India)*.¹⁹⁶ V jedné z předběžných námitek proti jurisdikci Dvora zde žalovaná Indie usilovala o vyloučení aplikace portugalského prohlášení na základě toho, že Portugalsko podalo žalobu dříve, než bylo jeho prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce oznámeno ostatním stranám Statutu MSD. V tom žalovaná strana spatřovala porušení podmínky vzájemnosti, reciprocit a rovnosti, kterou si vyhradila ve svém prohlášení, a tvrdila, že mezi prohlášením a podáním žaloby měla uplynout doba potřebná k tomu, aby bylo oznámení o prohlášení doručeno stranám Statutu MSD.

¹⁹⁶ *Right of Passage over Indian Territory (Portugal v. India)*, Judgment of November 26th ICJ Reports 1957, p. 125.

MSD se s touto argumentací neztotožnil. Uvedl, že: „*smluvní vztah (the contractual relation)*“ a obligatorní jurisdikce Dvora, která z něj plyne, vzniká „*ipso facto a bez zvláštního ujednání*“ přímo na základě učiněného prohlášení.

Indie sice argumentovala tím, že prohlášení je účinné až doručením jeho kopie stranám Statutu MSD, podle Dvora se však na stát, který činí prohlášení podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD, vztahuje pouze povinnost doručit prohlášení Generálnímu tajemníkovi OSN, není však dotčen povinností Generálního tajemníka OSN doručit kopii prohlášení ostatním stranám. Dvůr proto tuto námitku odmítl.

8.3.2 Prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce v praxi

„Systém opčních prohlášení je křehký systém. Velká očekávání zakladatelů Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti nebyla naplněna.“

Soudce Kooijmans¹⁹⁷

V době vzniku SDMS se předpokládalo, že na základě prohlášení podle opční doložky se vytvoří skupina států vzájemně provázaných „sítí“ obligatorní jurisdikce, které se budou moci žalovat navzájem, obdobně jako je tomu u subjektů v rámci jedné vnitrostátní jurisdikce. Jednalo se o kompromisní řešení, které bylo přijato po neúspěšném pokusu o založení skutečné obligatorní jurisdikce SDMS. Při vzniku MSD byl tento mechanismus plně převzat.

Naděje zakladatelů systému na rozšíření opčních prohlášení,¹⁹⁸ které by „přemostilo“ neochotu států vzdát se svobody rozhodovat o tom, zda a kdy se podvolí mezinárodní soudní pravomoci, směrem k uspořádání, které by se blížilo skutečné

¹⁹⁷ Separátní vótum soudce Kooijmanse, Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court, Judgment, ICJ Reports 1998, p. 489.

¹⁹⁸ Ke genezi pojmu „opční prohlášení“ a jeho problematickém používání v dnešním systému viz výše část 2.2. této práce. Nicméně zde vidíme, že i dnes je pojem používán, a to i samotnými soudci.

obligatorní jurisdikci, se ovšem nenaplnily ani v době SDMS, ani v době MSD, navzdory výzvám Valného shromáždění OSN (GA Res. 57/26).

Stranami Statutu je dnes 193 států na základě členství v OSN. V současné době jsou platná prohlášení 72 států, což je o něco více než třetina členů OSN. Ze stálých členů Rady bezpečnosti učinilo prohlášení pouze Spojené království. Francie své prohlášení stáhla v souvislosti s případy *Nuclear Tests Cases*, Spojené státy americké tak učinily po rozsudku Dvora o jurisdikci a přípustnosti ve věci *Nicaragua*. Rusko a Čína prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce MSD nikdy neučinily.

Co je však podle mého názoru ještě podstatnější než relativně nízký počet učiněných prohlášení, jsou výhrady, které věcný rozsah prohlášení omezují, často velmi významně. **Materiální jurisdikce** Dvora proto **nemusí být dána ani ve vztahu ke sporu, jehož obě strany učinily prohlášení** o přijetí obligatorní jurisdikce. Proto údaj o počtu států, které učinily toto prohlášení, může být sám o sobě zavádějící. Výhrady mohou být takového druhu či rozsahu, že mohou efekt prohlášení výrazně snížit. Zatímco můžeme snadno vyjádřit počet států, které přijaly jurisdikci Dvora podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD, skutečný „věcný“ objem výhrad, které tato prohlášení omezují, kvantifikovat v podstatě nelze.

Podstatu prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce Dvůr výstižně shrnul ve věci *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua. Jurisdiction of the Court*. Učinil tak následujícím způsobem: „**Prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce Dvora jsou fakultativní, jednostranné závazky a státy mají absolutní svobodu je učinit, nebo neučinit. Když prohlášení činí, má stát stejně tak svobodu učinit jej bezpodmínečně a bez časového omezení, nebo jej omezit podmínkami a výhradami.**“¹⁹⁹

¹⁹⁹ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 1984, p. 392 (str. 418, bod 59).

8.3.3 Výhrady k prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce

„Přístup států k opčnímu prohlášení může zdegenerovat v čirý oportunismus, kdy výhrady budou činěny, rušeny a měněny podle diktátu momentálních zájmů států.“

Prof. C.H.M Waldock²⁰⁰

Problematika výhrad k tzv. opčním prohlášením je svébytným tématem. Je to nejen zajímavé téma pro nauku, ale především je to vysoce technická, praktická část problematiky sporné jurisdikce nejenom v teorii, ale také v praxi. Státy, které činí prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikci podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD, výhradám logicky věnují maximální pozornost.

Prostřednictvím výhrad může stát omezit rozsah přijetí jurisdikce **zcela svobodně, jakýmkoli způsobem a v jakémkoli rozsahu**. Dokonce i tak „drasticky“, že rozsah takto přijaté jurisdikce zůstane fakticky minimální. Stejně jako je přijetí jurisdikce ryze politickým rozhodnutím svrchovaného státu, totéž platí i o rozhodnutí omezit takto přijatou jurisdikci výhradami.

Naprostá svoboda států činit výhrady se dovozuje z jejich suverenity. Má-li stát právo se zcela svobodně rozhodnout, zda jurisdikci Dvora přijme, nebo nikoli, má také právo přijmout ji pouze částečně. Mělo a má se obecně za to, že možnost přijmout jurisdikci Dvora pouze v omezeném rozsahu, bude státy, kterým by plný rozsah jurisdikce nevyhovoval, motivovat k prohlášení o přijetí jurisdikce Dvora s výhradami.

Z doslovného znění Statutu MSD to sice nevyplývá, naopak z něj by bylo možno dovodit, že jsou přípustné pouze výhrady uvedené v jeho čl. 36 odst. 3, nicméně právo činit výhrady v jakékoli podobě se uznávalo vždy coby svrchované právo států. Restriktivní výklad, který by omezil možnost činit výhrady podle čl. 36 odst. 3 Statutu

²⁰⁰ WALDOCK, C.H.M: *Decline of the Optional Clause*. BYIL 32 (1955-56).

SDMS/MSD, nikdy neuplatnil ani SDMS ani MSD. Dokonce právo činit výhrady v extenzivním pojetí nebylo ani nikdy zpochybňováno.

K tomu řekl soudce Kooijmans: „*Je vskutku ironií, že Společnost národů ve své snaze povzbudit přijímání jurisdikce Dvora podpořila činění výhrad k tomuto přijetí (ačkoli čl. 36 odst. 3 Statutu stát, který prohlášení činí, k přijímání formálně nezmocňuje), čímž oslabila systém, který zamýšlela posílit.*“²⁰¹

Ačkoli je tento názor spíše ojedinělý, zastávám názor, že má své hluboké opodstatnění a každopádně je důvodem k zamyšlení. Ovšem odpověď na otázku, jak by systém tzv. obligatorní jurisdikce dnes fungoval, pokud by se Dvůr přidržel restriktivního výkladu čl. 36 odst. 3 svého Statutu, se nikdy nedozvíme. Dnes je vnímáno neomezené právo činit výhrady jako důsledek státní suverenity, podobně jako samotný princip konsensuální jurisdikce. Ve skutečnosti je však v právním vývoji opravdových nevyhnutelností velmi málo. Kdyby v samých počátcích systému zvítězil názor, že přípustné jsou skutečně pouze ty výhrady, které zákonodárce do čl. 36 odst. 3 SDMS zakotvil, a že ty, které tento rámec překračují, by podřývaly samotnou podstatu systému opčního prohlášení, a byly by tudíž v rozporu se Statutem Dvora (SDMS, potažmo MSD), vypadal by dnes systém obligatorní jurisdikce nepochybně jinak. Pokud by se neuplatnilo neomezené právo činit výhrady, poskytovalo by tzv. opční prohlášení státům nesrovnatelně větší právní jistotu, že se domůžou svého nároku vůči jinému státu, který toto prohlášení též učinil. Řízení by se zjednodušilo, v mnoha případech by odpadla náročná předběžná fáze řízení o námitce nepřislušnosti. A konečně je možné i to, že by určité mezinárodní struktury vytvářely na své členy či zájemce o členství tlak směřující k přijetí obligatorní jurisdikce, čímž by docházelo k rozšiřování systému. Je ovšem stejně tak možné, že by toto nastavení v praxi nefungovalo vůbec, protože by státy takový zásah do své suverenity nemusely akceptovat, a celkový věcný rozsah přijaté jurisdikce by mohl být mnohem menší než dnes, případně by tento mechanismus prakticky odumřel. Takže

²⁰¹ Separátní vótum soudce Kooijmanse, Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court, Judgment, ICJ Reports 1998, p. 489, odst. 3.

otázka, zda neomezená možnost výhrad k jednostranným prohlášením, která se v praxi prosadila, systém posílila či oslabila, je tak trochu jako příslovečná otázka o slepici a vejci.

Historický vývoj však nabral jednoznačný směr a již během meziválečné éry se právo činit výhrady etablovalo natolik, že v rámci Konference v San Francisku Podvýbor D Výboru IV/I (viz výše v části 2.3) ve své zprávě ze dne 31. května 1945 uvedl, že „[j]ak je všeobecně známo, tento článek (tj. čl. 36 Statutu) byl konsistentně vykládán tak, že umožňuje státům přijímajícím jurisdikci omezit svoje prohlášení výhradami. Podvýbor posoudil tento výklad za ustálený. Nebylo tudíž shledáno potřebným upravit odstavec 3 za účelem výslovného odkazu na právo státu takové výhrady činit.“²⁰²

Jediné výhrady, které jsou *de lege lata* **nepřípustné**, jsou takové, které by byly **v rozporu se Statutem MSD**, resp. se samotnou podstatou systém obligatorní jurisdikce.

8.3.4 Reciprocita prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce

Reciprocita v prohlášeních o přijetí obligatorní jurisdikce znamená, že **věcný rozsah**, v němž strany sporu přijaly jurisdikci Dvora k tomu, aby byla jurisdikce ve vztahu k jejich sporu založena, se musí **překrývat**. Z toho plyne, že žalovaný může vůči žalobci uplatňovat nejen svou vlastní výhradu v prohlášení, které učinil, ale též výhradu, kterou ve svém prohlášení učinil žalobce. Jinými slovy, platí zde nejen přirozená (a ve Statutu MSD výslovně zakotvená) reciprocita *ratione personae* (podmínka, že obě sporné strany toto prohlášení učinily), ale také reciprocita *ratione materiae*.

8.3.5 Principy interpretace prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce

Pokud jde o pravidla pro výklad prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD, je nutné mít v první řadě na paměti jedno: toto jednostranné **prohlášení není smlouva**. Prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce je **unilaterálním aktem** suverénního státu a tímto způsobem musí být vykládáno. Dvůr ve své judikatuře

²⁰² UNCIO, XIII, p. 559, doc. 702.

shledal, že **výklad opčních prohlášení se řídí režimem odlišným od režimu výkladu mezinárodních smluv** podle Vídeňské úmluvy o smluvním právu. Vídeňská úmluva se tu uplatní pouze analogicky a jen v tom rozsahu, který je slučitelný se zvláštní povahou opčního prohlášení jako unilaterálního aktu.

Z toho plyne, že při výkladu prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD se **neuplatní princip *contra proferentem***. Neuplatní se **ani princip efektivity**, a zejména se zde **neuplatní zásada, že výhrady mají být vykládány restriktivně.**²⁰³

Podstatné rovněž je, že Dvůr klade důraz na **skutečnou vůli** státu v době, kdy bylo prohlášení učiněno, a neomezuje se jen na výklad pouhého slovního textu prohlášení.

Hledání skutečné vůle státu při formulaci opčního prohlášení lze ukázat na případu *Anglo-Iranian Oil Co.*²⁰⁴ Žalující Spojené království uplatňovalo jako základ jurisdikce prohlášení o přijetí jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD, které učinily obě sporné stany. Obsahově užší přitom bylo prohlášení Íránu. Aby Dvůr mohl rozhodovat ve věci samé, musel by konstatovat, že předmětný spor spadá do rozsahu užšího, tedy íránského prohlášení. Toto prohlášení se vztahovalo pouze na smlouvy a úmluvy přijaté Íránem. Spor o jurisdikci tak spočíval v otázce, zda se íránské prohlášení vztahuje pouze na smlouvy přijaté po jeho ratifikaci, nebo zda přicházejí v úvahu i smlouvy, které ratifikaci prohlášení předcházejí.

Írán vznesl námitku nepřislušnosti Dvora. Opíral ji přitom o tvrzení, že jeho prohlášení se týká pouze těch mezinárodních smluv, které byly přijaty až po ratifikaci tohoto prohlášení. Naproti tomu Spojené království prosazovalo výklad, podle kterého se íránské prohlášení vztahuje také na smlouvy přijaté před jeho ratifikací. Dvůr konstatoval, že obě tato tvrzení mohou být považována za slučitelná se samotným textem prohlášení.

²⁰³ Srov. Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court, Judgment, ICJ Reports 1998, p. 432.

²⁰⁴ Anglo-Iranian Oil Co. case (jurisdiction), Judgment of July 22nd, 1952, I.C.J. Reports 1952, p. 9.

Avšak poté pokračoval závěrem, že „Dvůr se nemůže opírat o čistě gramatický výklad. Musí hledat výklad, který je v souladu s přirozeným a rozumným způsobem čtení textu a dbát přitom záměru iránské vlády v době, kdy činila prohlášení.“ (str. 104)

MSD přímo argumentoval tím, že Írán měl zvláštní důvody – rozumí se politické – koncipovat své prohlášení velmi restriktivně (tzn. tak, aby vyloučil smlouvy ratifikaci předcházející). V době, kdy bylo toto prohlášení činěno, totiž Írán právě vypověděl všechny smlouvy o kapitulacním režimu a setrval v nejistotě ohledně právního účinku těchto jednostranných výpovědí. Za takových okolností bylo dle názoru Dvora nepravděpodobné, že by Írán dobrovolně a z vlastní iniciativy souhlasil s tím, aby se případné spory z těchto smluv staly předmětem soudního řízení. Navíc iránský zákon, jímž „Majlis“ (iránský parlament) odsouhlasil a přijal prohlášení před jeho ratifikací, dostatečně jasně svědčí o záměru Íránu, neboť se v něm uvádí, že smlouvy a úmluvy, které přicházejí v úvahu, jsou ty, které „vláda přijme po ratifikaci“.

Obdobným způsobem Dvůr postupoval při zjišťování, jaká byla skutečná vůle Kanady v době, kdy činila nové opční prohlášení, v případě *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court* (o němž bude podrobněji pojednáno níže a ve kterém byl upraven rozsah prohlášení tak, aby se Kanada vyhnula soudnímu sporu pro porušení mezinárodního práva, k němuž se chystala).

Rozhodně tedy obecně **nelze říci, že by se MSD přikláněl k extenzivnímu výkladu prohlášení, který by upřednostňoval řešení vedoucí k založení jeho soudní pravomoci**. Lze konstatovat, že MSD při zjišťování, resp. určování rozsahu jurisdikce přijaté jednostranným prohlášením inklinuje k výkladu, který maximálně **zohledňuje skutečnou vůli státu** činícího opční prohlášení. Dvůr za tím účelem podrobně zjišťuje i **faktické okolnosti**, jež mohou přispět k poznání skutečné vůle státu. Těmito skutečnostmi jsou především vnitrostátně i mezinárodně-politické okolnosti.

8.4 Přejedání jurisdikce SDMS na MSD na základě opčních prohlášení

Již v části pojednávající o historii (2.4 a 2.5) byl popsán přechod jurisdikce, kterou státy přijaly ve vztahu k SDMS, na nově vznikající MSD, jakož i příčiny

a důsledky tohoto transferu. Zde pro úplnost uvedu případy, kdy se čl. 36 odst. 5 Statutu MSD, který tento transfer zajistil ve vztahu k opčním prohlášením²⁰⁵, uplatnil v praxi. Stalo se tak ve třech případech.

Ve věci *Aerial Incident Case (Israel v. Bulgaria)* se Izrael dovolával ve vztahu k Bulharsku opčního prohlášení z roku 1921. To však Dvůr odmítl s odůvodněním, že **čl. 36 odst. 5 Statutu MSD byl zamýšlen pouze pro zakládající členy OSN**, zatímco Bulharsko se stalo členem OSN až v roce 1955.²⁰⁶

Ve věci *Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)* Thajsko namítalo nepřislušnost Dvora a odůvodňovalo to tím, že jeho prohlášení z roku 1950, jímž bylo obnoveno prohlášení z roku 1940, které se vztahovalo ke Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti, zaniklo v dubnu 1946 se zánikem Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, neboť Thajsko nepatřilo mezi zakládající členy OSN. Proto údajně nemohlo „obnovit“ své prohlášení. Tuto argumentaci Dvůr nepřijal, neboť Thajsko ve skutečnosti učinilo prohlášení podle čl. 36 odst. 4 Statutu MSD.²⁰⁷

Třetím případem je věc *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, o němž bude právě v souvislosti s tímto problémem podrobněji pojednáno níže.

Pro úplnost zde lze připomenout, že v současné době je dosud v platnosti šest prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce SDMS (prohlášení Dominikánské republiky,

²⁰⁵ „O prohlášeních podle článku 36 statutu Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, která jsou ještě v platnosti, je třeba mít za to, že pokud jde o strany zúčastněné na tomto statutu, přijaly jimi závaznou příslušnost Mezinárodního soudního dvora na dobu, po kterou tato prohlášení ještě mají platiti, a to podle jejich znění.“

²⁰⁶ Case concerning the Aerial Incident of July 27th, 1955 (Israel v. Bulgaria), Preliminary Objections, Judgment of May 26th, 1959: I.C. J. Reports 1959, p. 127.

²⁰⁷ Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), Preliminary Objections, Judgment of 26 May 1961: I.C. J. Reports 1961, p. 17.

Nikaraguy, Haiti, Paraguaye, Uruguaye a Lucemburska). Zajímavé je specifikum u prohlášení Nikaraguy, které je dobře viditelné i na webových stránkách MSD. Toto prohlášení o přijetí jurisdikce SDMS je datováno 24. září 1929, je však platné od 24. září 1946. (K tomu podrobněji níže.)

8.5 Zvláštní dohoda o založení příslušnosti MSD *ad hoc* (tzv. kompromis)

Jednou z forem, kterými lze jurisdikci MSD přijmout, je dohoda stran sporu o tom, že svůj konkrétní a existující spor předloží MSD. Za tím účelem uzavřou dohodu o předložení sporu Dvoru, označovanou jako speciální či zvláštní dohoda či běžně též jako *compromis*, resp. česky „kompromis“ (což je terminologické dědictví arbitráže; k arbitrážním smlouvám má ostatně tento institut blízko i v mnoha jiných směrech). Zvláštní dohoda v sobě spojuje dva prvky, resp. dva úkony. Je současně udělením souhlasu s jurisdikcí MSD ve smyslu čl. 36 odst. 1 Statutu MSD a zároveň je úkonem, kterým je zahajováno řízení podle čl. 40 odst. 1 Statutu MSD. (Druhou alternativou zahájení řízení, která se uplatní u všech ostatních způsobů založení jurisdikce MSD, je žaloba.) Zvláštní dohodu mohou uzavřít dva státy, případně i více států. Z obsahového hlediska se jedná o flexibilní nástroj, neboť může zahrnovat různé konstrukce a podmínky, které se vztahují ke způsobu meritorního řešení předmětného sporu.

Pro zvláštní dohodu nejsou stanoveny žádné formální náležitosti. To je zcela v souladu s ustáleným přístupem Dvora, který z formálního hlediska co nejvíce usnadňuje přístup k soudu státům, které k tomu projeví vůli. Jednací řád MSD sice předpokládá, že strany notifikují takovou dohodu Dvoru společně, nicméně v praxi na této podmínce MSD netrvá. Strany v takto zahájeném řízení nemají postavení žalobce a žalovaného. Rozhodujícím znakem tohoto způsobu založení jurisdikce Dvora je vedle jeho **konsensuální podstaty** jeho povaha *ad hoc*, tedy že se vztahuje **ke konkrétnímu, již nastalému sporu**.

Ze všech způsobů přijetí jurisdikce je zvláštní dohoda o založení jurisdikce MSD *ad hoc* z právního, procesního i teoretického hlediska nejjednodušší. Vzhledem k tomu, že v takové situaci si obě strany přejí, aby jejich spor vyřešil Dvůr, prakticky nehrozí

podávání předběžných námitek, a tudíž ani riziko, že spor skončí v předběžné fázi. Ovšem ani u tohoto způsobu založení jurisdikce není námitka proti příslušnosti Dvora vyloučena. Příkladem je případ *Borchgrave*, který řešil SDMS. Předmětem sporu se tehdy stal rozsah zvláštní dohody.²⁰⁸

Svou povahou je tento způsob založení jurisdikce obdobný jako v původních arbitrážích s tím, že dnešní podoba je mnohem jednodušší, což umožňuje existence podrobných procesních pravidel obsažených ve Statutu MSD a v Jednacím řádu MSD.²⁰⁹

Tato forma přijetí jurisdikce se významně uplatňovala před SDMS, kterému bylo touto cestou předloženo 11 případů. Před MSD se uplatňuje především ve vztahu k určitým typům sporů, mezi něž patří typicky hraniční spory. Touto cestou bylo MSD předloženo 18 případů.²¹⁰

Jakkoli se tento způsob založení jurisdikce MSD může jevit v mnoha směrech jako ideální, má přirozeně své meze. Žádný „velký“, politicky významný případ se touto

²⁰⁸ The Borchgrave Case, Judgment of November 6th, 1937 (Series A./B., No. 72).

²⁰⁹ Tento aspekt zdůrazňuje Rosenne. (ROSENNE, S. *The World Court: What it is and How it Works*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989).

²¹⁰ Asylum (Colombia/Peru); Minquiers and Ecrehos (France/United Kingdom); Sovereignty over Certain Frontier Land (Belgium/Netherlands); North Sea Continental Shelf (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands); Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya); Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area (Canada/United States of America) (case referred to a Chamber); Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta); Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali) (case referred to a Chamber); Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras) (case referred to a Chamber); Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya/Chad); Gabcíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia); Kasikili/Sedudu Island (Botswana/Namibia); Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan (Indonesia/Malaysia); Frontier Dispute (Benin/Niger) (case referred to a Chamber); Sovereignty over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (Malaysia/Singapore); Frontier Dispute (Burkina Faso/Niger); and Guatemala's Territorial, Insular and Maritime Claim (Guatemala/Belize).

cestou před soud nedostal.²¹¹ S ohledem na nutný konsensus, jež uzavření zvláštní dohody předpokládá, to není překvapivé. Z praxe tudíž jasně vyplývá, že by si mezinárodní soudnictví pouze s touto formou založení jurisdikce nevystačilo. Z hlediska jurisdikce by to vlastně byla opět jen arbitráž.

8.6 Doložka mezinárodní smlouvy o založení jurisdikce MSD

Ustanovení zakládající jurisdikci MSD mohou obsahovat jak smlouvy dvoustranné, tak i multilaterální. Tyto tzv. **kompromisní či jurisdikční doložky** obvykle stanoví, že spory, které vzniknou z aplikace či výkladu této smlouvy, mohou strany předložit MSD.

I zde se lze podívat na historické kořeny. Tento způsob přijetí jurisdikce má svůj předobraz ve smlouvách z 19. století, které obsahovaly arbitrážní doložky. V době Společnosti národů a v počátcích OSN bylo standardní praxí inkorporovat jurisdikční doložky do obecných multilaterálních smluv. Posléze jejich význam upadl v důsledku výhrad proti těmto doložkám, které systematicky uplatňovaly především státy socialistického bloku. Pro úplnost lze dodat, že Rusko ovšem posléze přijalo řadu jurisdikčních doložek tím, že odvolalo výhrady, které proti těmto doložkám učinil Sovětský svaz.

Jak již bylo zmíněno výše, v posledních desetiletích význam jurisdikčních doložek coby právního základu jurisdikce MSD kvantitativně, ale i významově vzrůstá. Velké kauzy poslední doby se před Dvůr dostaly právě touto cestou. Jako příklady lze uvést *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation)* nebo *Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation)*.

²¹¹ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 662 (Tomuschat).

Jurisdikce přijatá doložkou mezinárodní smlouvy spadá do tzv. **obligatorní jurisdikce v širším smyslu**. To znamená, že je přijata **předem pro určitou kategorii sporů**. I když je kategorie sporů, pro kterou stát jurisdikci MSD touto cestou přijímá, relativně věcně úzká (nesrovnatelně užší ve srovnání s prohlášením o přijetí obligatorní jurisdikce), přesto nelze budoucí vývoj v oblasti upravené smlouvou bezpečně předvídat, ať už z hlediska politického či z hlediska možného výkladu smlouvy, který může následně ovlivnit i rozsah kompromisní doložky (zejména s ohledem na to, že její výklad bude příslušet MSD, a nikoli dotčeným státům). Státy proto přijetí těchto doložek pečlivě zvažují.

Jak poznamenává Tomuschat, kompromisní doložky mohou být zdrojem překvapení, jako byl například pokus Srbska zahájit řízení proti členským státům NATO na základě kompromisní doložky v Úmluvě o genocidii nebo (výše uvedený) pokus Gruzie zahájit řízení proti Rusku na základě Úmluvy o potlačení všech forem rasové diskriminace.²¹²

Z povahy takto přijaté jurisdikce přirozeně plyne, že se často stává předmětem výkladu v rámci řízení o námitce nepřislusnosti MSD.

8.7 Princip *forum prorogatum*

Kromě výše uvedených způsobů založení jurisdikce MSD existuje ještě jeden, kterým lze založit, resp. přijmout jurisdikci MSD pro určitý existující spor. Ten byl výše mnohokrát zmíněn v různých souvislostech, a to přesto, že se v praxi jedná o nejméně častý způsob, kterým je jurisdikce MSD zakládána. Pozornost, kterou vzbuzuje, je totiž dána jeho netypickou povahou. Označuje se jako princip *forum prorogatum*. Jeho podstata a některé aspekty již byly probrány výše, zejména v části 4.2 (o vymezení jurisdikce při zahájení řízení) a v části 5.2 (o okamžiku rozhodném pro posouzení

²¹² ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 660 (Tomuschat).

jurisdikce). Dá se říci, že kdekoli se tento princip objeví, tam vnáší výjimky či nesystémové prvky.

Mezinárodní právo si „vypůjčilo“ termín *forum prorogatum* z římského práva, kde označoval dohodu účastníků řízení o založení příslušnosti soudu, rozumí se jiného soudu, než toho, který by byl normálně příslušný. V oblasti mezinárodního práva se tento pojem jako takový poprvé objevil v souvislosti se Světovým soudem v roce 1934 v průběhu jednání o revizi Jednacího řádu SDMS. V mezinárodním právu se však obsah tohoto pojmu posunul.

Forum prorogatum označuje případy, kdy **žalovaná strana k datu podání žaloby jurisdikci Dvora nepřijala, ale učiní tak později**, čímž se nedostatek jurisdikce, který existoval k datu podání žaloby (tedy k datu rozhodnému pro určení jurisdikce), následně zhojí. Žalovaná strana může v těchto případech akceptovat jurisdikci Dvora jakýmkoli způsobem – výslovně nebo tacitně, případně o tom mohou sporné strany dokonce uzavřít dohodu. Jde tedy o naprosto neformální přijetí jurisdikce *ad hoc* ve vztahu ke konkrétnímu sporu. A nejen, že pro něj není stanovena žádná forma. Pro tento postup neexistuje ani žádná právní úprava. Statut MSD s ním nepočítá vůbec. Jednací řád MSD s termínem jako takovým nepracuje, nicméně tento postup implikuje v čl. 38 odst. 5 (k tomu viz výše v části o procesních pravidlech), v němž ovšem pouze upravuje určité technické následky faktického umožnění tohoto postupu (konkrétně to, že při podání žaloby, která postrádá titul jurisdikce, nebude Dvůr činit žádné další kroky, kromě zaslání žaloby žalovanému, ani případ nevede do registru, dokud žalovaný jeho jurisdikci skutečně nepřijme).

Pokud jde o systematické zařazení mezi způsoby přijetí jurisdikce MSD, lze říci, že *forum prorogatum* tak trochu „visí“ mimo systém, resp. je atypické či nezařaditelné. Někteří autoři ho přiřazují ke smluvnímu založení jurisdikce.²¹³ Podle mého názoru se jedná spíše o způsob založení jurisdikce *sui generis*. Na rozdíl od případů, kdy je MSD

²¹³ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012ary, str. 661 (Tomuschat).

příslušný na základě jurisdikční doložky mezinárodní smlouvy nebo prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce, představuje *forum prorogatum* přijetí jurisdikce *ad hoc* (tedy ve vztahu ke konkrétnímu, již existujícímu sporu), stejně jako je tomu u zvláštní dohody. *Forum prorogatum* se však od zvláštní dohody podstatně liší v tom, že sporné řízení je zahajováno **jednostranným** právním úkonem (tedy žalobou) a procesní strany mají v následném řízení postavení **žalobce** a **žalovaného**, což není se smluvní povahou založení jurisdikce slučitelné.

Je nutno dodat, že tento postup vyvolává pochybnosti i z hlediska své legitimacy, neboť Dvůr zde zjevně vybočuje z mantinelů Statutu MSD. Tyto pochybnosti rezonují nejen v doktríně, ale zazněly mimo jiné i v disentních vótech některých soudců ve věcech, kde se tento postup uplatnil.²¹⁴

Na druhou stranu je pravdou, že by z hlediska role MSD a efektivity řízení bylo kontraproduktivní, pokud by v případě kladné odezvy žalované strany odmítl spor projednat a odkázal by sporné strany na využití výslovně právem stanovených způsobů přijetí jurisdikce.

Princip *forum prorogatum* se uplatnil již před SDMS, poprvé ve věci *Mavrommatis Jerusalem Concessions* (1925).

Před MSD se realizoval poprvé v případě *Corfu Channel*, kdy Spojené království žalovalo Albánii na základě doporučení Rady bezpečnosti, aby strany neprodleně předložily svůj spor MSD. Albánie sice nepřijala jurisdikci Dvora a dokonce nebyla ani stranou Statutu (viz výše v kapitole o personální jurisdikci) a protestovala proti postupu Spojeného království, které mělo za to, že doporučení Rady bezpečnosti zakládá jurisdikci Dvora, nicméně ve svém dopise, kde mj. uvedla, že její postup nesmí založit precedens do budoucna, projevila ochotu se řízení účastnit. To Dvůr vyhodnotil jako souhlas Albánie s jeho jurisdikcí.

²¹⁴ K tomu podrobněji srov. ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 1001 (Sienho Yee).

Jako příklady z modernější doby lze uvést dva případy, ve kterých projevila vstřícnost vůči žalobě Francie, a to ve věci *Certain Criminal Proceedings in France (Republic of the Congo v. France)* a ve věci *Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France)*.

8.8 Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada) a „Nicaragua“: dvě strany jedné mince?

Dosti rozsáhle judikovaná oblast materiální jurisdikce poskytuje ve svých nejrůznějších aspektech a četných nuancích nepřeborné množství zajímavých případů k analýze, ať už samostatné nebo komparativní. Tato práce však chce být spíše obecným pojednáním o problematice sporné jurisdikce MSD z komplexního pohledu, a tudíž není založena na případových studiích. Přesto však chci alespoň na dvou konkrétních případech ukázat některé zajímavé prvky, které byly obecně popsány výše, resp. jejich fungování v praxi.

Z mnoha desítek kauz, ve kterých MSD rozhodoval o své jurisdikci, jsem vybrala dva případy, které by měly by demonstrovat určitý „kontrapunkt“, který vytváří naprostá volnost států disponovat s jurisdikcí MSD, s jediným mantinelem, na který konsensuální princip naráží. Tím je pravomoc MSD rozhodovat o své jurisdikci, tedy jeho *compétence de la compétence* neboli *Kompetenz-Kompetenz*.

K této ilustraci jsem zvolila případy *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada)* a *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*. První z nich, ač není příliš známý, ukazuje samotnou podstatu současného systému konsensuální jurisdikce, tedy absolutní volnost státu nakládat se svým přivolením k jurisdikci, včetně určitých reakcí, které tento stav vzbuzuje ve fakticky vyostřených případech. Druhý (který je naopak velmi známý) ukazuje důsledky, které mohou nastat, pokud stát přijme jurisdikci pro všechny spory nebo určité kategorie sporů předem, podáním žaloby vůči němu se zavře „jurisdikční past“ a určení platnosti či výkladu instrumentu, jímž byla jurisdikce přijata, se ujme MSD. Nejedná se přitom o detailní analýzu (zejména druhý z nich je komplikovaný a komplexní), jako spíše o ilustraci typových problémů, které v praxi nastávají, a toho, jak Dvůr přistupuje k jejich řešení.

○ *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court (1998)*

„Hlasoval jsem pro tento nálezn ... Učinil jsem tak nicméně s těžkým srdcem, neboť jsem si plně vědom, že tento rozsudek – ač v souladu se současným stavem mezinárodního práva – nese svědectví o inherentní slabosti systému obligatorní jurisdikce ..., tak jak se vyvinul v průběhu času.“

Kooijmans, soudce, ve svém separátním vótu k rozsudku ve věci *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court*²¹⁵

Rozsudek ve věci *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court* ze dne 14. prosince 1998²¹⁶ ukazuje systém jurisdikce založené na jednostranných prohlášeních „v plné nahotě.“

Z obecného hlediska je tento případ ukázkou efektu neomezeného konsensuálního principu. Je důkazem toho, že přijetí jurisdikce je svrchovaným, čistě politickým rozhodnutím každého státu a že státy se při přijímání jurisdikce chovají či mohou chovat zcela pragmaticky. Současné mezinárodní právo jim v tom nijak nebrání a bránit nemůže. Státům přitom nelze tento pragmatismus vyčítat. Pouze využívají možností systému, který samy vytvořily a nastavily. Tento rozsudek je však v jistém ohledu přece jen výjimečný. V praxi totiž kupodivu zase tolik případů, kdy stát tak jako

²¹⁵ Separátní vótum soudce Kooijmanse, *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court, Judgment*, ICJ Reports 1998, p. 489.

²¹⁶ *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court, Judgment*, ICJ Reports 1998, p. 432.

v tomto případě odvolá či omezí přijetí jurisdikce MSD v souvislosti s konkrétním plánovaným porušením mezinárodního práva, nenajdeme.²¹⁷

Z právního hlediska je pak tento rozsudek užitečný tím, že shrnuje řadu principů, kterými se řídí výklad prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce. Zejména dokazuje, že s ohledem na to, že jde o jednostranný akt, neuplatní se při jeho interpretaci principy pro výklad mezinárodních smluv. O žádný přelomový judikát, který by pravidla o jurisdikci nějakým zásadním způsobem posouval, přitom ovšem nejde.

Skutkový stav byl následující. Dne 10. května 1994 předložila kanadská vláda svému zákonodárnému sboru návrh zákona doplňující „*Coastal Fisheries Protection Act*“. Ten rozšířil působnost tohoto zákona na regulační oblast NAFO (*Regulatory Area of the Northwest Atlantic Fisheries*). To prakticky znamenalo uplatňování kanadské státní moci v mezinárodních vodách, a to navíc v dosti razantní podobě (zásahy ozbrojených složek).

Téhož dne, kdy kanadská vláda předložila uvedený návrh novely svému parlamentu, Kanada deponovala u Generálního tajemníka OSN nové prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce MSD. Bylo stejné jako předchozí prohlášení ze dne 10. září 1985, které obsahovalo tři výhrady, s jediným rozdílem. Dne 10. května 1994 byla doplněna čtvrtá výhrada, která z jurisdikce MSD vyloučila „*disputes arising out of or concerning conservation and management measures taken by Canada with respect to vessels fishing in the NAFO Regulatory Area, as defined in the Convention on Future Multilateral Co-operation in the Northwest Atlantic Fisheries, 1978, and the enforcement of such measures.*”

Kanadský parlament následně předmětnou novelu zákona přijal. Příslušně byly upraveny i prováděcí předpisy k předmětnému zákonu a byly doplněny také předpisy

²¹⁷ Soudce Kooijmans ve svém separátním vótu provedl „inventuru“ těchto případů a dospěl k závěru, že toto byl teprve čtvrtý případ v historii. Viz separátní vótum soudce Kooijmanse, *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada)*, Jurisdiction of the Court, Judgment, ICJ Reports 1998,p. 489 (na straně 491).

trestního práva. Odpovídajícím způsobem byly rozšířeny pravomoci příslušníků ozbrojených složek.

Časová i věcná souvislost mezi předmětným vnitrostátním legislativním opatřením a výše uvedenou výhradou byla nesporná. Navíc byla tato souvislost explicitně deklarována představiteli kanadské státní moci. Dne 12. května 1994 učinil kanadský ministr zahraničních věcí v Senátu následující prohlášení: *„Jak víte, za účelem ochrany integrity této legislativy, jsme učinili výhradu k Mezinárodnímu soudnímu dvůru ... Tato výhrada bude ovšem pouze dočasná.“*

Aplikace nové úpravy v praxi na sebe nedala dlouho čekat. Dne 9. března 1995 v mezinárodních vodách, mimo kanadskou výlučnou ekonomickou zónu, byla kanadskými státními plavidly stíhána, zadržena a obsazena rybářská loď *Estai* plující pod španělskou vlajkou a se španělskou posádkou. Posádka byla zadržena a kapitán zatčen na základě obvinění z porušení uvedeného kanadského vnitrostátního zákona. Posádka a kapitán byli odvezeni do kanadského přístavu a obviněni z nezákonného lovu grónského halibuta. Část úlovku byla konfiskována. Členové posádky byli propuštěni hned, kapitán po zaplacení kauce. Následovala diplomatická výměna a 28. března 1995 podalo Španělsko proti Kanadě žalobu k MSD.

Pokud jde o předmět sporu, strany se sice shodly na tom, že mezi nimi existuje spor, ale každá jej charakterizovala jinak. Podle Španělska šlo o protiprávní výkon jurisdikce v mezinárodních vodách a neoprávněné uplatňování kanadského vnitrostátního práva vůči jiným státům. Španělsko tvrdilo, že Kanada porušila jeho práva podle mezinárodního práva, což mu zakládá právo na reparaci, a že jednání Kanady porušuje Chartu OSN a zákaz použití síly.

Kanada pochopitelně argumentovala tím, že se jedná o spor vzniklý z uplatňování opatření k udržování a správě rybolovných zásob ve vztahu k plavidlům lovicím v regulační oblasti NAFO a z vymáhání těchto opatření (tedy v souladu s dikcí učiněné výhrady k prohlášení).

Španělsko uplatnilo argument, že je na žalobci, aby vymezil spor, který má Dvůr rozhodnout. Na to Dvůr odpověděl, že je na něm, aby – se zvláštní pozorností věnovanou

vymezení sporu zvoleného žalobcem – určil objektivní základ sporu mezi stranami. Přitom se však neomezí pouze na žalobu a podání stran, ale přihlédne i k výměnám nót, veřejným prohlášením a dalším relevantním důkazům.

Pokud jde o jurisdikci Dvora, Španělsko vycházelo z toho, že Kanada v zásadě přijala obligatorní jurisdikci Dvora podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD, a je tedy na ní, aby dokázala, že předmětný spor do rozsahu přijaté jurisdikce nespadá. Na to Kanada odpověděla, že naopak Španělsko musí nést důkazní břemeno a dokázat, proč by se jasná dikce výhrady měla vykládat jinak, než je napsána. Tuto diskusi Dvůr „rozseknul“ tím, že určení, zda je jurisdikce založena či nikoli, není na stranách, ale na něm.

Španělsko přirozeně usilovalo o to, aby se předmětná výhrada na projednávaný spor neaplikovala a aby Dvůr uplatnil svou jurisdikci. Za tím účelem se dovolávalo toho, aby se na výklad prohlášení o přijetí jurisdikce, včetně výhrad k němu, uplatnily určité interpretační principy (do značné míry dovozené z interpretace mezinárodních smluv).

Mimo jiné prosazovalo názor, že by výhrady neměly být vykládány takovým způsobem, který by podřýval systém obligatorní jurisdikce. Navíc v souladu s principem efektivity musí být výhrada podle jeho názoru vykládána s ohledem na účel a cíl prohlášení, kterým bylo přijetí obligatorní jurisdikce.

Dále španělská strana argumentovala principem *contra proferentem*, podle kterého text, je-li dvojnásobný, musí být vykládán v neprospěch té strany, která jej koncipovala, a tím, že tento princip se aplikuje zejména na jednostranné instrumenty, jako jsou prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce a výhrady, které jsou v těchto prohlášeních obsaženy.

V odpověď na tyto argumenty Kanada poukázala na unilaterální povahu prohlášení i výhrad k němu učiněných a uvedla, že výhrady je třeba vykládat **přirozeným způsobem a především s ohledem na záměr státu**, který výhradu učinil. Tento názor **Dvůr podpořil**.

Dvůr v rozsudku mimo jiné konstatoval, že „z parlamentních diskusí a různých prohlášení kanadských autorit je zjevné, že účelem nového prohlášení bylo zabránit

výkonu jurisdikce Dvora nad záležitostmi, které by mohly vzniknout v souvislosti s mezinárodně-právní legitimitou novelizované legislativy a s její aplikací“.

Lze podotknout, že pro výklad prohlášení je příznačná skutečnost, že právě faktické, resp. politické okolnosti (diskuse v parlamentu, prohlášení představitele vlády apod.) Dvůr při výkladu prohlášení o přijetí jurisdikce zohledňuje. Tyto faktické okolnosti bývají uváděny v odůvodnění rozsudků a stávají se nástrojem pro hledání skutečné vůle státu, který výhradu učinil. V tomto případě Dvůr v odst. 60 rozsudku (kde také cituje výše uvedená prohlášení) uvádí, že: *„pokud jde o cíle, které měly být výhradou dosaženy, Dvůr je nucen poukázat na úzkou spojitost mezi novým kanadským prohlášením a novou legislativou na ochranu zákona o pobřežním rybolovu.“*

Dvůr dále uvedl, že *„skutečnost, že stát není přesvědčen o souladu určitého svého jednání s mezinárodním právem, nezakládá výjimku z principu konsensu s jurisdikcí Dvora a ze svobody činit výhrady“* (bod 54 rozsudku).

Je snadné nalézt sympatie, kterým se zjevně neubránili ani někteří soudci, pro úsilí žalujícího Španělska dosáhnout toho, aby Dvůr aplikaci nově vytvořené a otevřeně účelově výhrady na předmětný spor eliminoval. Je nesporné, že diskutovaná výhrada byla učiněna s jednoznačným cílem vyloučit z jurisdikce MSD spory, jejichž vznik kanadská strana předpokládala proto, že učinila kroky, o jejichž souladu s mezinárodním právem – diplomaticky řečeno – nebyla přesvědčena. Nejen že kanadské orgány a jejich představitelé tento motiv výhrady nezastírali, ale nakonec tato motivace posloužila jako argument pro vyloučení jurisdikce, což je stejně tak paradoxní jako příznačné.

Dvůr nakonec (poměrem hlasů 12:5) rozhodl, že nemá pravomoc o tomto sporu rozhodnout.

“Yet, I strongly feel that things should not be left at that.”

Koojimans, soudce, ve svém separátním vótu k rozsudku ve věci *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada)*, *Jurisdiction of the Court*²¹⁸

Za pozornost stojí **separátní vótum**, které k rozsudku připojil **soudce Koojimans**. Zamýšlí se v něm nad vývojem a možnostmi systému jednostranných prohlášení s naprostou svobodou států činit výhrady. Jeho úvaha je sice kritická ke stávajícímu stavu (jak ostatně vyplývá z obou výše uvedených citátů), ale zároveň si je plně vědoma jednoznačnosti pozitivního práva. Koojimans současně vyjadřuje subjektivní potřebu změny. Rekapituluje naděje vkládané v opční prohlášení v době, kdy systém vznikl, a konfrontuje je s realitou. Konstatuje, že se skutečný vývoj sledovanému ideálu nepřiblížil ani zdaleka a dochází k závěru v tom smyslu, že – jakkoli nezpochybňuje konsensus, na němž se zakládá, obligatorní jurisdikce je něčím více, než pouhou další metodou urovnávání sporů. A vzhledem k tomu, že předmětný rozsudek (jakkoli je nevyhnutelný) nás k žádným kvalitám nepřibližuje, hlasoval pro něj „se zděšením“ (a ve svém vótu musel vyjádřit své znepokojení).

Závěrečné poučení z tohoto případu lze shrnout tak, že **zúžení obligatorní jurisdikce Dvora s cílem vyloučit jeho pravomoc v konkrétním hrozícím či nastalém sporu je legálním a účinným nástrojem** k tomu, aby se stát vyhnul soudnímu řízení, které považuje za nežádoucí (lapidárně řečeno tam, kde je pravděpodobné, že by prohrál). Jedinou podmínkou je, že to musí udělat **včas**, tj. dříve, než je na něj podána žaloba.

²¹⁸ *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada)*, *Jurisdiction of the Court*, Judgment, ICJ Reports 1998, p. 432 (str. 489)

- *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application (1984)*

„Nedal Dvůr obligatorní jurisdikci ze samé lásky polibek smrti?“

P.H.Kooijmans, profesor mezinárodního práva na Univerzitě v Leydenu²¹⁹

Jestliže předchozí případ demonstroval ničím neomezenou volnost států v dispozici svým souhlasem s jurisdikcí MSD, pak „*Nicaragua*“ je ilustrací situace, kterou jsem s nadsázkou výše označila jako „jurisdikční past“ (a zároveň dokresluje specifika ohledně opčního prohlášení učiněného Nikaraguou, o nichž jsem se zmínila výše v části 8.4.) Volba na tento rozsudek však padla i z jiného důvodu. „*Nicaragua*“ je kauza, „o které se mluví“ a především píše. Jde možná o nejslavnější rozsudek, který Dvůr o své jurisdikci vydal. A je rozsudkem nejen „slavným“, ale i komplikovaným. „*Nicaragua*“ totiž není tak úplně obyčejným případem, kdy stát, jenž přijal obligatorní jurisdikci, ve sporném řízení namítá nepřislusnost Dvora a neuspěje. (Již výše bylo zmíněno, že po tomto rozsudku o jurisdikci USA stáhly své prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce, následně odmítly přijmout rozsudek ve věci samé a v Radě bezpečnosti vetovaly návrh rezoluce, která měla prosazení tohoto rozsudku zajistit.)

Na jedné straně tu možná hraje částečně roli i – zcela mimoprávní – skutečnost, že malý stát právní cestou zvítězil nad velmocí, což dokazuje, že v soudním řízení může svrchovaná rovnost států dostávat novou, reálnou dimenzi. Na druhé straně z hlediska

²¹⁹ KOOIJMANS, Peter H. *Who Told the Death-Bell for Compulsory Jurisdiction? Some comments on the judgement of the ICJ in the Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application)*. Realism on the Law-making Policy: Essays on International Law in Honour of Willem Riphagen (upravili Adriaan Bos/ Hugo Siblesz), Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1986

právního i z hlediska politických dopadů rozhodnutí, které Dvůr v předběžné fázi řízení přijal – zabývá se zde výlučně rozhodováním o jurisdikci – vyvolává otazníky a možná i vykřičníky. Platí to především o té části rozsudku, ve které Dvůr založil svou jurisdikci na základě čl. 36 odst. 2 a 5 Statutu MSD (tedy na prohlášení o přijetí jurisdikce SDMS, které učinila Nikaragua v roce 1929). Právě tímto dílčím aspektem se zde budu zabývat.

V tomto případě Dvůr rozhodl poměrem hlasů 15:1, že má jurisdikci spor projednat (a jednomyslně dospěl k závěru, že je žaloba přípustná). Přitom shledal poměrem hlasů 11:5, že má jurisdikci na základě čl. 36 odst. 2 a 5 Statutu MSD a poměrem 14: 2 na základě Smlouvy o přátelství, obchodu a navigaci.

Šlo o spor mezi Republikou Nikaragua a Spojenými státy americkými ohledně vojenských a polovojenských akcí v Nikaragui a v jejích pobřežních vodách, které vláda Republiky Nicaragua přičítala Spojeným státům americkým. V první fázi řízení Dvůr posuzoval svou jurisdikci a přípustnost žaloby.

Pokud jde o základ jurisdikce, odvolávala se Nikaragua na své prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce a na prohlášení USA a dále, subsidiárně, na Smlouvu o přátelství, obchodu a navigaci.

Ve vztahu k předmětnému prohlášení Nikaraguy však existoval následující problém. Dne 14. září 1929 Nikaragua jako člen Společnosti národů podepsala Podpisový protokol Statutu SDMS. Protokol stanovil, že podléhá ratifikaci. Ratifikační instrumenty měly být uloženy u Generálního tajemníka Společnosti národů. Dne 24. září 1929 Nicaragua uložila u Generálního tajemníka Společnosti národů prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce ve smyslu čl. 36 odst. 2 Statutu SDMS. Příslušné nikaragujské úřady schválily ratifikaci Protokolu a 29. listopadu 1929 a ministr zahraničních věcí Nikaraguy o tom zaslal Generálnímu tajemníkovi Společnosti národů telegram. Ratifikační instrument však do Ženevy doručen nikdy nebyl.

USA v řízení o předběžných námitkách argumentovaly tím, že se Nikaragua nikdy nestala stranou Statutu SDMS, a tudíž její prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce nikdy nenabývalo platnosti. Nemohlo být tudíž „nadále platné“, jak vyžaduje čl. 36 odst. 5 Statutu MSD. S tímto argumentem však neuspěly.

Zejména rozhodnutí o aplikovatelnosti prohlášení Nikaraguy o přijetí obligatorní jurisdikce SDMS, které během existence Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti nikdy nenabývalo platnosti, vzbudilo negativní reakce. Např. soudce Oda ve svém separátním vótu uvedl: „*Jsem si jist, že interpretace Opční doložky v tomto rozsudku nevyhnutelně přiměje státy ukončovat svá prohlášení (...) výrazně to oslabí význam opčních prohlášení.*“²²⁰

Uvedení tohoto případu má být především podnětem k zamyšlení nad tím, k čemu by mohlo vést příliš extenzivní uplatňování sporné jurisdikce MSD, resp. příliš extenzivní výklad instrumentů, jimiž je tato jurisdikce akceptována. Kromě právního limitu, který je tvořen především principem konsensuální jurisdikce a jeho důsledky, je nakonec třeba brát v úvahu, že poslední slovo mají státy, které mají přijímání jurisdikce plně ve svých rukou a ve svých rozhodování nejsou právem nikterak omezeny.

8.9 Závěrečná poznámka k materiální jurisdikci

Závěrem k materiální jurisdikci lze znovu zopakovat, že jde o složitou, technickou a bohatě judikovanou oblast, na jejímž fungování a rozvoji se významnou měrou podílejí také státy svým chováním, resp. svými postupy. Formát této práce, která usiluje o relativně obecné pojetí celé problematiky jurisdikce ve sporných věcech, neposkytuje příliš prostoru pro hlubší analýzu jednotlivých institutů a zajímavých problémů, které se na tomto poli nabízejí.

Lze rovněž zdůraznit, že v oblasti jurisdikce *ratione materiae* leží z převážné části odpovědi na otázky položené v samém úvodu této práce, především otázka, jak celý systém vlastně může fungovat. Právě ve vztahu k materiální jurisdikci se totiž uplatňuje jak *compétence de la compétence* tak i princip konsensuální jurisdikce, a tedy i jejich vzájemná interakce. I když z některých výše – do jisté míry s nadsázkou a ve schematickém zjednodušení – uvedených formulací by se mohlo zdát, že jsou tyto dva principy ve vzájemném rozporu, ve skutečnosti tomu tak není. Pravomoc Dvora rozhodovat o své kompetenci konsensuální princip nepopírá, nýbrž je jeho nedílnou součástí.

²²⁰ ICJ Report 1984, p. 513

Jinými slovy, podstata stávajícího nastavení spočívá v tom, že materiální pravomoc Dvora je bezvýjimečně konsensuální. Avšak k tomu, aby mohla reálně fungovat, musí být tento soud vybaven pravomocí o své pravomoci rozhodovat a disponovat dílčími kompetencemi, které jsou k tomu nezbytné. Neuralgickým bodem je hranice mezi konsensuálním principem a sférou, kde se „pánem jurisdikce“ stává samotný Dvůr. Nevyhnutelně nastávají situace, kdy se výkon pravomoci (v podobě samotného rozhodnutí o ní) na základě předem přijaté jurisdikce poté, co je řízení zahájeno, dostane do střetu s vůlí žalovaného státu. Udržet se na tenkém ostří hranice mezi zásadou konsensuální jurisdikce a principem *compétence de la compétence* je pak podle mého názoru největší výzvou, které v současném systému jurisdikce musí Dvůr čelit. Ne vždy se to daří. Je ale potřeba rozlišovat, kdy měl na výběr a kdy uvízl v limitech systému, z nichž se nemůže vymanit.

9 VZTAH MSD A RADY BEZPEČNOSTI Z HLEDISKA JURISDIKCE DVORA

V souvislosti s jurisdikcí MSD je namístě nastínit také vztah tohoto soudního orgánu s jedním z dalších hlavních orgánů OSN, a to Radou bezpečnosti, přesněji řečeno popsat jednu z rovin tohoto vztahu.

Pro téma předkládané práce je relevantní zejména otázka, zda účast Rady bezpečnosti na řešení určitého mezistátního sporu má za následek vyloučení či omezení jurisdikce MSD ohledně tohoto sporu. V praxi totiž přirozeně mohou nastat – a také nastávají – situace, kdy ve vztahu ke konkrétnímu sporu uplatňují či mohou uplatnit svou pravomoc oba tyto orgány současně.

Ohledně této nastolené otázky lze občas postřehnout určité dezinterpretace v tom smyslu, že by snad aktivita Rady bezpečnosti v určitém sporu vytvářela překážku pro výkon jurisdikce MSD, případně že se snad MSD snaží vyhnout střetu svých pravomocí s působností Rady bezpečnosti.

Na okraj zde lze poznamenat, že tyto pochybnosti mohly vzniknout na základě toho, že ve věci *Lockerbie* MSD neuložil předběžná opatření, o která požádala Libye, což odůvodnil skutečností, že ekonomické sankce, o něž v žádosti šlo, byly schváleny Radou bezpečnosti.²²¹ Tato situace ovšem byla svým způsobem specifická, navíc z jiných řízení je zřejmé, že MSD i v takových případech předběžná opatření ukládá. Ukládání předběžných opatření ostatně ani není jádrem naznačeného problému.

Podstatné je, že ohledně souběhu, případně střetu kompetencí MSD a Rady bezpečnosti ve vztahu k určitému sporu je odpověď jednoznačná. MSD se totiž k otázce

²²¹ Viz např. http://en.wikipedia.org/wiki/International_Court_of_Justice#cite_note-ReferenceA-5 (zde přitom nejde o věcně nesprávné údaje, pouze došlo k vytržení negativního rozhodnutí o žádosti Libye o uložení předběžných opatření z kontextu, neboť nebyla zohledněna jiná rozhodnutí, kde Dvůr svou pravomoc jasně definoval).

své jurisdikce s ohledem na aktivity Rady bezpečnosti několikrát dostatečně jasně vyslovil.²²²

Úvodem lze připomenout, že Rada bezpečnosti i MSD jsou hlavními orgány OSN ve smyslu čl. 7 Charty OSN. Pokud jde o kompetenční vztahy mezi hlavními orgány OSN, upravuje Charta OSN pouze vztahy mezi Valným shromážděním a Radou bezpečnosti (čl. 11 odst. 2 a čl. 12 Charty OSN), a to ve prospěch kompetencí Rady bezpečnosti.²²³

Ohledně vztahu mezi Radou bezpečnosti a MSD však Charta OSN nic obdobného nestanoví. Proto **MSD odmítl jakoukoli podřízenost Radě bezpečnosti** v případech, kdy oba orgány svou pravomoc k určitému sporu vykonávají souběžně.

Ve věci *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)* MSD konstatoval, že není pochyb o tom, že předmětnou záležitost řeší Rada bezpečnosti. Dále uvedl, že „*zatímco čl. 12 Charty výslovně zakazuje Valnému shromáždění činit doporučení ve sporu nebo situaci, pokud ve vztahu k tomuto sporu nebo situaci vykonává své funkce Rada bezpečnosti, žádné ustanovení Charty ani Statutu nestanoví takové omezení pro výkon funkcí Dvora. Důvody jsou zřejmé. Dvoru, hlavnímu soudnímu orgánu OSN, je určeno rozhodovat o jakékoli právní otázce, jež může mezi stranami sporu vyvstat; a rozhodnutí takových právních otázek Dvorem může být významným, a někdy rozhodným, faktorem při zajišťování mírového řešení sporu.*“ Na podporu své pozice pak v této souvislosti citoval čl. 36 odst. 3 Charty OSN, podle kterého má Rada bezpečnosti při přijímání doporučení vzít též v úvahu, že právní spory by měly být zpravidla stranami předkládány Dvoru.²²⁴

²²² Tyto případy přehledně shrnuje Tomuschat (The Statute of the ICJ: A Commentary, str. 645 a násl.).

²²³ „Pokud Rada bezpečnosti vykonává v jakémkoli sporu nebo v jakékoli situaci funkce, které jí ukládá tato Charta, Valné shromáždění neučiní žádné doporučení o takovém sporu nebo situaci, ledaže o to Rada bezpečnosti požádá.“ (čl. 12 odst. 1 Charty OSN)

²²⁴ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I.C.J. Reports 1980, p. 3. (str. 22, odst. 40)

Ve věci *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)* MSD upozornil na to, že podle čl. 24 Charty OSN má Rada bezpečnosti primární, nikoli však výlučnou odpovědnost za udržování mezinárodního míru a bezpečnosti. K tomu dodal, že „Radě jsou uloženy funkce bezpečnostního charakteru, zatímco Dvůr vykonává čistě judiciální funkce. Oba orgány tudíž mohou vykonávat své odlišné, ale komplementární funkce ve vztahu ke stejným případům.“ V této souvislosti též zdůraznil čl. 12 Charty OSN coby argument *a contrario*.

Uvedenou tezi Dvůr potvrdil v dalších případech, kde se oba orgány zabývaly stejnou záležitostí. Bylo tomu tak například při ukládání předběžných opatření ve věci *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*²²⁵ i ve věci *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*.²²⁶

Dále je podstatné, že poté, co bylo řízení před Dvorem platně zahájeno, **přijetí rezolucí Rady bezpečnosti již nemůže mít vliv na jeho jurisdikci.**

Ve věci *Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie*, resp. v obou těchto případech (tedy proti USA i proti Velké Británii),²²⁷ Dvůr konstatoval, že příslušné rezoluce Rady

²²⁵ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 8 April 1993, I.C.J. Reports 1993, p. 3 (str. 19, odst. 33), kde Jugoslávie odkazovala na četné rezoluce Rady bezpečnosti, na to, že Rada přijala rozhodnutí podle čl. 25 Charty OSN a výslovně upozornila na to, že jedná podle Kapitoly VII Charty OSN; podle Jugoslávie by za takových okolností bylo uložení předběžných opatření předčasné a nepřiměřené. Dvůr se odvolal na své rozhodnutí ve věci *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, citované v textu.

²²⁶ *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Provisional Measures, Order of 1 July 2000, I.C.J. Reports 2000, p. 111 (str. 126, odst. 36).

²²⁷ *Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America)*, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1998, p. 115 (str. 129, odst. 37) a rovněž *Questions of Interpretation and*

bezpečnosti byly přijaty až po podání žaloby a že – v souladu s jeho ustálenou judikaturou – platí, že pokud byla jeho jurisdikce dána k datu podání žaloby, bude ji mít i nadále, tudíž dotčené rezoluce na tom proto ani nemohou nic změnit.

Komplexní vyjádření k otázce vztahu MSD a Rady bezpečnosti vyjádřil tehdejší předseda Dvora, Mohammed Bedjaoui, ve svém projevu k Valnému shromáždění v roce 1994 na téma „Místo Mezinárodního soudního dvora v obecném systému pro zachování míru založeném Chartou OSN“. Zde uvedl, že *„žádné ustanovení obdobné čl. 12 Charty nebrání Dvoru rozhodovat o sporu, kterým se zabývá Rada bezpečnosti nebo kterýkoli jiný orgán či agentura (...) Vztahy mezi hlavními orgány se řídí principy speciality, rovnosti, pravomoci každého z nich rozhodovat o své jurisdikci a koordinace. Celá architektura OSN je založena na principu autonomie každého hlavního orgánu, z nichž žádný není podřízen jinému, a na požadavku společného dosahování obecných cílů stanovených v Chartě. Při neexistenci jiných zvláštních omezení Dvůr vždy posuzoval předložení sporu více než jednomu hlavnímu orgánu, z nichž žádný není subordinován, tak, že, samo o sobě, nezakládá, žádnou překážku ve výkonu jeho povinností. Dvůr je soudním orgánem mezinárodního společenství, které je stále založeno na „juxtapozici suverenity“. V zásadě postačuje splnění dvou požadavků k tomu, aby Dvůr rozhodl sporný případ; jednak na něj strany musí delegovat jurisdikci k projednání případu a za druhé straně musí být případ právní povahy.“*²²⁸

Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom), Preliminary Objections, Judgment, I. C.J. Reports 1998, p. 9 (str.23, odst. 38). Dvůr se tu zároveň odvolal na své rozsudky Nottebohm, Preliminary Objection, Judgment, I. C. J. Reports 1953, p. 122; Right of Passage over Indian Territory, Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 1957, p. 142.

²²⁸ Statement of the President of the Court, “The Place of the International Court of Justice in the General System for the Maintenance of Peace, as Instituted by the Charter of the United Nations”, Address by Judge Mohammed Bedjaoui, President of the International Court of Justice, delivered in plenary meeting of the General Assembly at its 49th session on 13 October 1994 (dostupné na webových stránkách MSD www.icj-cij.org).

Dalším významným aspektem je místo rozhodnutí, která přijímá Rada bezpečnosti podle Kapitoly VII Charty OSN, v mezinárodním právu. Podle čl. 103 Charty OSN závazky, které státům takto vzniknou, mají **přednost před jakýmkoli jinými závazky podle mezinárodního práva**. To je velmi důležité, neboť to znamená, že taková rozhodnutí musí brát v potaz také Dvůr při svém rozhodování. Nemůže tedy přijímat usnesení, která by byla v rozporu se závaznými rezolucemi Rady bezpečnosti.²²⁹

Nicméně zrovna v případě „*Lockerbie*“²³⁰, kde Dvůr takový ohled na Radu bezpečnosti projevil, dal způsob, jakým byl případ řešen, vzniknout závažným pochybnostem v tom smyslu, že Rezoluce Rady bezpečnosti č. 748 (1992) byla přijata za účelem zmaření soudního řízení.²³¹

Při komplexnějším rozboru vztahu Rady bezpečnosti a MSD se však nelze omezit pouze na otázku, zda výkon pravomocí Rady bezpečnosti omezuje jurisdikci Dvora. Tento vztah má i další roviny.

Je třeba vzít v úvahu zmíněný **čl. 36 odst. 3 Charty OSN**, který Radě bezpečnosti ukládá, aby při doporučování způsobu řešení sporu sporným stranám přihlížela k tomu, že spory právní povahy by strany měly předkládat MSD dle ustanovení jeho Statutu. Obecná povaha tohoto ustanovení byla rozebrána výše v části 3.1 (v tom smyslu, že z něj nelze dovodit žádný právní závazek). Jeho politický význam, resp. hodnotová náplň vede k tomu, že je často zmiňován v souvislosti s místem a významem MSD v systému OSN (a to jak v judikatuře, kde je na něj odkazováno, tak např. také

²²⁹ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 645 (Tomuschat).

²³⁰ viz „*Lockerbie Case*“, Provisional Measures, ICJ Reports 1992, p. 3, (str. 15 odst. 39), p. 11 (str. 126, odst. 37).

²³¹ ZIMMERMAN, A.- OELLERS-FRAHM, K. - TOMUSCHAT, C. - TAMS, C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 645 a násl. (Tomuschat).

v projevu předsedy Dvora k Valnému shromáždění, který je citován výše). Pokud jde o praktické uplatnění tohoto ustanovení, došlo k němu pouze dvakrát.

Přitom v „čisté podobě“ se uplatnil pouze poprvé, v případě *Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)*, kdy Rada bezpečnosti přímo doporučila stranám, aby předložily spor MSD. Tento případ byl ovšem z hlediska techniky založení jurisdikce specifický v celé řadě ohledů. Uplatnil se tu nejenom čl. 36 odst. 3 Charty OSN, ale též čl. 35 odst. 2 Statutu MSD, neboť žalující strana nebyla stranou Statutu. A rovněž se zde – poprvé v historii MSD princip *forum prorogatum*.

Podruhé se čl. 36 odst. 3 Charty OSN uplatnil v „měkkí“ formě, a to ve věci *Aegean Sea Continental Shelf (Greece. v. Turkey)*.²³²

Z hlediska tématu této práce je však důležité to, co již bylo řečeno výše v souvislosti s materiální jurisdikcí: ani doporučení Rady bezpečnosti předložit spor Dvoru nezakládá jurisdikci Dvora, resp. vůbec nic nemění na její konsenzuální podstatě. I v těchto případech je nutné, aby obě strany jurisdikci ve vztahu k danému sporu přijaly. Nejde zde o jednání Rady bezpečnosti podle Kapitoly VII Charty OSN.

V rámci vztahů mezi MSD a Radou bezpečnosti lze – nad rámec předmětu této práce – pro úplnost uvést též donucovací akce Rady bezpečnosti ve smyslu čl. 94 Charty OSN v případě, že některá ze stran nesplní rozsudek MSD. Problém však logicky nastává v situaci, kdy má být opatření namířeno proti stálému členovi Rady bezpečnosti, neboť ten může příslušnou rezoluci vetovat, jako tomu bylo ze strany Spojených států amerických po nesplnění rozsudku ve věci *Nicaragua*. Ostatně, tento mechanismus vymáhání rozsudků má i jiné značné nedostatky.

²³² SC Res 395 (1979), kde byla použita mnohem méně jednoznačná formulace „invites the Governments of Greece and Turkey (...) to take into account the contribution that appropriate judicial means, in particular the International Court of Justice, are qualified to make the settlement of any remaining legal differences“ (důraz doplněn).

Závěrem lze tedy konstatovat, že **skutečnost, že v určitém sporu vykonává svou pravomoc Rada bezpečnosti, není bez dalšího překážkou či omezením sporné jurisdikce MSD.**

10 K ÚLOZE MSD A K NĚKTERÝM OBECNÝM OTÁZKÁM

„*PACIS TUTELA APUD IUDICEM*“

nápis na Paláci míru, sídle MSD

Z povahy věci i z výše uvedených analýz je zřejmé, že problematika mezinárodní soudní pravomoci je v různých směrech spjata se základními otázkami mezinárodního práva. Tak například jurisdikce *ratione personae* – zejména v rovině *de lege ferenda* – souvisí s otázkami mezinárodně právní subjektivity, ale i mezinárodněprávní odpovědnosti, resp. s otázkami postavení mezinárodních organizací. K soudní pravomoci se pak nepřímo vztahuje i otázka případné vynutitelnosti rozhodnutí, resp. problematika sankcí v případě nesplnění rozsudku. Samotná konsensuální jurisdikce je nejen produktem státní suverenity, ale též její ilustrací a svědectvím o stavu jejího vnímání a vývoje. Na konsensuální jurisdikci lze svým způsobem demonstrovat, do jaké míry jsou suverénní státy ochotny samy sebe částečně omezit ve prospěch mezinárodní soudní moci, potažmo ve prospěch objektivního uplatňování mezinárodního práva. Není možné ani účelné naznačené otázky v rámci této práce otevírat. Jednu z obecných otázek bych však chtěla přece jen předesílit. Její základ je ovšem spíše filozoficko-právní.

Jak bylo opakovaně zdůrazněno výše, je nezbytné vyhýbat se srovnávání sporné jurisdikce MSD s vnitrostátním právem (případně i s právem Evropské unie) a posuzování mezinárodní soudní pravomoc kritérii těchto systémů. Přesto je chápání mezinárodního práva principy a hodnotami vnitrostátních právních systémů (kde soudnictví leží v jejich samotných základech jako určující element) inherentně ovlivněno. Ve vnímání snad každého právníka a obvykle i veřejnosti je soudnímu řešení sporů přisuzovaná určitá kvalita, vědomě či podvědomě spojovaná s představou spravedlnosti, kterou tato forma implikuje. V mezinárodních vztazích je tento aspekt obzvláště důležitý, jak bylo rovněž zmíněno v úvodu. Je pravdou, že soudní řešení sporu primárně neznamená řešení spravedlivé, nýbrž řešení podle mezinárodního práva (jak zdůrazňuje Tomuschat, viz výše pozn. pod čarou č. 88) To ovšem platí o každém pozitivněprávním

systemu. To však nic nemění na tom, že soudní řešení ze všech metod pokojného urovnávání sporů nejlépe odpovídá svrchované rovnosti států, kterou sice deklaruje mezinárodní právo i diplomatické zvyklosti, která však často neodpovídá reálnému stavu ve vztazích mezi státy. Před mezinárodním soudem dostává zásada svrchované rovnosti „hmatatelný“ rozměr. Vzhledem k tomu, že mezinárodní právo stanoví objektivní kritéria pro urovnávání sporů, poskytuje soudní řešení stranám rovné postavení i v případech, kdy si na mezinárodně politické scéně ekonomicky či mocensky rovny ani zdaleka nejsou.

Možná i proto se čas od času ozývají dokonce i z vrcholných odborných kruhů emocionálně zabarvená slova o světle v tmách, umíráčcích a těžkých srdcích, která byla citována v konkrétních souvislostech výše. Vše nasvědčuje tomu, že mezinárodní soudní pravomoc je obecně uznávanou hodnotou, jejíž prosazování napomáhá nejen udržování míru, ale i rozvoji mezinárodního práva, částečné kultivaci a rozumnému uspořádání vztahů v rámci mezinárodního společenství. To jsou ovšem hodnoty přesahující původní *raison d'être* Dvora, kterým bylo v první řadě poskytnout státům k dispozici další, efektivní prostředek pokojného urovnávání sporů. Jinými slovy posílit alternativu k válce. Nelze nevidět, že od dob vzniku systému před téměř sto lety prodělalo mezinárodní právo nezpochybnitelný vývoj, ať už za klíčové považujeme prosazení zákazu použití síly či obrovský nárůst reglementace mezinárodních vztahů prostřednictvím mezinárodního práva. Vliv nepochybně má i doktrína právního státu, která se paralelně uplatnila v řadě systémů vnitrostátního práva či v rámci Evropské unie, potažmo v partikulárních mezinárodněprávních systémech, jako je Rada Evropy.

K zamyšlení si v této souvislosti dovolím ocitovat vyjádření, jímž prof. Bin Cheng během Konference Asociace pro mezinárodní právo odpověděl v roce 1964 v Tokiu kolegovi, jenž řekl, že existují prostředky urovnávání mezinárodních sporů stejně dobré jako soudnictví.

„Přijetí obligatorní jurisdikce mezinárodních soudů není jen otázkou hmotnou, ale též substantivní. Ve skutečnosti mění povahu práva, které upravuje mezinárodní vztahy. Můžeme tak rozlišovat (...) různé stupně mezinárodního práva. Nejdříve je mezinárodní právo na auto-interpretaci úrovni. To nastává tehdy, pokud státy nepřijaly povinnost jít před

mezinárodní soud. V takové situaci, pokud nastane spor, každá strana má právo zastávat svůj vlastní výklad práva.

Když však stát předem akceptuje povinnost jít před mezinárodní soud nebo arbitráž, povaha mezinárodního práva, které se v takovém případě aplikuje, se změní. Takové právo lze označit za „justiciable or arbitrable law“ (právo aplikovatelné soudními či rozhodčími orgány). Oproti mezinárodnímu právu auto-interpretací má mnohem vyšší kvalitu.

Obligatorií soudnictví není pouze další metodou řešení mezinárodních sporů. Pozvedá právo aplikovatelné mezi státy z auto-interpretací na „souditelný“ stupeň.“²³³

Na druhé straně proti těmto ideálům stojí nejen realita a platná právní úprava, ale též politické zájmy států, které mezinárodní právo vytvářejí. Jakkoli během posledních stalet (zejména v posledních desetiletích) vznikla řada zejména partikulárních systémů, které mají relativně efektivní vlastní judiciální, případně kvazijudiciální mechanismy, v oblasti „globální“ soudní pravomoci mezinárodní společnosti nepostoupilo vůbec. Právní úprava sporné jurisdikce se nezměnila a – pokud pomineme určité „kvantitativní vlny“ v počtech případů předložených MSD či politické změny postoje určitých skupin států vůči němu, k nimž v průběhu doby dochází – lze říci, že se státy v oblasti přijímání jurisdikce Světového soudu chovají v principu podobně, jako tomu bylo v éře Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti. Přijímání jurisdikce MSD (především prohlášením o přijetí obligatorní jurisdikce) se nijak zvlášť nerozšířilo a není podmínkou vstupu do „dobré společnosti“. Pokud státy přijímají tzv. obligatorní jurisdikci MSD, činí tak s obezřetnými výhradami, jejichž právní technika se od vzniku systému zdokonaluje. Ani stažením souhlasu s jurisdikcí MSD účelově a bezprostředně před chystaným porušením mezinárodního práva se stát nijak zvlášť politicky ani morálně nezdiskredituje.

S tím souvisí otázka, jaké vlastně je **místo mezinárodního soudnictví** v katalogu prostředků pokojného řešení **z hlediska aktuálního pozitivního práva**.

²³³ Citováno podle separátního vóta, které připojil soudce Kooijmans k rozsudku ve věci Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court, Judgment, ICJ Reports 1998, p. 489.

Pokud jde o způsoby řešení mezinárodních sporů, zná současné mezinárodní právo jediný imperativ, a tím je pokojné urovnávání sporů ve smyslu Kapitoly VI Charty OSN. Ta zakotvuje **princip svobodné volby prostředků**, které si státy za tím účelem zvolí. Platné právo neukládá státům, aby řešily své spory před soudem, a ani soudní řízení nikterak nepreferuje. Jedinou výjimkou, resp. určitým atributem privilegovanosti soudního řešení, je čl. 36 odst. 3 Charty OSN, několikrát výše zmiňovaný, který ukládá Radě bezpečnosti, aby při doporučování řešení sporů *přihlížela* k tomu, že spory právní povahy by strany měly *zpravidla* vznášet na MSD. Na toto „měkce“ formulované ustanovení se MSD ve své rozhodovací činnosti několikrát odvolal jako na podpůrný argument v souvislosti s vymezením svých kompetencí ve vztahu k Radě bezpečnosti.

Když se však MSD vyjádřil přímo k místu, které soudní řešení zaujímá mezi ostatními způsoby pokojného urovnávání sporů, a tedy i ke své roli v tomto ohledu, řekl: „*soudní řešení mezinárodních sporů, s ohledem na účel, k němuž byl Dvůr ustaven, je pouhou alternativou k přímému a přátelskému urovnávání sporů mezi stranami; ... tudíž je na Dvoru, aby usnadňoval, v rozsahu, v jakém je to slučitelné se Statutem, toto přímé a přátelské urovnání.*“ To Dvůr uvedl ve svém rozsudku ve věci *North Sea Continental Shelf*.²³⁴ Přitom se odvolal na rozhodnutí SDMS ve věci *Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex*. Platnost tohoto přístupu pak potvrdil mj. v roce 2000 ve věci *Aerial Incident of 10 August 1999 (Pakistan v. India), Jurisdiction of the Court* (odst. 52).²³⁵ V této souvislosti ovšem zdůraznil, že skutečnost, že v daném případě nemá jurisdikci, nezbavuje strany povinnosti mírového urovnání sporu (odst. 53 citovaného rozsudku).

S ohledem na platné mezinárodní právo ostatně ani nemohl učinit jinak, ačkoli si lze teoreticky představit, že se mohl *obiter dictum* alespoň zmínit o výhodách soudního řešení, k němuž sice strany nejsou povinny, ale které má v životě mezinárodního společenství svou roli, a vyslat tak přinejmenším určitý signál. Nicméně na právním stavu

²³⁴ North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, p. 3. (str. 47; důraz doplněn).

²³⁵ Aerial Incident of 10 August 1999 (Pakistan v. India), Jurisdiction of the Court, Judgment, ICJ Reports 2000, p. 12.

by to nic nezměnilo. Konsensuální jurisdikce je součástí, resp. důsledkem principu svobodné volby prostředků pokojného urovnávání sporů.

Při úvahách o jurisdikci MSD je ještě třeba si připomenout otázku, co vlastně je jeho základním posláním. Je jím ochrana míru a mezinárodní bezpečnosti, nebo prosazování práva a spravedlnosti?

S ohledem na to, že soudní řešení *de iure* nemá vyšší hodnotu než ostatní formy mírového řešení sporů, znamená to, že jeho základním posláním je řešení sporů (a tím i předcházení ohrožení mezinárodní bezpečnosti). Pozitivní vliv na rozvoj mezinárodního práva a další příznivé dopady s tím spojené jsou až sekundárním efektem jeho působení.

Čou En-Laj řekl, že „*diplomacie je pokračováním války jinými prostředky*“. S nadsázkou, se kterou to bylo řečeno o diplomacii, to platí i pro soudní řízení. A je třeba si také připustit, že ani rozsudek nemusí nutně vést ke skutečnému urovnání sporu, pokud k tomu není skutečná vůle jeho stran. Právě v mezinárodních vztazích by důsledné uplatňování postoje *fiat iustitia, pereat mundus* mohlo mít mnohem méně metaforickou podobu. Toto riziko zohledňovala koncepce z 19. století, která vylučovala z arbitráží politicky citlivé spory, resp. spory o vitální zájmy dotčených států, a která je již překonaná. Dnes státy, které jurisdikci MSD přijímají, zajišťují svou ochranu před případnými nežádoucími zásahy do svých citlivých zájmů především prostřednictvím výhrad. Plnou dobrovolnost mezinárodního soudnictví můžeme vnímat i jako ochranu před případnými extrémními dopady výkonu spravedlnosti.

I když tato práce řeší otázky platného stavu, dovolím si závěrem této části krátkou, okrajovou úvahu či spekulaci *de lege ferenda*. Nebude to v dohledné době, ale je možné, že jednou například bude mezinárodním organizacím přiznána procesní subjektivita ve sporném řízení. Je možné, že jednoho dne bude mezinárodní soudnictví vybaveno mechanismem efektivních sankcí v případech, kdy rozsudek nebude splněn dobrovolně. A je možné, že jednoho dne bude moci jeden stát před obecným mezinárodním soudem žalovat druhý i bez jeho souhlasu. Domnívám se však, že se tak nestane pouhou úpravou stávajících norem mezinárodního práva, případně organickou reformou Organizace spojených národů. A zejména si lze stěží představit, že by k zásadní

změně došlo pouze úpravou pravomocí dnešního Mezinárodního soudního dvora. Spíše se domnívám, že současný systém soudní pravomoci v podobě, v jaké je reprezentován Mezinárodním soudním dvorem, naplňuje své možnosti. Aktuální chování států nenaznačuje, že by v dohledné době měly usoudit, že je na čase rozšířit pravomoci MSD a dát mezinárodnímu soudnictví ve svých vzájemných vztazích větší prostor. A jinou otázkou je, zda by byl MSD ve své stávající podobě z institucionálního a procesního hlediska vůbec vybaven k tomu, aby řešil spory ve výrazně větším rozsahu, než to činí dodnes.

Jakékoli systémové zásahy budou dle mého názoru spojeny s vytvořením nového systému, resp. budou jeho součástí. Když uvážíme, v jakých historických obdobích státy usoudily či vůbec zvažovaly, že je třeba dát mezinárodnímu soudnictví (a nadnárodním strukturám) větší prostor, je pravděpodobné, že k takové zásadní systémové změně spíše než cestou řízené reformy dojde až po závažném otřesu či zhroucení současného uspořádání.

Do té doby je pozice obecného mezinárodního soudnictví, takového, jaké je představováno Mezinárodním soudním dvorem, vůči jiným přímým pokojným formám urovnávání sporů jasná: *Simply an alternative ... Nest qu'un succédané ... Pouhá alternativa ...* Tak jako v roce 1929.

ZÁVĚR

Základní výzkumnou otázku této práce lze lapidárně parafrázovat takto: kdy a koho vlastně může Mezinárodní soudní dvůr, který můžeme označit jako vlajkovou loď mezinárodního soudnictví, soudit? Tomu předchází komplexnější otázka, jak může v horizontálním systému současného mezinárodního práva, kde platí zásada *par in parem imperium non habet*, z právního i praktického hlediska fungovat soud, jenž má soudit suverénní státy, tedy subjekty, nad nimiž *ex lege* žádná vyšší moc nestojí a pojmově ani stát nemůže.

Otázka, jak může mezistátní soudnictví vzniknout a fungovat, byla položena s nestrannou zvědavostí. Účelem této práce nebylo kvalitativní hodnocení současného stavu. Nebylo jím ani dokázat nedostatečnost mezinárodního soudnictví v podobě MSD ani jej glorifikovat, jakkoli by účelovým výběrem z judikatury šlo provést obojí. Záměrem bylo prezentovat současný systém realisticky a s určitým odstupem.

Po provedeném výzkumu se úvodní poznámka pronesená v souvislosti se systematickou prací, totiž že téma sporné jurisdikce MSD představuje relativně úzkou a koherentní problematiku, ukazuje jako ne zcela přesná. Při bližším zkoumání jde ve skutečnosti o složitý jev. Už proto, že se jedná se o relativně bohatě judikovanou oblast se stoletým vývojem, která má navíc řadu souvislostí, jež jsou patrné až na druhý pohled.

Ukazuje se, že problematika jurisdikce MSD nabízí dostatek závažných dílčích témat k dalšímu studiu. Jsem si vědoma toho, že detailnější pozornost by si zasluhovala například judikatura k čl. 35 Statutu MSD (která by mohla být samostatným tématem pro práci tohoto typu), otázka legality a legitimacy jurisdikce při ukládání předběžných opatření, zvláštní druhy jurisdikce a řada dalších otázek, včetně procesních (například hranice mezi otázkami jurisdikce a přípustnosti žaloby). Tyto podněty však nebylo možno s ohledem na druh, rozsah a relativně obecné téma předkládané práce v jejím rámci zpracovat, měla-li být zachována její vyváženost a rozumný rozsah. Jako určitý dluh vůči původnímu záměru cítím deficit hlubších případových studií, chtěla jsem se však vyhnout

se příliš kazuistickému zpracování tématu a udržet práci v podobě spíše obecného pojednání.

Výsledkem zkoumání jurisdikce MSD ve sporných věcech v této práci mělo být představení **celkového obrazu fenoménu jurisdikce MSD ve sporných věcech, jeho vzniku, vývoje a fungování, jeho možností a limitů.**

Pro pochopení, jak sporná jurisdikce MSD funguje, je třeba vnímat kontext, ve kterém vzniká a realizuje se. Ten má různé roviny.

Předně MSD působí **v horizontálním systému mezinárodního práva**, ovládaném zásadou svrchované rovnosti států. Stát může být podroben mezinárodní soudní moci jedině tehdy, pokud sám projevem své vlastní svrchované moci tuto mezinárodní soudní moc přijme. Tato zásada, označovaná jako zásada konsensuální jurisdikce, je obecným principem mezinárodního práva. Jurisdikce MSD má čistě konsensuální povahu i pro strany Statutu MSD, jinými slovy, strany Statutu MSD neakceptují automaticky jurisdikci tohoto soudu.

Důležitou rovinou je **rámec historický**, jemuž byl věnován značný prostor, neboť, jak se ukazuje, právě zde se odpovídá na podstatnou řadu otázek, s nimiž jsme v dnešní době ve vztahu k nastavení pravomoci MSD konfrontováni. Platí to jak ohledně tzv. *drafting history*, tedy geneze příslušných ustanovení smluvních instrumentů, tak i ohledně celkového vývoje pravomoci MSD, potažmo SDMS v průběhu historického vývoje. Zásadním zjištěním je výrazná **kontinuita**, která oblast soudní pravomoci provází v podstatě nepřerušeně od doby vzniku SDMS až do dnešních dnů. Ta se uplatňuje jak v rovině právní úpravy (relevantní ustanovení statutů obou soudů jsou stejná), tak i v rovině rozhodovací praxe. Kontinuita mezi oběma soudy byla při vzniku poválečného soudu navíc korunována transferem jurisdikce přijaté pro SDMS na MSD. To vše vytváří podmínky pro **konsistentní judikaturu** Dvora ve věcech sporné jurisdikce, a to již od dvacátých let minulého století. Fenomén jurisdikce Světového soudu se tak ukazuje jako **komplexní a pokračující „příběh“**, který sice má své kapitoly, peripetie, vývoj i zlom v podobě zániku jednoho a vzniku nového soudu, nicméně pokračuje už sto let,

bez ohledu na obrovské změny, jimiž za tuto dobu mezinárodní společenství i mezinárodní právo prošlo. Právě to je příznačné a pozoruhodné.

Prakticky to ovšem znamená, že se v dnešní době uplatňuje systém starý sto let. Tato skutečnost může být interpretována dvojím způsobem. Buď jako příznak kvality a zejména přiměřenosti nastaveného systému, anebo také jako důkaz jeho zastaralosti a neschopnosti reagovat na změny prostředí, ve kterém působí. Silná kritika v tomto ohledu zaznívá především v oblasti jurisdikce *ratione personae*, přesněji řečeno ohledně monopolu států na přístup do sporného řízení, které není otevřeno mezinárodními organizacím. Podle mého názoru však stávající systém sporné jurisdikce – navzdory všem svým nedostatkům – prokázal obdivuhodnou životaschopnost, a tudíž efektivitu svého nastavení. Mám tím na mysli *mechanismus jurisdikce* Dvora, nikoli naplňování soudní role v životě dnešního mezinárodního společenství. Historické pozadí relevantních právních ustanovení se z uvedených důvodů do jisté míry prolíná celou prací (příčemž připouštím určitou fascinaci meziválečným soudem).

Dalším rámcovým aspektem je **právní úprava sporné jurisdikce MSD**. Základem psané právní úpravy je smluvní úprava, kterou můžeme označit jako konstitucionální a která jurisdikci vymezuje, tedy příslušná ustanovení Charty OSN a Statutu MSD. V ní státy svou normotvornou vůlí stvořily MSD, resp. SDMS, a zároveň vymezily jeho pravomoc. Od této úpravy se nelze odchýlit, a to ani na základě společné vůle procesních subjektů. Z obecného pohledu na konsensuální jurisdikci jsou relevantní i jiná ustanovení Charty OSN než pouze Kapitola XIV., která upravuje MSD. Jde o širší institucionální kontext, včetně určité role MSD v rámci Kapitoly VI. Charty OSN, jež se zabývá pokojným řešením sporů. To ilustruje vazbu mezi zásadou svobodné volby prostředků pokojného řešení sporů a konsensuální jurisdikcí MSD.

Smluvní pravidla týkající se jurisdikce MSD jsou stručná a neřeší všechny situace, k nimž při jejich aplikaci dochází. Dvůr proto musel a musí pravidla psaného práva dotvářet rozhodovací praxí. Mnohá z těchto pravidel založených judikaturou jsou natolik zásadní povahy, že bez jejich znalosti nelze konkrétnější mechanismy, jimiž se sporná jurisdikce ve skutečnosti řídí, poznat. Jinými slovy, pouze z psaného práva je nevyčteme, a tak je **význam judikatury** v oblasti sporné jurisdikce opravdu mimořádný.

Příkladem může být pravidlo určující, k jakému okamžiku se posuzuje jurisdikce v řízení, právo činit výhrady k prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce, princip *forum prorogatum* a mnohé další.

Relevantní je také **rovina procesní**. Ta definuje formální postupy, v nichž se o jurisdikci rozhoduje, a tím, že pomáhá pochopit logiku řízení, usnadňuje práci s judikaturou. Dává zároveň konkrétní představu o procesně technických prostředcích, jež má – zpravidla žalovaný – stát k dispozici na svou obranu, pokud se chce výkonu soudní pravomoci bránit. Zásadní obecný dopad má pak to procesní pravidlo, podle kterého Dvůr o své jurisdikci rozhoduje rozsudkem, který je závazný stejně jako rozsudek ve věci samé.

Další analyzovanou oblastí jsou **nástroje, jimiž Dvůr svou jurisdikci zkoumá**, a podmínky, za kterých tak činí.

Zdrojem naprosté většiny relevantní judikatury je **čl. 36 odst. 6 Statutu MSD**, který zakotvuje princip *compétence de la compétence* (*Kompetenz-Kompetenz*) Dvora, když stanoví, že v případě sporu o jurisdikci Dvora rozhoduje Dvůr. Toto ustanovení, které provádí obecný princip mezinárodního práva, představuje nejvýznamnější mantinel zásady konsensuální jurisdikce. Je doplněno pravidlem, které vytvořila judikatura a které stanoví okamžik rozhodný pro určení existence a rozsahu jurisdikce Dvora. V jeho důsledku je datum podání žaloby okamžikem, kdy státy pozbývají nad jurisdikcí Dvora svou do té doby naprostou kontrolu a do rukou Dvora přechází pravomoc vykládat jejich projevy vůle, v nichž vyjádřily či měly vyjádřit svůj souhlas s jeho jurisdikcí.

Delikátní otázkou je posuzování jurisdikce *prima facie* pro účely ukládání předběžných opatření během řízení o předběžné námitce nepřislušnosti Dvora. Tento postup Dvůr vytvořil svou praxí. Obecně se má za to, že jurisdikce k uložení předběžných opatření je incidenční ve vztahu k substantivní jurisdikci. Ukládání předběžných opatření však přesahuje procesní rámec a má substantivní dopad. Pokud však substantivní jurisdikce není dána, tzn. že Dvůr následně zjistí, že nemá jurisdikci, na základě jakého titulu byl stát, jenž jurisdikci nepřijal, vůbec povinen se předběžným opatřením řídit? Je to dle mého soudu jedna z nejobtížněji uchopitelných otázek, na něž jsem při zkoumání jurisdikce narazila, a nepodařilo se mi v tomto ohledu najít uspokojivé řešení.

Další situací, kdy MSD specifickým způsobem posuzuje svou jurisdikci, je postup v případě, kdy se jedna ze sporných stran (obvykle žalovaná), řízení vůbec neúčastní. Právo takový postup nezakazuje, neboť ani obligatorní jurisdikce nemá za následek povinnost státu účastnit se řízení. Na druhou stranu neúčast jedné strany v řízení nemůže zabránit Dvoru, aby v dané věci rozhodoval. Statut MSD v těchto případech ukládá Dvoru, aby se předtím, než přistoupí k posouzení merita věci, *ex offio* ujistil, že je splněna jak podmínka jeho příslušnosti, tak i přípustnosti řízení. Tato povinnost reflektuje fakt, že Dvůr ani v těchto případech nesmí vykonat svou jurisdikci, pokud ji obě sporné strany nepřijaly.

Pokud jde o **jurisdikci MSD *ratione personae***, platí **absolutní monopol států** pro přístup do sporného řízení. Je tomu tak proto, že státy si vytvořily tento soud za účelem řešení vzájemných sporů. Nemožnost mezinárodních organizací účastnit se sporného řízení však bývá v dnešní době předmětem silné kritiky. Vedle jednoduchého základního pravidla, že stranami sporného řízení mohou být výlučně státy, zde existuje další rovina. Tou je vymezení **podmínek pro přístup** států do sporného řízení. Ve srovnání s materiální jurisdikcí je personální jurisdikce mnohem méně komplikovaná a nebývá předmětem sporů často. V případě, že se tak stane, může však mít takové rozhodnutí zásadní důsledky. Byly to právě případy spojené s aplikací čl. 35 Statutu MSD, kde se Dvůr dopustil zřejmě největšího dosavadního porušení integrity své judikatury.

Jurisdikce *ratione materiae* je plně ovládána **konsensuálním principem**. MSD může rozhodovat výhradně ve sporech, pro které strany přijaly jeho jurisdikci. To lze učinit buď ve vztahu ke konkrétnímu, již existujícímu, sporu prostřednictvím zvláštní dohody o založení jurisdikce *ad hoc* (tzv. kompromis), anebo předem pro všechny spory nebo jejich určité kategorie. Pro spory, které teprve vzniknou, může stát přijmout jurisdikci Dvora buď prostřednictvím mezinárodní smlouvy, která obsahuje doložku zakládající jurisdikci Dvora (tzv. kompromisní doložku), anebo jednostranným prohlášením o přijetí tzv. obligatorní jurisdikce (podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD, přičemž tento titul jurisdikce může působit i retroaktivně).

Zvláštní postavení má mezi způsoby, jimiž lze jurisdikci MSD přijmout, **jednostranné prohlášení o přijetí tzv. obligatorní jurisdikce**. Tato forma z historického hlediska představovala kompromis mezi skutečnou obligatorní jurisdikcí, kterou si přály některé státy, a volností v přijímání jurisdikce, kterou si přála většina. Předpokládalo se, či přesněji panovaly naděje, že se na základě prohlášení mezi státy, které jej učiní, vytvoří vztah obdobný tomu, jaký existuje mezi subjekty pod jednou vnitrostátní jurisdikcí. Předpoklad rozsáhlého přijímání tzv. obligatorní jurisdikce se však v praxi nepotvrdil. Státy, které prohlášení činí, navíc mohou takto přijatou jurisdikci zcela svobodně omezit **výhradami jakéhokoli typu**, čehož v praxi bohatě využívají. Interpretace prohlášení se řídí zvláštními pravidly, která vytvořila judikatura. Hlavní zásadou je reciprocita, která se vztahuje i na výhrady k prohlášení.

Lze se setkat s otázkou, zda skutečnost, že ve vztahu k určitému sporu vykonává své kompetence Rada bezpečnosti OSN, brání či ovlivňuje jurisdikci MSD. Z judikatury jasně vyplývá, že paralelní uplatnění kompetencí obou orgánů nezakládá pro jurisdikci MSD žádnou překážku.

Při hlubším studiu jurisdikce MSD zákonitě narazíme na určité souvislosti, které se dotýkají elementárních otázek mezinárodního práva. Je tu například souvislost s mezinárodně právní subjektivitou a jejím vývojem, zejména ve vztahu k mezinárodním organizacím, nebo například místem soudnictví mezi ostatními prostředky mírového řešení mezinárodních sporů. Na tyto otázky, či přesněji řečeno souvislosti, jsem chtěla v této práci pouze upozornit, abych podtrhla význam problematiky soudní pravomoci, aniž bych se na ně pokusila nabízet odpovědi.

Závěrem lze konstatovat, že se jednoznačně potvrdila úvodem prezentovaná teze, že jurisdikce, její vymezení a povaha, včetně způsobu, jakým je zakládána a uplatňována, je tím, co mezinárodní soudní orgán definuje a určuje jeho postavení v systému, v němž funguje. Platí to i o MSD.

Na samý závěr chci shrnout výslednou vlastní odpověď na ústřední otázku položenou v úvodu této práce. Jak se vypořádává právní úprava a rozhodovací praxe MSD se skutečností, že nad svrchovanými státy v současném mezinárodním právu

nemůže stát žádná vyšší moc, tedy ani moc soudní? Jak může v horizontálním systému současného mezinárodního práva fungovat nad – resp. *mezi* – suverénními státy mezinárodní soud?

Děje se tak za cenu určitých kompromisů i logických ústupků, které jsou v této práci často označovány jako **inherentní problémy** systému. Mám tím na mysli takové situace, kdy se MSD v podstatě nemůže vyhnout určitému excesu, ani když bude postupovat sebecitlivěji.

Problém spočívá v tom, že pravomoc MSD je v současné době bezvýjimečně konsensuální. Avšak k tomu, aby mohla reálně fungovat, musí být tento soud vybaven pravomocí o své pravomoci rozhodovat a disponovat dílčími kompetencemi, které jsou k tomu nezbytné.

Neuralgickým bodem je hranice mezi konsensuálním principem a sférou, kde se „pánem jurisdikce“ stává samotný Dvůr. Nevyhnutelně nastávají situace, kdy se výkon pravomoci (v podobě samotného rozhodnutí o ní) na základě předem přijaté jurisdikce poté, co je řízení zahájeno, dostane do střetu s vůlí žalovaného státu. Udržet se na **tenkém ostří hranice mezi zásadou konsensuální jurisdikce a principem *compétence de la compétence*** je pak podle mého názoru největší výzvou, které v současném systému jurisdikce musí Dvůr čelit. Ne vždy se to daří. Je ale potřeba rozlišovat, kdy měl na výběr a kdy uvízl v limitech systému, z nichž se nemůže vymanit.

Mezinárodní soudní dvůr ve svém rozsudku ve věci *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)* zdůraznil (či spíše „pochválil“) *flexibilitu a realismus*, které při uplatňování své jurisdikce v minulosti projevil jak on sám, tak SDMS. Ponechme stranou, že „flexibilita“ zde vedla k sérii problematických rozhodnutí MSD a lze ji chápat i jako eufemismus pro porušení pravidla, které sám vytvořil. A možná právě tím se potvrzuje, že v oblasti soudní pravomoci, která zasahuje do citlivé zóny státní suverenity, je stabilita pravidel jako podmínka právní jistoty ještě důležitější než v jiných sférách. Když státy přijímají jurisdikci MSD pro budoucí spory, měly by mít maximální možnou jistotu ohledně obsahu takového závazku. Vzhledem k tomu, že nikdo neví, jaké situace a spory mohou

do budoucna nastat, měl by být předvídatelný alespoň sám MSD. Pokud v tomto ohledu zklame, povede to k odmítání obligatorní jurisdikce v širším smyslu.

Klíč k optimálnímu přístupu k otázce jurisdikce MSD ve sporných věcech podle mého názoru spočívá ve druhé z kvalit zmíněných v citovaném úryvku, tedy ve zdůrazněném realismu. K tomu, aby mezistátní soudnictví v dnešní podobě vůbec mohlo účelně fungovat, je nutný **realismus**, a to nejen na straně samotného soudu, ale i na straně subjektů práva (obecně) a případně subjektů sporu. To znamená, že je nezbytné mít stále na paměti reálné i právní možnosti a meze stávajícího systému soudní pravomoci a „nepodsouvat“ MSD úkoly, k nimž nedostal od normotvůrce, tedy od států, mandát. A k tomu, aby mohlo být mezinárodní soudnictví rozumně hodnoceno, je nutný rovněž realismus na straně odborné veřejnosti, včetně nauky. K tomu jsem se snažila svým malým dílem přispět.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

I. Základní dokumenty:

- Charta Organizace spojených národů
- Statut Mezinárodního soudního dvora
- Rules of Court of the International Court of Justice (Jednací řád)
- Pakt Společnosti národů
- Statut Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti
- Rules of Court of the Permanent Court of International Justice (Jednací řád)

Pozn.: všechny uvedené dokumenty jsou dostupné (angličtině a francouzštině) na internetových stránkách MSD (www.icj-cij.org)

- č. 30/1947 Sb., vyhláška ministra zahraničních věcí o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku
- č. 217/1921 Sb. z. a n., Úmluva o Společnosti národů

II. Citovaná soudní rozhodnutí (v chronologickém pořadí podle data rozhodnutí)

1. Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti:

- Status of Eastern Carelia, Reply to request of advisory opinion, 1923 PCIJ Series B, No. 5, p. 27
- The Mavrommatis Palestine Concessions, Series A.- No.2, August 30th, 1924
- Mavrommatis Jerusalem Concessions, P.C.I.J., Series A. – No. 5, March 26th, 1925
- Case of Readaptation of the Mavrommatis Palestine Concession (Jurisdiction), P.C.I.J., Series A. – No. 11

- Case Concerning Certain German Interests in Polish Upper Silesia, Series A – No. 6, August 25th, 1925
- Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) (Jurisdiction), P.C.I.J., Series A – No. 9, July 26th. 1927
- Phosphates in Morocco (Preliminary Objections), P.C.I.J., Judgment of June 14th, 1938, Series A/B
- The Borchgrave Case, Judgment of November 6th, 1937 (Series A/B, No. 72).
- Case concerning the Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex, Order of 19 August 1929, P.C.I.J., Series A, No. 22
- Electricity Company in Sofia and Bulgaria (Preliminary Objection) Series A/B No. 77

2. Mezinárodní soudní dvůr:

- Corfu Channel case, Judgment on Preliminary Objection: I.C.J. Reports 1948, p. 15
- Anglo-Iranian Oil Co. Case, Order of July 5th, 1951, I. C. J. Reports 1951, p. 89
- Anglo-Iranian Oil Co. case (jurisdiction), Judgment of July 22nd, 1952: I.C.J Reports 1952, p 93
- Nottebohm case (Preliminary Objection), Judgment of November 18th, 1953: I.C.J. Reports 1953, p. 111
- Case of the Monetary Gold Removed from Rome in 1943 (Preliminary Question), Judgment of June 15th, 1954: I.C.J. Reports 1954, p. 19
- Right of Passage over Indian Territory (Preliminary Objections), Judgment of November 26th, 1957: I.C.J. Reports 1957, p. 125
- South West Africa cases, (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Preliminary Objections, Judgment of 21 December 1962: I.C.J. Reports 1962 p. 319
- Case concerning the Northern Cameroons (Cameroon v. United Kingdom), Preliminary Objections, Judgment of 2 December 1963: I.C.J. Reports 1963, p. 15,
- Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1964, p. 6

- Nuclear Tests, (Australia v. France; New Zealand v. France), I.C.J. Reports 1974, pp. 253, resp. 457
- Aegean Sea Continental Shelf, Judgment, ICJ Reports (1978) p. 3
- United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Order, Request for the Indication of Provisional Measures 1979
- United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I.C.J. Reports 1980, p. 3.
- Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta), Application for Permission to Intervene, Judgment, I.C.J. Reports 1984, p. 3
- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 1984, p. 392 p. 431
- Frontier Dispute (Burkina Faso / Republic of Mali), Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554
- Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 1988, p 69
- Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras), Application to Intervene, Judgment, I.C.J. Reports 1990, p. 92
- Certain Phosphate Lands in Nauru (Nauru v. Australia), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1992, p. 240
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 8 April 1993, I.C.J. Reports 1993, p. 3
- East Timor (Portugal v. Australia), Judgment, I.C.J. Reports 1995, p. 90
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1996, p. 595
- Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1998, p. 275
- Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), Jurisdiction of the Court, Judgment, I.C.J. Reports 1998, p. 432
- Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United

States of America), Preliminary Objections, Judgment, ICJ Reports 1998, p. 115, (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1998, p. 9

- Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), Provisional Measures, Order of 2 June 1999, I.C.J. Reports 1999, p. 124
- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Provisional Measures, Order of 1 July 2000, I.C.J. Reports 2000, p. 111
- LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, I.C.J. Reports 2001, p. 466
- Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002, p. 3
- Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America), Provisional Measures, Order of 5 February 2003, I.C.J. Reports 2003, p. 77
- Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2004, p. 279
- Certain Property (Liechtenstein v. Germany), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 6
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43
- *Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France)*, Judgment, I.C.J. Reports 2008, p. 177
- Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011, p. 70

Pozn.: všechna rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora a Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, spolu s písemnostmi k případům, jsou dostupná na internetových stránkách MSD (www.icj-cij.org)

III. Monografie:

- ALEXANDROV, S. *Reservations in Unilateral Declarations Accepting the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989. 192 s. ISBN 9780792331452
- AMERASINGHE, C. F. *Jurisdiction of International Tribunals*. Martinus Nijhoff Publishers, 2002. 928 s. ISBN 9789041118387
- ANAND, R.-P. *Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. 2. edition. Hope India, 2008. 364 s. ISBN 9788178711362
- ELKIND, J. B. *Non-appearance before the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1984. 233 s. ISBN 978902472921
- GAMBLE, John King, Jr., Fischer, Dana D. *The International Court of Justice*. Lexington Books, 1976. 157 s. ISBN 9780669000580
- HART, H.L.A. *Pojem práva*. Prostor, 2004. 316 s. ISBN 9788072601035
- NAGENDRA SINGH. *The role and Record of the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989. 460 s. ISBN 9780792302919
- SPIERMANN, O. *International Legal Argument in the Permanent Court of International Justice*. Cambridge University Press 2010. 538 s. ISBN 9780521172844
- ROSENNE, S. *The World Court: What it is and How it Works*. Martinus Nijhoff Publishers, 1989. 340 s. ISBN 9789024737727
- ROSENNE, S. *Intervention in the International Court of Justice*. Martinus Nijhoff Publishers, 1993. 228 s. ISBN 9780792321095
- SIMMA et al. *The Charter of the United Nations: A Commentary*. , ed., 1. vydání, Oxford University Press, 1996, 2000 s. ISBN 9780199580156
- SOLOMON, S. *Justiciability of International Disputes*. Wolf Legal Publishers, 2009. 212 s. ISBN 9789058504371

- SZAFARZ, Renata. *The Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. Brill Academic Pub, 1993. 208 s. ISBN 9780792319894
- ZIMMERMANN A., OELLERS-FRAHM K., TOMUSCHAT C., TAMS C. J. *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. 2. edition. Oxford University Press, 2012. 1808 s. ISBN 9780199692996

IV. Články:

- ALEXANDROV, Stanimir. *The Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice: How Compulsory Is It?*. Chinese JIL, 5/2006, str. 29-38
- ALEXANDROV, Stanimir. *Accepting the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice with Reservations: An Overview of Practice with a Focus on a Recent Trends and Cases*. Leiden JIL 14/2001, str. 89-124
- BRIGGS, H.V. *Reservations to the Acceptance of Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. Rec. des Cours 93 (1958-I), str. 223-367
- BROWN WEISS, E. *Reciprocity and the Optional Clause*. in Damrosch, Crossroads, str. 82-105
- CHARNEY, J. *Compromissory Clausus and the Jurisdiction of the International Court of Justice*. AJIL 81/1987, str. 855-87
- CRAWFORD, J. *The Legal Effect of the Automatic Reservations to the Jurisdiction of the International Court*, BYIL 50/1979, str. 63-86
- D'AMATO, A. *Modyfying U.S. Acceptance of the Compulsory Jurisdiction of the World Court*. AJIL 79/1985, str. 385-405
- DAMROSCH, L.F. *Multilateral Disputes*. in Damrosch, Crossroads, str. 376-400
- DOMINICÉ, Christian. *La compétence prima facie de la Cour internationale de Justice aux fins d'indication de mesures conservatoires*. in Liber amicorum Judge Shigeru Oda. - The Hague [etc.] : Kluwer Law International, cop. 2002. - Vol. 1, p. 383-395
- GORDON, E. *Legal Disputes under Article 36(2) of the Statute*. in Damrosch, Crossroads, str. 183-222
- GOWLLAND-DEBBAS, V. *The Relationship between the International Court of Justice and the Security Council in the Light of the Lockerbie Case*. AJIL 88/1994, str. 643-77

- GRAY, C. *The Use and Abuse of the International Court of Justice: Cases Concerning the Use of Force after Nicaragua*. EJIL 14/2003, str. 867-905
- HAMBRO, E. *The Jurisdiction of the International Court of Justice*, Rec. des Cours 76/1950-I, str. 121-215
- KOROMA, A.G. *Asserting Jurisdiction by the International Court of Justice*, in *Asserting Jurisdiction*. (Capps, P./Evans, M. / Konstantinidis, S., eds. 2003, str. 189-98
- LAMM, V. *Reciprocity and the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. Acta Jur.Hung. 44/2003, str. 45-66
- MERRILLS, J.G. *The Optional Clause Today*. BYIL 50/1979, str. 86-116
- MERRILLS, J.G. *The Optional Clause Revisited*. BYIL 64/1993, str. 197-244
- MERRILLS, J.G. *The Optional Clause at Eighty*. in Liber Amicorum Judge Shigeru Oda (Ando, N./McWhinney,E./Wolfrum, R., eds. 2002), str. 435-50
- KOOIJMANS, Peter H. *Who Tolloed the Death-Bell for Compulsory Jurisdiction? Some comments on the judgement of the ICJ in the Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application): Realism on the Law-making Policy*. Essays on International Law in Honour of Willem Riphagen (upravili Adriaan Bos/ Hugo Siblesz), Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1986
- MIKULKA, V., TOMKA, P. *Československo a Medzinárodný súdny dvor - tempora mutantur?*. Právník 5/1990
- MORRISON, F.L. *Treaties as a Source of Jurisdiction, Especially in U.S. Practice*. in Damrosch, Crossroads, str. 58-81
- ODA, S. *The Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice: a Myth?*. ICLQ 49/2000, str. 251-77
- ORREGO VICUÑA, F. *The Legal Nature of the Optional Clause and the Right of a State to Withdraw a Declaration Accepting the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*. in: Liber amicorum Judge Shigeru Oda (Ando, N./McWhinney,E./Wolfrum, R., eds. 2002, str. 463-79
- QUINTANA, J.J. *The Nicaragua Case and the Denunciation of Declarations of Acceptance of the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*, Leiden JIL 11/1998, str. 97-121

- SCOTT, G.L., CARR, C.L. *The ICJ and Compulsory Jurisdiction: The Case for Closing the Clause*. AJIL 81/1987, str. 57-76
- SIMMA, B. *How Has Article 36(2) of the ICJ Statute Fared?*. in: *A Wiser Century? Judicial Dispute Settlement, Disarmament and the Laws of War 100 Years after the Second Hague Peace Conference* (Giegerich, T. ed, 2009), str. 455-9
- THIRLWAY, H. *The International Court of Justice 1989 – 2009: at the Heart of the Dispute Settlement System?*. NILR 57/2010, str. 347-95
- TOMKA, P. *The Special Agreement*. in: *Liber amicorum Judge Shigeru Oda*. (Ando, N./McWhinney, E./Wolfrum, R., eds. 2002), str. 553-65
- TORRES BERNÁRDEZ, S. *Reciprocity in the System of Compulsory Jurisdiction and in Other Modalities of Contentious Jurisdiction Exercised by the International Court of Justice*. in: *Essays in Honour of Judge Taslim Olawale Elias* (Bello, E.G. /Ajibola, Prince B.A., eds., 1992), str. 291-329
- VERHOEVEN, J. *Ius Cogens and Reservations or “Counter-Reservations” to the Jurisdiction of the International Court of Justice*. in: *International Law: Theory and Practice. Essays in Honour of Eric Suy* (Wellens, K., ed., 1998), str. 195-208
- WALDOCK, C.H.M. *The Plea of Domestic Jurisdiction Before International Legal Tribunals*. BYIL 31/1954, str. 96 -142
- WALDOCK, C.H.M. *Decline of the Optional Clause*. BYIL 32 /1955-56, str. 244-87
- WITTICH, S. *The Judicial Functions of the International Court of Justice, In: International Law between Universalism and Fragmentation, Festschrift*. in: *Honour of Gerhard Hafner* (Buffard, I./et al., eds., 2008), str. 981-1000

V. Internetové zdroje:

- Internetové stránky Mezinárodního soudního dvora: www.icj.cij.org
- *The Permanent Court of International Justice: its Constitution and Work*. Trilingual book (English, Spanish, French), first published in 1939, republished in 2012, dostupné na: www.icj.cij.org
- Závěrečná studie k výzkumnému projektu MZV ČR č. 1/2007 *Konkurující jurisdikce mezinárodních rozhodovacích orgánů, řešenému v období 2007-2008*

na katedře mezinárodního práva PF UK pod vedením prof. JUDr. Pavla Šturmy, DrSc. (zkrácená verze, dostupná na:

http://www.mzv.cz/file/317505/Konkur_jurisdikce_zkracena.pdf)

- KAMMERHOFER, J. *The Binding Nature of Provisional Measures of the International Court of Justice: The 'Settlement' of the Issue in the LaGrand Case*, dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1551749
- OWADA, H. *Introductory Remarks at the Seminar on the Contentious Jurisdiction of the International Court of Justice*. 26 October 2010, (www.icj-cij.org)
- *Documents concerning the action taken by the Council of the League of Nations under Article 14 of the Covenant and the adoption by the Assembly of the Statute of the Permanent Court, 1921* (dostupné na: www.icj-cij.org)

Jurisdikce Mezinárodního soudního dvora ve sporných věcech

Abstrakt

Tato disertační práce se zabývá jurisdikcí Mezinárodního soudního dvora (MSD) ve sporných věcech (neboli spornou jurisdikcí).

MSD působí v prostředí, kde platí zásada *par in parem non habet imperium*. V důsledku toho je sporná jurisdikce MSD založena na souhlasu států, které jsou stranami sporu (princip konsensuální jurisdikce). Tato práce se zabývá především následujícími otázkami. Jak se právo, praxe států a zejména samotná rozhodovací činnost MSD vyrovnává se specifiky horizontálního systému mezinárodního práva? Koho a kdy může MSD soudit? A konkrétněji, jak MSD rozhoduje o vlastní jurisdikci a čím je v tomto ohledu determinován? Jak vymezení jeho pravomoci vzniklo a jakou prošlo za sto let proměnou?

Sporná jurisdikce MSD, nejvýznamnějšího mezinárodního soudu, je mezinárodně právním fenoménem zásadního významu. Vzniká a funguje v určitých rámcích, jako je systém historický, právní, nebo procesní. Zejména základní znalost historického vývoje je klíčová pro pochopení současného systému. Vznikl v roce 1921 a bez zásadních změn funguje dodnes. Kontinuita a konzistentnost jsou jeho výraznými rysy.

Článek 36 odst. 6 Statutu MSD zakotvuje princip *compétence de la compétence*. Toto ustanovení umožňuje fungování systému a jeho důsledky představují i limit principu konsensuální jurisdikce.

Jurisdikce *ratione personae* je definována monopolem států na přístup do sporného řízení. Nicméně judikatura vztahující se k tomuto jednoduchému pravidlu se vyznačuje určitými vnitřními rozpory.

Jurisdikce *ratione materiae* je vždy založena na souhlasu stran sporu. Princip konsensuální jurisdikce se uplatňuje bezvýjimečně. Státy mohou přijímat jurisdikci MSD různými způsoby. Z obecného i teoretického hlediska je nejzajímavější prohlášení o přijetí obligatorní jurisdikce podle čl. 36 odst. 2 Statutu MSD. Nicméně z praktického hlediska nelze stanovit hierarchii z hlediska jejich významu.

Z ustálené judikatury MSD plyne, že výkon kompetence Rady bezpečnosti není překážkou pro výkon jurisdikce MSD ve vztahu k těmtož sporu.

Mechanismus jurisdikce MSD ve sporných věcech může fungovat pouze za cenu určitých kompromisů. Zásadním prvkem v tomto směru je interakce principu konsensuální jurisdikce a principu *compétence de la compétence*.

Klíčová slova: mezinárodní soudnictví; Mezinárodní soudní dvůr; jurisdikce ve sporných věcech

The International Court of Justice and its jurisdiction in contentious cases

Abstract

This doctoral thesis deals with jurisdiction of the International Court of Justice (hereinafter the „ ICJ““) in contentious cases (or, in other words, its contentious jurisdiction).

The ICJ works in the environment of international community in which the principle *par in parem non habet imperium* applies. Consequently, the ICJ's contentious jurisdiction is based on the consent of States parties to a dispute (principle of consent). The key questions dealt with in this thesis are the following ones. How does the law, practice of States and, in particular, jurisprudence of the ICJ cope with the specific features of the horizontal system of international law? Who can appear before the ICJ, and under what circumstances?? More specifically, how does the ICJ adjudicate on its competence? What are the origins of the delimitation of the ICJ's jurisdiction and how has it evolved since hundred years ago?

The contentious jurisdiction of the ICJ, the most important international court, is a legal concept of crucial importance. It originates and operates within certain frameworks such as historical, systemic and procedural. Its historical background and development are of particular relevance here. The mechanism was designed in 1921 and consistency and continuity have been its characteristic features ever since.

Article 36 (6) of the ICJ's Statute provides for the *compétence de la compétence* principle. This provision enables the functioning of the entire system of contentious jurisdiction and, at the same time, its implications constitute a limitation to the principle of consent.

Jurisdiction *ratione personae* is defined by the monopoly of States regarding the access to contentious proceedings. A simple basic rule and yet the ICJ's case-law related to this rule does suffer from some inconsistencies.

Jurisdiction *ratione materiae* is always based on the consent of parties to the dispute. There is no exception to the principle of consent. There are several ways of accepting the ICJ's jurisdiction. The so-called optional clause system foreseen in Article

36 (2) of the ICJ's Statute is the most interesting one from the general or theoretic point of view. In practice, however, it is impossible to determine a hierarchy of the importance of the ways of accepting the ICJ's jurisdiction.

In accordance with the ICJ's settled jurisprudence, the exercise of powers by the UN Security Council does not prevent the ICJ from exercising its jurisdiction in the same dispute.

The mechanism of the ICJ's jurisdiction in contentious cases can only work at the cost of certain compromises. The crucial element here is the interplay of the principle of consent and the principle of *compétence de la compétence* that is the crucial point of the mechanism.

Key words: international justice, the International Court of Justice, jurisdiction in contentious cases